

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BLÍZKÉHO VÝCHODU A AFRIKY

Diplomová práce

Arabské národnostní menšiny v Německu

Jan Šnidauf

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Studijní obor: Dějiny a kultura islámských zemí (DKIZ)

Měsíc a rok podání práce: leden 2006

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

Jan Šnidauf

V Praze, 12. ledna 2006

Obsah:

Úvod	1
1. Vznik a vývoj arabských menšin v Německu	6
1.1. K pojmu „arabské menšiny“	6
1.2. Arabové v Německu do konce druhé světové války	7
1.3. Poválečný vývoj arabských menšin	9
1.3.1. Pracovní migrace („gastarbeiteri“)	10
1.3.2. Uprchlíci a žadatelé o azyl	15
1.3.3. Jiné příčiny imigrace	21
2. Charakteristika arabských menšin v SRN	22
2.1. Arabské menšiny jako celek	22
2.1.1. Složení a rozložení arabských menšin	22
2.1.2. Formální status	27
2.1.3. Některé sociální charakteristiky	30
2.2. Specifika jednotlivých menšin	35
2.2.1. Menšiny severoafrického původu	36
2.2.2. Menšiny původem z arabského Východu	38
2.3. Arabští křesťané	41
3. Arabské menšiny v německé společnosti.....	43
3.1. Organizační struktury arabských muslimů.....	43
3.1.1. Islámské společenství v Německu (IGD)	44
3.1.2. Islámské centrum Cáchy (IZA)	47
3.1.3. Střešní organizace (IR a ZMD)	49

3.2.	Problém zvaný integrace – vybrané aspekty	54
3.2.1.	Školní docházka a „šátková debata“	55
3.2.2.	Život rodin a komunit	59
3.2.3.	Problémy související s islámskou praxí a vyznáním	62
3.2.4.	Příklad Berlín: život menšin a integrační opatření.....	66
3.3.	Menšiny jako bezpečnostní riziko?	69
4.	Současný vývoj	74
4.1.	Vývoj a změny v přístupu státu k menšinám	74
4.1.1.	„Nejsme přistěhovalecká země“	74
4.1.2.	Nová legislativa a dopad na arabské menšiny.....	77
4.2.	Aktuální politická debata na pozadí cizinecké politiky	80
4.2.1.	Účinnost (nových) integračních opatření.....	81
4.2.2.	Řízení imigrace a preventivní opatření	83
4.2.3.	Otázky multikulturalismu.....	84
	Závěr	86
	Příloha – Tabulky a statistiky	89
	Prameny a literatura	99
	English Summary	102
	Poznámkový aparát.....	104

Úvod

Německá veřejnost intenzivně diskutuje o problémech spojených s přítomností cizinců, a to především muslimů a v určitém kontextu jmenovitě Arabů. Důležitým impulsem se před koncem roku 2004 stala brutální vražda holandského filmaře Theo van Gogha, a to rukou fanatika rozlíceného filmem zpodobňujícím s vyzývací nadsázkou rozšířené stereotypy o islámu. Požáry mešit a vlna násilností, které v Nizozemí následovaly, byly přirozeně zdrojem obav i v Německu: obav z náboženského fundamentalismu, z násilí, z neznámého a cizího a také z budoucnosti sdílené s příslušníky „jiné kultury“.

Ona diskuse tím však zdaleka nezačala a samozřejmě ani neskončila. Probíhá totiž již desítky let a týká se jak cizinců, jejichž pracovní sílu Německo potřebovalo a kteří se podle očekávání měli vrátit domů (což neučinili), tak i těch, kteří SRN sami vyhledali jako bezpečné a blahobytné útočiště. Debata přitom osciluje mezi pragmatickou potřebou imigrace a vstřícnou velkodušností vůči potřebným na jedné straně a obavami z negativních vlivů na ekonomickou situaci a společenský řád na straně druhé. Opakovaně se také vrací k otázce, zda vůbec nějaké a případně jaké požadavky vůči cizincům vznášet, aby bylo zajištěno dodržování práva a nezbytných společenských norem, aniž by zároveň docházelo ke konfliktům či byla narušena výsostná svoboda kulturního sebeurčení a náboženského přesvědčení. Stále znovu jsou přítom do všech pádů skloňovány pojmy přistěhovalectví (*Zuwanderung*), integrace (*Integration*) a multikulturalismu (*Multi-Kulti*).

Nepřekvapuje, že debata o cizincích dnes *de facto* splývá s debatou o muslimech, kteří se stali viditelným symbolem cizího, odlišného a hrozivého. Je to dáno v podvědomí lidí současnou globální situací, všeobecnou hrozbou islamistického terorismu v podobě všudypřítomného přízraku nepopsatelné al-Qá'idy, řízené fanatickými arabskými

mudžáhidy, a vidinou této hrozby ve vlastní zemi. Ačkoli dvoumilionová turecká menšina představuje onu jednu zásadní muslimskou komunitu v Německu, jsou arabské minority patrně ještě více zneklidňující – i přes svoji zhruba jen pětínovou početnost oproti Turkům. Důvodem může být, že jsou méně zkoumané a prostudované anebo že podvědomá asociace s terorismem je zde více nasnadě. Přitom platí, že celá řada problematických témat je u obou skupin tatáž nebo do značné míry obdobná: postavení žen a vztahy mezi pohlavími, výchova dětí, otázka izolace komunit do jakýchsi „etnických infrastruktur“, schopnost komunikace a nekonfliktních vztahů s německým okolím, status cizinců vůči úřadům a jejich přístup k pracovnímu trhu, svoboda neomezeného výkonu náboženských záležitostí, náboženská výuka na školách a mnohé další. Na druhé straně mají arabské menšiny též svá četná specifika, jimiž se od turecké i mezi sebou navzájem odlišují, a proto si zaslouží samostatného zkoumání.

Dalších otázek, které se v této souvislosti nabízejí, je mnoho. Jsou arabské menšiny ochotny a schopny se přizpůsobit alespoň částečně „moderní sekulární společnosti“, jaká existuje v Německu? Jaké jsou jejich specifické potřeby a požadavky? Jaká je role náboženství a zejména islámu pro soužití menšin s jejich okolím? Do jaké míry by měl stát přicházet s obecnými požadavky, nároky a pobídkami? Kam až může dosahovat multikulturní tolerance a kde je spatřována „červená čára“, za niž nelze ustupovat? Jak zmírnit či vyřešit kulturní konflikt prožívaný zejména mladými lidmi? S jistým vodítkem ze strany státu k řešení některých těchto otevřených problémů přišla Spolková vláda v podobě legislativních inovací na poli státní příslušnosti a aktuálně pak v široké oblasti imigrační, azylové a integrační politiky. Přicházejí tyto změny v pravý čas, vedou správným směrem a budou dostatečné? Jak na ně budou jejich adresáti reagovat? Přes očividnou nemožnost snadných či jednoznačných odpovědí se autor domnívá, že zmíněná legislativa i celkový vývoj zavdávají příčinu k mírnému optimismu.

Ve sféře prvotních pramenů k této problematice je možné dobře využít dat a statistik vedených Spolkovým statistickým úřadem nebo Úřadem pro migraci a uprchlíky, které jsou na vyžádání zdarma poskytovány v elektronické podobě. Cenným zdrojem informací jsou rovněž zprávy dalších státních orgánů (Vládní pověřenec pro cizince, Úřad pro ochranu ústavnosti aj.). Specifickým pramenem použitým v poslední kapitole této práce byla interview vedená autorem s pracovníky poslaneckých klubů politických stran v Německém spolkovém sněmu (CDU a Zelení). Ti se uvolili otevřeně hovořit o názorových proudech svých stran a postojích k jednotlivým aspektům problematiky pod podmínkou, že nebudou jmenovitě citováni. Stranou však nezůstává ani denní tisk, který s poměrně vysokou frekvencí informuje o záležitostech cizinců, nezřídka i ve „skandalizačním“ duchu v souvislosti s citlivými tématy (porušování práv muslimských žen apod.). Autentických zdrojů zevnitř arabských komunit je přitom nedostatek; autorovi nejsou žádné takové známy.

Značné množství literatury bylo v posledních letech a dekadách napsáno o turecké menšině v Německu, která je již samotným počtem svých příslušníků nejviditelnější a tudíž nejvíce studovaná. Naproti tomu děl o arabských menšinách existuje jen minimální množství, jelikož problematika je často pojednávána v určitém širším rámci (např. vztahy SRN a arabských zemí) nebo jsou publikace naopak věnovány specificky jedné konkrétní menšině, aniž by většinou využívaly možností srovnání s jinými národnostmi. Z literatury přehledového typu lze uvést slovníky etnických menšin v SRN, vydávané za podpory vládního pověřence pro záležitosti cizinců. Mezi specializovanými publikacemi zaujmou užitečné příručky Franka Gesemanna (1995) nebo monografie Ralpa Ghadbana (2000), který mj. spatřuje jednu ze základních příčin současného stavu arabských menšin ve vývoji německé cizinecké politiky a mluví přímo o „politice vyčleňování“. Dlouhá řada knih byla zasvěcena azylové a migrační politice SRN a rovněž otázkám integrace národ-

nostních menšin do většinové společnosti. Zde lze zmínit např. komplexní popisnou monografii od Christine Langenfeld (2001) rozebírající integraci a kulturní identitu z právnických hledisek. Vynikajícím zdrojem k problematice islámské přítomnosti v evropských společnostech je kniha Jörgena Nielsena (1992).

Tato práce se bude nejprve zabývat pojmem arabských menšin a stručně popíše pozadí jejich vzniku v Německu. Ve zkratce se bude věnovat vývoji těchto skupin do konce druhé světové války a následně i po ní. Rozliší přitom základní typy arabských menšin z hlediska příčin jejich vzniku, jimiž byly nábor pracovních sil na základě mezinárodní smlouvy (případ Maroka a Tuniska) a vlny uprchlíků před perzekucemi v domovských zemích (např. Libanon, Alžírsko nebo Irák). Druhá kapitola bude arabské menšiny charakterizovat. To učiní z hlediska jejich národnostního a náboženského složení stejně jako geografického rozložení v jednotlivých spolkových zemích. Popíše jejich existenci v Německu co do formálního pobytového statutu a též dle některých sociálních charakteristik jako například zaměstnanost, rodinný život či vzdělání. Následně se bude věnovat specifikům početně velkých menšin i jednotlivě a závěrem v krátkosti nastíní fakta o menšině arabských křesťanů.

Ve třetí kapitole práce seznámí čtenáře s organizační strukturou německých arabských menšin včetně vzájemných vztahů mezi různými islámskými organizacemi. Vysvětlí dále problematiku společenské integrace arabských – převážně muslimských – komunit a bude se specificky zabývat otázkami spojenými s vyučováním a školní docházkou dětí, se způsobem života v arabských komunitách a s některými aspekty islámské praxe a vyznání. Na příkladu Berlína budou pak ukázány konkrétnější možnosti přístupu k integrační problematice. Závěrem se kapitola dotkne oblasti bezpečnosti a role, kterou zde hrají arabské menšiny či spíše některé konkrétní proudy a organizace. Poslední kapitola bude sledovat posuny, k nimž došlo v německé cizinecké politice a v jejím sa-

motném sebenahlížení, a to až do současnosti v souvislosti s novou legislativou. Popsány budou předpokládané dopady těchto změn na arabské menšiny a konečně kapitola přiblíží také aktuální politickou debatu, jež se promítne do vývoje celé problematiky v budoucnosti.

1. Vznik a vývoj arabských menšin v Německu

1.1. K pojmu „arabské menšiny“

Z různých definicí pojmu menšin je v případě SRN vhodné použít následující: „početně nižší, nikoli dominantní skupiny [osob], které se faktickými a/nebo domnělými znaky (např. jazyk, původ, náboženství) odlišují od dominantní většiny“ (Schmalz-Jacobsen a Hansen, 1995: 340). Jako „etnické menšiny“ v užším, právním smyslu jsou v Německu uznány pouze čtyři starousedlé, tradiční skupiny obyvatelstva, které narozdíl od přistěhovaleckých menšin požívají jistý stupeň zákonné ochrany svého jazyka a kultury.¹

Dnes běžné užití pojmu menšin v širším smyslu zahrnuje rovněž skupiny vzniklé v důsledku migrace. Do této kategorie spadají i menšiny arabské, definované pro účely této práce jako skupiny osob původem z jednotlivých arabských zemí,² žijících nyní kratší či delší dobu v SRN, včetně jejich zde narozených potomků. Užití pojmu „arabské menšiny“ (v plurálu) poukazuje na různé země původu jejich příslušníků a z toho plynoucí menší či větší odlišnosti kulturní, sociální či jiné. Zároveň je toto skupinové označení podloženo spřízněností těchto menšin po stránce jazykové (v jeho spisovné formě) a do značné míry i kulturní, historické a politické.³

Arabské menšiny žijící v SRN a čítající více než 10.000 osob jsou tyto (řazeno sestupně dle počtu osob): Iráčané, Maročané, Palestinci, Libanonci, Syřané, Tunisané, Alžírčané, Egypťané a Jordánci⁴ (kompletní seznam viz v Tabulce 1). Lze předpokládat, že všechny uvedené menšiny jsou po náboženské stránce přirozeně charakterizovány převahou muslimů (podrobněji viz dále). Celkový počet Arabů v SRN přesahoval na konci roku 2003 tři sta osmdesát tisíc osob.⁵

1.2. Arabové v Německu do konce druhé světové války

Prvopočátky trvalé přítomnosti muslimů včetně Arabů na německé půdě sahají do doby před polovinou 18. století, kdy se v pruském státě objevila jejich první organizovaná skupina. Jednalo se o válečné zajatce z osmanské armády, kteří od roku 1731 sloužili ve vojsku Fridricha Viléma I.⁶ Po roce 1760 se jejich počty díky přeběhlíkům z ruské armády výrazně zvýšily a v první polovině 19. století existovalo v pruské armádě již několik muslimských hulánských regimentů. Jednalo se přitom o osoby původem z různých částí Osmanské říše, a to vedle jejich balkánských držav také z arabských území.⁷

Zmínit je nutno silné politické vazby mezi Německem a Osmanskou říší zhruba od poloviny 19. století. Slavný německý vojevůdce hrabě Helmut von Moltke sloužil ve svých mladých letech v Osmanské armádě a jako náčelník německého generálního štábu pak v roce 1882 vyšel vstříc sultánu Abdülhamidovi vysláním německé vojenské mise pod vedením generálů Kählera a později barona von der Goltze. Ten získal za svého působení mimořádný vliv a později se zasadil o pravidelné vysílání osmanských kadetů do německých důstojnických škol; mezi dotyčnými byli i někteří z arabských provincií. Za první světové války v roce 1915 von der Goltz konsolidoval osmanskou obranu Bagdádu, a to již proti arabským silám spojeným s Brity. Německo se také stalo zemí, přes níž prchali z Istanbulu – nejčastěji do Ruska – někteří prominentní osmanští důstojníci a politici afilovaní s mladotureckým hnutím, mezi nimiž byli i Arabové alžírského původu.⁸

Od počátku dvacátého století a zejména pak ve dvacátých letech rozkvetla živá arabská komunita v Berlíně, kde její aktivita trvala až do počátku druhé světové války. Jednalo se z největší části o intelektuály, obchodníky a umělce. Velmi výrazná byla v této době berlínská egyptská komunita, v níž vynikaly některé osobnosti politicky angažované v duchu tehdejšího vyhraněného egyptského nacionalismu, a jimi vydávaná média.⁹ Rov-

něž egyptská studentská obec byla svými zdejšími několika sty členy co do počtu mezi Araby na prvním místě. Z původního Egyptského svazu, nyní již za účasti dalších menšin, vzniklo roku 1925 „Sdružení arabských studentů *El-Arabiya*“,¹⁰ které se aktivně zapojilo do politických debat v souvislosti s tehdejšími událostmi v arabsko-islámském světě (konflikty v Maroku, Sýrii).¹¹

Berlínská islámská obec, založená roku 1922, byla v tehdejší době – narozdíl od dnešního stavu – plně v rukou muslimů arabského původu a významnou institucí se stala pod vedením Syřana Mohammeda Čelebího. Jako zastoupení muslimských studentů a intelektuálů vzniklo r. 1924 „Akademicko-islámské sdružení *Islamiya*“, později též pod Čelebího vedením. Od svého založení byla organizace ideologickým kolbištěm arabského nacionalismu, modernismu a islámského tradicionalismu, kde byla diskutována dodnes ožehavá témata, jako například postavení muslimských žen či diskriminace muslimů ve společnosti. *Islam-Institut*, vzniklý následně v roce 1927 rovněž z Čelebího iniciativy, si stanovil za cíl sloužit „opětovnému pozvednutí islámské kultury z technické a průmyslové zaostalosti“ a pokračoval z modernistických pozic v předchozí debatě. Na přelomu dvacátých a třicátých let se *Islam-Institutu* podařilo dosud nejednotnou muslimskou obec do značné míry sjednotit. Také různé arabské podniky byly součástí kulturní a umělecké scény. Návštěvy některých vyhlášených barů či kabaretů vedených tehdy převážně Egyptany, nesměly chybět ve společenském životě berlínské high-society.¹²

Vypuknutí druhé světové války s sebou přineslo dramatický zvrat pro občany zemí přerušivších s Německem diplomatické vztahy. Iráčané se tak museli přihlásit na místních policejních úřadech, Egyptané byli na příkaz Heinricha Himmlera internováni. Aktivity všech arabských spolků mezi lety 1939 a 1942 de facto zcela utichly. Naproti tomu roku 1941, kdy Německo vstoupilo do vojenské fáze své blízkovýchodní politiky,¹³ začalo úsilí o cílené využití arabského osvobozeneckého hnutí.¹⁴ Byla k tomu využita arabskoja-

zyčná radiová propaganda, na níž se podíleli rodilí mluvčí usídlení v Německu, i tisk prostřednictvím časopisu *Barid al-Sharq* (Pošta východu).

Svoji úlohu sehrál jeruzalémský muftí Amin al-Husajní,¹⁵ jenž v Berlíně v roce 1942 otevřel pronacistický Islámský centrální institut a přispíval k formování arabských jednotek *Waffen-SS*. V témže roce také prosadil vytvoření Arabské legie, a to především z arabských studentů v Německu.¹⁶ Záměr však překvapivě narazil na jejich odpor, a síly musely být z velké části vytvořeny ze severoafrických příslušníků bývalých francouzských jednotek. Po skončení války se na německém území nacházel značný počet příslušníků francouzských ozbrojených sil, mezi nimi i Alžíránů. Jistá část z nich pak po ukončení okupace již zůstala v Německu natrvalo.¹⁷

1.3. *Poválečný vývoj arabských menšin*

Výrazný početní nárůst zažily arabské menšiny v Německu – ostatně podobně jako i mnohé další menšiny – teprve v desetiletích následujících po druhé světové válce: z celkového počtu 29.845 osob v roce 1967¹⁸ až na celkových 316.475 na konci roku 2003 (pro přesné informace viz příloha, Tabulka I). Tento nárůst byl důsledkem několika význačných jevů, které byly zčásti přímo vyvolány politikou německé vlády a zčásti ležely mimo její vliv.

Jedním významným procesem se stal cílený nábor pracovních sil, vedoucí během šedesátých a první třetiny sedmdesátých let k vytvoření mnohasettisícové skupiny tzv. *gastarbeiterů* (tj. „dělníků-hostů“).¹⁹ Vedle nejprve italských a poté tureckých imigrantů, kteří jsou s tímto pojmem nejčastěji spojováni, zahrnoval nábor i početné skupiny z některých arabských zemí. Jiným důvodem příchodu mnoha Arabů byly převážně politické události v jejich domovských zemích – války, převraty či jiné konflikty – a s nimi související perzekuce, které podnítily vlny uprchlíků směřujících mezi jiným právě do

Evropy a SRN. Řada z nich se rozhodla žádat o poskytnutí azylu a zahájila tak (bez ohledu na výsledek žádosti) svůj dlouhodobý pobyt v Německu. Dodatečné přistěhování rodinných příslušníků za příbuznými pobývajících v Německu převážně jako gastarbeiteři se od počátku sedmdesátých let stalo dalším faktorem, který zásadně přispěl ke zvýšení počtu cizinců. V takto zkompletovaných rodinách či v nových partnerských svazcích, uzavřených již na německé půdě, se narodilo množství dětí, které tak daly vzniknout druhé a později třetí generaci cizinců i jejich specifickým problémům.

Od šedesátých let se problematika cizinců stala jedním ze stěžejních témat německé politiky, ať už se v konkrétních případech mluvilo o politice cizinecké, azylové, uprchlické či migrační. V kontrastu k těmto časově proměnlivým konceptům zůstala až do současné doby zachována jedna zásadní politická premisa: „Německo není přistěhovaleckou zemí.“²⁰ A to tváří v tvář skutečnosti, že na území SRN dnes žije 7,3 milionu cizinců, z toho 4,5 milionu již déle než deset let.²¹

1.3.1. Pracovní migrace („gastarbeiteři“)

Mezi rozličnými arabskými menšinami v Německu se nacházejí dvě, jejichž vznik je přímo spojen s náborem pracovních sil. Jsou jimi příchozí z Maroka a Tuniska, s nimiž Německo uzavřelo smlouvy o nábore (*Anwerbevertrag*) v letech 1963 resp. 1965.

Po skončení druhé světové války se západní část Německa i raná Spolková republika potýkaly s přebytkem pracovní síly, způsobeným masou uprchlíků a přistěhovalců převážně z Východní Evropy. Na konci roku 1950 bylo v SRN přítomno 9,1 milionu vyhnanců a vysídlenců²² a jejich počty pak do začátku 60. let nadále stouply o dalších cca 2,7 milionu emigrantů z NDR.²³ Přesto se od počátku padesátých let začaly ozývat hlasy stěžující si na nedostatek pracovní síly, a to především v zemědělství, k němuž se s rostoucí hospodářskou konjunkturou a následným zdražením pracovní síly přidal i prů-

mysl. V rámci své platové politiky tak spolková vláda začala od roku 1955 uzavírat mezi-
státní smlouvy o nábore pracovníků,²⁴ v jejichž rámci provozovala Spolková centrála
práce své pobočky ve smluvních zemích, kde přímo prováděla nábor (vč. Casablanky
v Maroku a Tunisu v Tunisku²⁵). Po recesi roku 1966, která vedla k návratu cca půl mili-
onů „gastarbeiterů“ domů, nastalo nové oživení a počet cizinců se do roku 1973 zvýšil o
2,2 milionu na hranici čtyř milionů.²⁶ Radikální zlom nastal v roce 1973, kdy ropný šok a
hospodářská krize v důsledku arabsko-izraelské války přiměly Německo k definitivnímu
ukončení nábore (*Anwerbestopp*).

Náborová politika byla koncipována na základě principu rotace pracovních sil
v sezónních intervalech a počítalo se s tím, že zaměstnaní cizinci opět Německo opustí.
Tomu však již na přelomu padesátých a šedesátých let realita neodpovídala²⁷ a dále se
formovala i pod tlakem průmyslu, kterému se zaučování vždy nových sezónních dělní-
ků vznikaly dodatečné náklady. Politika přesto situaci ignorovala: „Spolková republika
Německo není přistěhovaleckou zemí, nýbrž zemí pobytu pro cizince, kteří se zpravidla
po kratším či delším pobytu vracejí z vlastního rozhodnutí do své domoviny“²⁸. První
zpráva Zmocněnce vlády pro integraci zaměstnaných cizinců tomu však již odporovala a
požadovala opatření k trvalé integraci cizinců, tj. nikoliv jen „na čas“, jak bylo prosazo-
váno doposud²⁹.

Politická změna 1982 ovšem spolu s novou pravicovou vládou přinesla dlouhodo-
bé ukotvení politiky v těchto liniích: zabránit přílivu nových cizinců, zesílit státní podpo-
ru návratu do vlasti a u zbylých cizinců usilovat o naturalizaci. Nehledě na konec nábore
roku 1973 zůstal zachován princip scelování rodin (*Familiennachzug*) odvolávající se na
článek 6 Základního zákona SRN.³⁰ Převážně díky němu se počet osob příslušných men-
šin rychle zvyšoval i v následujících letech – např. počet Maročanů se během deseti let od
konce nábore zdvojnásobil. Důsledkem tohoto procesu byla rovněž zásadní změna soci-

ální situace arabských imigrantů: přítomnost rodiny vedla k oslabování pocitu dočasnosti, z přechodného pracovního pobytu se stával trvalejší rodinný život. Přítomnost žen a zejména dětí zároveň výrazně rozšiřovala reálné možnosti interakce s okolím, a to v souvislosti se vzděláním, zdravotnictvím, sociálním systémem atd.³¹ To mělo za následek zesílení aktivit také na poli náboženském, kdy se islám stal ze spíše marginální nahodilosti předmětem společenského zájmu vznikající široké komunity. Dokladem je rychlý nárůst počtu mešit právě v tomto období.

1.3.1.1. Nábor z Maroka

Maročtí gastarbeiteři v Německu jsou charakterizováni jednotou geografické oblasti, z níž ve své naprosté většině pocházejí. Jedná se o pohoří východního Rífu, které i přes relativně nepříznivé klimatické podmínky patří k nejhustěji osídleným územím Maroka. Díky obtížné přístupnosti byla oblast v rámci marockého státu vždy do značné míry autonomní. Převážná část místní populace navíc není etnicky arabského původu, nýbrž berberského, a používá arabštiny jako druhého jazyka. Tato jazyková situace má negativní důsledky i pro marocké imigranty v Německu, a to co do jejich schopnosti učení se dalším cizím jazykům (němčině).

Se zvyšující se populací a zhoršující se ekonomickou situací začalo od třicátých let dvacátého století docházet jak k sezónní migraci do okolních oblastí, tak i k plynulé emigraci do městských aglomerací v Maroku. Úplné uzavření hranic v polovině padesátých let po skončení marockých a alžírských bojů za nezávislost mělo za následek další zhoršení hospodářských poměrů a vypuknutí několika místních povstání. Německá nabídka pracovních míst se tak v danou chvíli stala ventilem uvolňujícím napjatou situaci.

Narozdíl od pracovní emigrace z Maroka do Francie, která v malém měřítku probíhala již od dvacátých let, začal odchod z oblastí Rífu mnohem později, avšak také vý-

razně rychleji. Některé zdroje dokonce uvádějí, že zahrnoval více než polovinu práce-schopných mužů,³² z nichž zhruba jedna třetina zamířila právě do Německa. Pozoruhodným je přitom fakt, že se na této migraci – opět narozdíl od emigrantů z jiných částí Maroka – podíleli téměř výlučně muži beze svých rodin, patrně s úmyslem návratu po několika letech. Lze se jen těžko domnívat, že by se Maročané ještě před svým odchodem seznámili s ochranou rodiny, jak je garantována v německém Základním zákoně, a již předem počítali s možností dodatečného přistěhování rodinných příslušníků.

Sociální poměry v oblasti Rífu byly v době emigrace charakterizovány oddělením rodinného života od vnějšího světa širší komunity a zároveň rigidní separací životních sfér obou pohlaví. Nedůvěra vůči marockým státním institucím včetně rozvojových agentur byla pro zdejší oblast typickou a rovněž procento dětí účastnících se na školní docházce leželo pod celostátním průměrem. V naprosté většině případů proběhl poté odchod z domovské lokality přímo do Německa bez jakékoliv mezifáze. Migranti si tak s sebou přinesli všechny rysy svého původního sociálního pozadí, včetně velmi nízké úrovně vzdělanosti.

Z německé perspektivy se počátek výraznější přítomnosti Maročanů datuje právě až s počátkem pracovní migrace. Marocké jednotky pobývající na německém území v rámci francouzské okupace Porýní od konce první světové války do roku 1923 a poté ve francouzské okupační zóně po roce 1945 neměly z celkového pohledu větší význam. Masový odchod za prací do Německa začal na konci padesátých let, a to nejprve beze státní podpory, částečně dokonce ilegálně.³³ Teprve v šedesátých letech začaly úřady jednat a SRN uzavřela s Marokem v roce 1963 náborovou smlouvu. V následujícím roce začala pracovat německá Výběrová skupina,³⁴ která v hlavní náborové provincii Nador zprostředkovala 1800 pracovních smluv pro zaměstnání v důlním průmyslu.

V letech 66/67 zaznamenala migrace zřetelný pokles a na původní hodnoty narostla opět až na počátku 70. let, kdy teprve zřídila zprostředkovatelská agentura své stálé zastoupení v Casablance. Více než u jiných zemích se nábor v případě Maročanů soustředil na samostatné muže podle kritérií věku, tělesné síly a zdraví, tak jak odpovídalo potřebám německého průmyslu. Při samotných výběrech v Maroku se přitom podíl odmítnutých kandidátů pohyboval mezi 25 a 45 procenty. Podíl nevýdělečně činných osob marockého původu přítomných v Německu po skončení období náboru (1973) činil pouhých 22%.³⁵

Princip rychlé rotace pracovních sil se ovšem ani u marockých pracovníků nepodařilo prosadit. V roce 1974 se více než pětina z nich zdržovala v SRN již přes 10 let. Po skončení náboru a v 80. letech se počet pracovníků lehce snížil, v tomtéž období se však celkový počet Maročanů v Německu více než ztrojnásobil! Příčinou je scelování rodin, které zde začalo až relativně pozdě, avšak způsobilo spolu s vysokou porodností radikální změnu ve věkové struktuře marocké menšiny. Během devadesátých let poté došlo k upevnění pobytového statutu většiny Maročanů, které indikuje úmysl setrvat v Německu ne-li natrvalo, pak tedy jistě dlouhodobě.

1.3.1.2. Nábor z Tuniska

Tunisané jsou jedinou další arabskou menšinou vzniklou v Německu v důsledku náboru pracovních sil. Je dnes početně výrazně slabší než Marocká a představuje ve srovnání s nimi zhruba jednu třetinu.³⁶ Efektem náborové smlouvy uzavřené s Tuniskem v roce 1965 byl rapidní nárůst počtu tuniských pracovníků: zatímco v roce podpisu smlouvy činil méně než jeden tisíc osob, po skončení náborové éry v roce 1974 to bylo již tisíců sedmnáct. V tomto roce byl poměr počtu osob v porovnání s Maročany pouze 1,37 ku jedné ve prospěch posledně jmenovaných. Počet Tunisanů ovšem v následujících letech narozdíl právě od Maročanů rostl jen nepatrně a po mírném poklesu počátkem 80.

let a pozdějším opětovném nárůstu se čísla ustálila na dnešních hodnotách okolo 25.000 osob.

Početní stagnaci této menšiny částečně vysvětluje procentuálně výrazně vyšší podíl naturalizací (přinejmenším až do počátku 90.let) a rovněž vyšší podíl manželství uzavíraných Tunisany mimo okruh vlastní menšiny. Zároveň je však zřejmé, že narozdíl od Maročanů se již na počátku nejednalo do takové míry o samotné muže a tudíž ani později neproběhl masivní proces scelování rodin. To ukazuje na rozdílné výchozí podmínky obou národností. Dalším vysvětlujícím faktorem je zřejmě výraznější remigrace Tunisanů zpět do vlasti, způsobená lepšími ekonomickými a celkovými vyhlídkami po návratu.

I v případě tuniských pracovníků směřovala většina příchozích (zprostředkovaných pobočkou německé náborové agentury se sídlem v Tunisu) do průmyslových oblastí, zejména v porýnských důlních revírech.³⁷

1.3.2. Uprchlíci a žadatelé o azyl

1.3.2.1 K azylové politice SRN

Vedle pracovní migrace zaznamenaly některé arabské menšiny v Německu prudký nárůst v důsledku uprchlických vln. Ty se s nezvratnou logikou odehrávaly v důsledku konkrétních politických událostí – ve většině případů konfliktů různého druhu – k nimž v arabském světě docházelo. V několika případech se tak dosud početně spíše nevýznamná menšina rozrostla do zcela nových rozměrů.

V případě SRN ovšem ještě v šedesátých letech tvořily převážnou většinu příchozí z východního bloku, mezi nimiž dominovali osoby německého původu, později nazývaní tzv. „Pozdními vysídlenci“ (*Spätaussiedler*). Mezi lety 1966 a 1971 se tak podíl imigrantů z Východní Evropy pohyboval stále mezi 85 a 94 procenty z celkového čísla a teprve

v roce 1971 klesl na 64,7%, zatímco zbytek tvořili uprchlíci původem z Třetího světa. Přitom připadalo 17,9%³⁸ na příchozí z Blízkého východu, především v důsledku událostí tzv. Černého září v Jordánsku a Palestině, kdy jordánská monarchie přistoupila k perzekucím palestinských částí obyvatelstva kvůli rýsující se perspektivě palestinského převratu.

Tento trend ve složení imigračního spektra pokračoval a v roce 1980 již tvořili Východoevropané pouhých 7,18%. To je možno připsat do značné míry na vrub tomu, že byl od roku 1973 vyhlášen konec nábory pracovních sil (*Anwerbestopp*). Ten sám o sobě vedl k okamžitému nárůstu počtu uprchlíků a podaných žádostí o azyl na více než dvojnásobek. Zejména pak od března 1975, kdy byl žadatelům o azyl otevřen německý pracovní trh v zájmu snížení zátěže státní sociální pomoci. V důsledku toho byla schválena i změna v azylovém řízení: žádosti se začaly podávat decentralizovaně pohraničním a cizineckým úřadům, což vedlo k dalšímu prodloužení celého řízení. V případě zamítnutí měli žadatelé navíc možnost odvolání k soudu v několika instancích a tím odkladu konečného rozhodnutí o další měsíce či roky.

To předznamenalo počátek politické debaty o zneužívání azylové politiky, zvláště když se ukázalo, že Turci, tvořící dříve jádro náborových pracovních sil, nyní (1980) představovali 54% všech žadatelů o azyl ve srovnání s dřívějšími cca 9% (ještě v roce 1976). Už od sedmdesátých let tak začala být prosazována opatření ke zkrácení azylového řízení (zrušení odvolací soudní instance), posilovány rozhodovací pravomoci jednotlivých cizineckých úřadů v první instanci (odsun osob očividně zneužívajících řízení), restriktivní opatření pro pobyt uprchlíků na německém území (sběrné tábory v jednotlivých zemích), opatření snažící se přimět uprchlíky k dobrovolnému návratu atd. Rovněž přístup k pracovnímu trhu byl poskytnut až po tzv. čekací době, obnášející nejdříve dva, poté pět let. Politický diskurs až do devadesátých let se nesl ve znamení „ekonomických

uprchlíků“ či „uprchlíků chudoby“. Situace se vyostřila řadou násilných útoků proti cizincům zejména v nových spolkových zemích,³⁹ kam začali být žadatelé o azyl rozmístováni dle stejného klíče jako v zemích starých.

V říjnu 1991 se parlamentní strany sjednotili na tzv. Zákonu k urychlení azylů (*Asylbeschleunigungsgesetz*), díky němuž bylo možno vyřizovat nové a „očividně nepodložené“ žádosti ve zkráceném řízení během šesti týdnů, avšak desetitisíce již podaných a dosud po letech nevyřízených žádostí tím dotčeny nebyly. Proti klasické koncepci azylu poskytnutého před pronásledováním se nyní z hospodářských kruhů objevily návrhy na podmínění kladného vyřízení žádostí situací v Německu – tedy např. upřednostňovat mladé kvalifikované pracovníky.

Diskuse související s azylovou politikou byla klíčovým tématem německé politické scény až do tzv. Azylového kompromisu mezi SPD a vládní koalicí z prosince 2002. Dle něj nemohl požádat o azyl nikdo přicházející do SRN pozemní cestou (tj. z „bezpečné třetí země“), nýbrž pouze letecky. I to však jen do vytvoření extraterritoriální zóny na frankfurtském letišti, kde museli žadatelé čekat na vyřízení své žádosti. Dále byli z azylového řízení vyčleněni všichni uprchlíci před válkou či občanskou válkou, kterým se mohlo dostat pouze dočasněho přijetí na německém území. V druhé polovině roku 1993 pak vstoupil v účinnost tzv. *Asylbewerberleistungsgesetz*, jímž se výrazně zhoršily životní podmínky žadatelů o azyl, zejména vyčleněním ze sociální pomoci a omezením zdravotní péče.

Účinky těchto zákonů naplnily očekávání a celkový počet žadatelů o azyl klesl v příštím roce o více než polovinu a v následujících letech o další desítky procent.⁴⁰ Zároveň však nová, zákonem silně zúžená definice politického pronásledování, kterou již nebylo možno na situaci v mnoha zemích aplikovat, vyvolávala odmítavé reakce a občanské protesty ze strany některých německých skupin či organizací.⁴¹ Právní normy

v důsledku Azylového kompromisu však zůstaly de facto nezměněny až do přijetí nového Zákona o státním občanství v roce 1999 a především Přistěhovaleckého zákona účinného od ledna 2005.

1.3.2.2 *Uprchlíci z arabských zemí*

Pro přesné údaje o počtech podaných žádostí o azyl příslušníky jednotlivých arabských menšin za posledních třicet let viz Přílohu, Tabulka III. Ta rovněž obsahuje statistiku o podílu kladně vyřízených žádostí.

Na konkrétních příkladech lze ukázat spjatost uprchlických vln z arabského světa s událostmi v jejich domovských zemích. Vedle již zmíněného nárůstu uprchlíků po jordánském Černém září 1970 došlo k dalším případům i v posledních dvou desetiletích. Jedna z nejmarkantnějších je situace Alžírsko od druhé čtvrtiny devadesátých let, tedy těsně po dramatických událostech spojených s parlamentními volbami na počátku roku 1992.⁴² Brutalita a rozsah konfliktu měly za následek mohutné uprchlické vlny převážně do Evropy, tedy mj. Německa. Ve srovnání s devíti tisíci Alžířany přítomnými v SRN v roce 1991 se počet 23000 platný pro rok 1993 jeví jako dramatický nárůst. Stejně tak počet podaných žádostí o azyl narostl mezi oběma roky z 1.388 na 11.262, z nichž byl ovšem uznán jen nepatrný zlomek⁴³ vzhledem ke skutečnosti, že se ve většině případů jednalo o údajné oběti nestátní perzekuce (teroristických organizací), na niž se nevztahovalo azylové právo.⁴⁴ Po jistém poklesu v následujících letech se počet Alžířanů v Německu dodnes udržel na cca 17.000.

Syrští uprchlíci se v Německu objevili po Šestidenní válce v roce 1967, ve větší míře však až téměř o 20 let později v roce 1986, především následkem krvavého zákroku syrské vlády proti islamistické revoltě ve městě Hamá. Počet žádostí o azyl v tomto roce (2.293) ve srovnání s rokem předcházejícím (333) a následujícím (629) to jasně dokládá.

K méně výrazným vrcholům došlo i kolem let 1990 a 2000. Narozdíl od dříve pojednaných Alžířanů byla míra uznání žádostí výrazně větší a pohybovala se v jednotlivých letech mezi 8 a 15 procenty.

Výraznou skupinu tvoří uprchlíci z Libanonu, kteří začali přicházet v souvislosti s vleklou občanskou válkou od roku 1975. Na rozdíl od příslušníků jiných států byli z Libanonu často vyhnáni skupinově a do Evropy se tak dostávali celé rodinné klany. Do SRN pak zamířila jen určitá podmnožina, jelikož „zámožní a obchodníci šli do Anglie, Francie a Jižní Evropy. Mnozí, kteří zde měli příbuzné, především ale ti bez zahraničních kontaktů, objevili Německo.“ (AiD 2/2001, 30.6.2001). V převážné většině se jednalo o šíity z chudých bejrútských předměstí spolu s běženci z libanonských uprchlických táborů – Kurdy a Palestince. Vrcholná čísla v počtech žádostí o azyl jsou zaznamenána pro roky 1986⁴⁵ (10.840) a 1990 (16.229) krátce před koncem občanské války, v obou případech cca dvojnásobně přesahující počty v okolních letech.

Podíl schválených žádostí přitom v případě uprchlíků z Libanonu stejně jako u Alžířanů nepřesáhl až do 1992 v žádném roce jedno procento. Přesto nebylo možné běžence odsunout díky platnému cizineckému zákonu zakazujícímu odsun do oblastí, kde odsunutému hrozí nebezpečí života. Dotyčným tak sice nebyl udělen azyl, ale obdrželi tzv. strpění (*Duldung*), nerušící povinnost bezodkladně vycestovat, ale dočasně zamezující nucený odsun. Délka trvání libanonské občanské války od roku 1975 a s tím související neúnosná sociální a psychická situace „trpěných“ vedly Spolkovou vládu – poprvé v roce 1984 – k vydání tzv. „opatření ke starým případům“ (*Altfallregelung*). Díky němu v daném roce získalo 3.640 osob z Libanonu povolení k pobytu a posléze další pouze na základě svého dlouhodobého pobytu na území SRN.

V případě běženců palestinské národnosti je situace méně přehledná mimo jiné proto, že je část z nich vedena pod státní příslušností okolních arabských zemí (nejvíce

Libanonu) a zbytek v neurčitých kategoriích „bez státní příslušnosti“ či (od roku 1985) „nevyjasněné“. Přesné statistiky k Palestincům proto neexistují. U většiny ostatních arabských menšin lze pozorovat pozvolný nárůst počtu žádostí o azyl do roku 1992, kdy byla přijata poslední opatření omezující práva uprchlíků, a poté opět pokles.

Zvláštním případem a zároveň v současnosti největší arabskou menšinou v Německu jsou Iráčané. Jejich počet dosáhl ke konci roku 2003 téměř osmdesáti čtyř tisíc, což představuje cca desetinásobný nárůst za posledních deset let a téměř čtyřicetinásobný za posledních třicet. Počátek tohoto výrazného trendu se datuje od počátku 90. let spolu s první válkou v Zálivu po irácké invazi do Kuvajtu. Posuzováno dle počtu žádostí o azyl dosáhl příval uprchlíků prvního vrcholu těsně po polovině devadesátých let, druhého potom na samém začátku nového tisíciletí (ročně přes deset tisíc žádostí). V roce 2001 se tak Irák dokonce ocitl na prvním místě mezi všemi zeměmi původu žadatelů o azyl, a to před Jugoslávií a Tureckem. Etnické a náboženské pozadí uprchlíků nelze ze statistik vyčíst, lze však předpokládat, že se z největší části jednalo o šíitské muslimy a Kurdy narozdíl od sunnitů, úzce svázaným s režimem.

V březnu 2003 bylo rozhodnutím spolkového ministra vnitra pozastaveno úřední rozhodování o azylových žádostech iráckých uprchlíků i přípravy na odsun těch, jimž byl již azyl zamítnut. Důvodem byla údajná nemožnost posoudit stupeň nebezpečnosti iráckého prostředí v důsledku probíhající války. Některé reakce v tisku následně naznačují, že „co bylo prezentováno jako akt lidskosti, představovalo ve skutečnosti ne více než [...] [možnost], jak uložit projednávání iráckých žádostí o azyl k ledu až do zlepšení situace. Neboť spolkový úřad pro migraci [...] byl na pozadí probíhající války konfrontován s nemožností prosadit úplné odmítnutí žádostí.“⁴⁶ Tomu nasvědčuje i fakt, že po dotyčném „zlepšení“ situace v září 2003 zpracoval Úřad celých 5.000 žádostí, z nichž bylo uznáno pouhých 148. Důvodem je zde opět možnost přiznání azylu jen pro ochranu před

státním či kvazi-státním pronásledováním, což při kompletní absenci státních struktur v Iráku nepřichází v úvahu. Značná část z cca osmdesáti tisíc uprchlíků irácké národnosti (přes 40.000 osob nemá povolení k pobytu)⁴⁷ tak musí do budoucna počítat buď s dobrovolným či nuceným návratem.

1.3.3. Jiné příčiny imigrace

Běžná neřízená pracovní migrace osob z arabských zemí do Německa je v zásadě ojedinělá nejen kvůli geografické vzdálenosti, ale rovněž z důvodu vízových povinností a ochranných opatření na německém pracovním trhu, zavedených od sedmdesátých let. K němu měli snadný přístup pouze „mimořádně“ kvalifikované (či dle dikce nové legislativy „vysoce kvalifikované“)⁴⁸ osoby, kterých z arabských zemí nepřichází mnoho. Významným jevem je oproti tomu přítomnost studentů z arabských zemí na německých univerzitách. Nejvíce meziuniverzitních partnerství a společných vědeckých projektů bylo navázáno s Egyptem,⁴⁹ díky čemuž se počet egyptských studentů v SRN spolu s vědeckými pracovníky pohybuje kolem 2.000. Zvláštností je nepočtená libyjská menšina (3.288 osob), z níž je více než 25% tvořeno právě studenty. Počty studentů v řádu stovek nalezneme také u jordánské, libanonské a syrské menšiny, mezi Tunisany studuje v Německu přibližně 800 osob.

2. Charakteristika arabských menšin v SRN

2.1. Arabské menšiny jako celek

Popis celkové množiny osob arabského původu v Německu vyžaduje vzhledem k odlišnostem mezi jednotlivými menšinami určité srovnávací úsilí, zároveň se však jasně ukazují i mnohé společné charakteristiky. První část se bude věnovat rozložení zkoumaných minorit v prostoru SRN a jejich vnitřnímu složení co do země původu, pohlaví, náboženské příslušnosti a dalších charakteristik. Druhým okruhem je problematika formálního pobytového statutu cizinců na území Spolkové republiky, tj. pohled prismatem kategorií vymezených německým právním řádem. Následují sociální charakteristiky, zahrnující zaměstnanost, rodinný život či vzdělání, tedy faktory kriticky určující životní realitu dotyčných.

2.1.1. Složení a rozložení arabských menšin

Na konci roku 2003 se na Německém území nacházelo celkem 316.475 osob majících státní příslušnost jedné z arabských zemí, mezi nimi 205.028 mužů a 111.447 žen. V těchto číslech nejsou zahrnuty kategorie „bez státní příslušnosti“ (*staatenlos*) a „nevyjasněné“ (*ungeklärt*), mezi nimiž převažují osoby palestinského původu, které nejsou ve statistikách jinak zachycovány. Viz též následující tabulku pro přesné počty příslušníků jednotlivých menšin pro vybrané roky či kompletní statistiku v příloze, Tabulka I.

Narozdíl od čtyř německých starousedlých menšin⁵⁰ postrádají novodobí migranti obdobnou prostorovou koncentrací. Jejich rozmístění na území SRN odpovídá do značné míry okolnostem a příčinám jejich příchodu. Pro rozmístění Arabů v jednotlivých spol-

kových zemích viz celkově Tabulku 2, pro podrobnější statistiku jednotlivých menšin pak přílohu, Tabulku II.

Tabulka 1 – počty osob pro vybrané roky dle státní příslušnosti

Státní příslunost	1973	1983	1993	2003
Alžírsko	4 112	5 154	23 082	16 974
Egypt	6 135	8 762	13 659	14 130
Irák	2 256	3 786	8 869	83 821
Jemen ⁽²⁾	183	226	1 045	2 223
Jordánsko	10 486	12 035	12 653	10 448
Libanon	2 282	9 008	55 083	46 812
Libye	409	1 320	1 603	3 288
Maroko	22 367	44 192	82 803	79 794
Saúdská Arábie	382	601	1 076	1 072
Súdán	620	1 170	3 559	3 904
Sýrie	5 228	8 838	17 975	29 476
Tunisko	16 101	25 269	28 060	24 533
Bez státní příslušnosti ⁽³⁾	29 986	32 999	20 858	16 990
Nevyjasněné ⁽³⁾	25 466	19 936	46 882	53 767
Celkem (beze sloupců⁽³⁾)	70 561	120 361	249 467	316 475

Zdroj: Statistisches Bundesamt, 2003

2.1.1.1 Rozložení do spolkových zemí

Nápadný je fakt, že u všech arabských menšin (s výjimkou Alžířanů) je největší počet osob k nalezení vždy v Severním Porýní-Vestfálsku. To je především důsledek skutečnosti, že tato spolková země se svými 18 miliony obyvatel je nejlidnatější oblastí Německa a byla jako průmyslová oblast také cílem převážné části osob příšlých v důsledku nábory pracovních sil. Celkově platí, že východní spolkové země mají jen zlomek počtu příslušníků arabských menšin ve srovnání se západními. V kontrastu ke starousedlým

menšinám platí, že arabské skupiny jsou téměř výhradně přítomny v městských a velkoměstských oblastech, které obecně poskytují cizineckým komunitám lepší podmínky než oblasti venkovské. V některých případech arabské menšiny (často vedle turecké) „obsadily“ centra měst,⁵¹ jež se pro majoritní společnost začaly kvůli stárnoucí infrastruktuře stávat méně atraktivními. Tabulka 2 poskytuje přehled o rozmístění minorit ve spolkových zemích.

V případě menšin vzniklých v důsledku nábory pracovních sil lze i dle jejich dnešního prostorového rozložení vysledovat tehdejší lokaci ekonomických odvětví, pro něž byli před zhruba čtyřiceti lety získáni. Více než polovina osmdesátitisícové menšiny Maročanů (41.669 osob) je koncentrována ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko, které bylo hlavním poválečným stanovištěm hornictví a těžkého průmyslu. Hlavními oblastmi jsou přítom severní Porýní (Bonn, Köln a Düsseldorf) a Porúří (Dortmund, Wuppertal, Essen, Duisburg). Druhou zemí je Hesensko s necelými 23 tisíci osob a hlavní oblastí v okolí Frankfurtu nad Mohanem (Frankfurt, Offenbach, Wiesbaden). Tato spolková země však vykazuje ještě znatelnější prostorovou koncentraci, jelikož ve čtyřech okresech a čtyřech velkoměstech se nachází celých 87,4% všech hesenských Maročanů.⁵² S velkým odstupem pak následují Porýní-Falc, Bádensko-Württembersko a Bavorsko. Tunisané, coby druhá a méně početná menšina vzniklá náborem pracovních sil, jsou rozdělení poněkud odlišně, ačkoli i zde jasně dominuje Severní Porýní-Vestfálsko se 7.432 osobami, na druhém místě však najdeme Bavorsko se třemi a půl tisíci, následované Bádenskem-Württemberskem, Dolním Saskem a Hesenskem.

Typickou „utečeneckou“ menšinou jsou naopak Libanonci. U nich rovněž zjistíme největší počet osob v Porýní-Vestfálsku (14.080), následují Dolní Sasko a Berlín (kolem osmi tisíc osob) a dále Bádensko-Württembersko (necelých 5.000). Silné postavení Berlína je dáno historicky: letiště Schönefeld se stalo známou „škvírou“ (*Schlupfloch*), kterou

do SRN před rokem 1986⁵³ proklouzly tisíce cizinců díky postupu východoněmeckých úřadů, které jim dovozovaly vstup i bez platných dokumentů a následně je převáděly do západní části města. Jednalo se především o imigranty z Libanonu,⁵⁴ včetně velkého počtu Palestinců, kteří však ve statistikách nefigurují.

Tabulka 2 – Rozmístění dle spolkových zemí

Spolková země	Arabská populace	
	Osob celkem	%mužů
Baden-Württemberg	18571	64,4%
Bayern	13481	67,6%
Berlin	16346	63,9%
Brandenburg	1044	85,1%
Bremen	3429	62,0%
Hamburg	6085	70,1%
Hessen	34497	61,4%
Mecklenburg-Vorpommern	976	85,8%
Niedersachsen	19728	59,6%
Nordrhein-Westfalen	79198	60,0%
Rheinland-Pfalz	8736	62,4%
Saarland	3058	64,3%
Sachsen	3506	85,1%
Sachsen-Anhalt	2305	75,2%
Schleswig-Holstein	3524	65,4%
Thüringen	1259	85,9%
Všechny země	215743	69,9%

Zdroj: Statistisches Bundesamt, 2004

Alžírská menšina, vzniklá ve své současné velikosti rovněž hlavně díky uprchlíkům, je jedinou, kde se největší počet osob nachází v Bádensku-Württembersku (2.940) a teprve na druhém místě v Severním Porýní-Vestfálsku (2.830), za nimiž následuje Hes-

sensko (2.092). Rozmístění Alžířanů má jednu další zajímavost a tou je pozice Saska na šestém místě s více než tisíci osobami. Je to důsledkem někdejší smlouvy o náboru pracovních sil a jejich školení mezi NDR a Alžírskem, která byl později zrušena. Jistá část Alžířanů neremigrovala a na východoněmeckém území zůstala, především v Sasku.

Ostatní menšiny jsou více či méně rovnoměrně rozděleny na spolkové země, přičemž na prvním místě vždy stojí Severní Porýní-Vestfálsko. Rozmístění Egyptanů je velmi rovnoměrné, u Jordánců má výrazné postavení Hesensko a v případě Syřanů velmi výrazně dolní Sasko. Desetitisíce Iráčanů, kteří do Německa přišli v minulých letech a podali žádost o azyl, byli podle zákona rozděleni do jednotlivých spolkových zemí. Rozmístění této menšiny je tedy nejpravidelnější, není však výsledkem přirozeného vývoje, nýbrž odpovídá (ubytovacím) kapacitám zemí. Politické a organizační problémy spojené s touto praxí jsou zmíněny jinde.

2.1.1.2 Náboženská příslušnost

Zjistit a přesně popsat složení arabských menšin z hlediska náboženské příslušnosti je prakticky nemožným úkolem, neboť tyto údaje nejsou v žádných oficiálních statistikách zachycovány a lze je tedy pouze odhadovat. Obecně lze však stanovit, že zcela jednoznačně převažují muslimové, a to na základě dvou faktů: takováto silná převaha existuje ve všech zemích původu (s výjimkou Libanonu) a zároveň nejsou známy žádné specificky nemuslimské migrační proudy z arabských zemí. Významná křesťanská menšina tvořící až šest procent populace⁵⁵ se nachází v Egyptě (koptští křesťané) a jejich podíl na egyptské menšině v Německu se odhaduje na 10%, což by odpovídalo cca patnácti stům osob.⁵⁶ Emigrace z Libanonu do Německa se specificky týkala muslimského obyvatelstva z jihu země, bejrútských předměstí a utečeneckých táborů,⁵⁷ podíl křesťanů je patrně zanedbatelný. O přítomnosti zástupců syrských křesťanů (tvořících zhruba 10% obyvatelstva) v SRN nejsou k dispozici údaje a v dalších arabských zemích se výraznější křesťan-

ské minority již nenacházejí. Ani jiná náboženství nejsou u arabských menšin v Německu významně zastoupena.

Stejně tak komplikovaná je otázka složení muslimské většiny. Šíity nalezneme v míře stojící za zmínku pouze mezi libanonskými a iráckými uprchlíky. V případě Libanonců se jejich podíl odhaduje na nadpoloviční většinu (z jihu země dominovaného šíity), tj. na více než 23.000 jedinců. Problematické je náboženské složení Iráčanů v SRN, u nichž lze předpokládat část tvořenou sunnitskými Kurdy a část šíity z iráckého jihu, zatímco zástupci arabských sunnitů spřízněných s minulým iráckým režimem budou spíše ojedinělí. Vzájemný poměr Kurdů a šíitů však zůstává otázkou. Vedle dvou hlavních zmíněných islámských směrů se v Německu vyskytuje skupina alevitů,⁵⁸ která vešla ve veřejnou známost svými požadavky po alevitské náboženské výuce. Jedná se však téměř výlučně o turecké alevity, kteří nemají se stejnojmennou syrskou sektou bezprostřední spojitost.⁵⁹

2.1.2. Formální status

Německé pobytové právo (*Aufenthaltsrecht*) platné až do komplexní reformy v rámci Přistěhovaleckého zákona (*Zuwanderungsgesetz*, účinný od 1.1.2005) se vyznačovalo komplikovaností mj. kvůli velkému počtu typů povolení k pobytu.⁶⁰ Pro podrobný přehled o držitelích různých typů pobytového statutu viz přílohu, Tabulky IV až VII.

Nejjistější právní status (*Aufenthaltsberechtigung*), udělovaný zpravidla po osmi letech pobytu v Německu, při čistém trestním rejstříku a schopnosti se samostatně uživit, je v případě arabských menšin spíše výjimkou. U Maročanů a Tunisánů, tedy „starých“ menšin vzniklých nábořem pracovních sil, leží podíl jeho držitelů mezi 10 a 11% a u Jordánců se blíží osmi procentům, zatímco v případě ostatních menšin hodnota nepřesahuje 4,5%. Zajímavé je zde srovnání s Turky, z nichž má tento status téměř čtvrtina. Rozdíl

oproti obdobným arabským menšinám (Maroko, Tunis) ukazuje buď na větší schopnost či ochotu Turků k integraci (to však není ničím podloženo) či na rozdílný přístup úřadů, což by si zasloužilo bližšího zkoumání. Neomezené povolení k pobytu (*unbefristete Aufenthaltserlaubnis*, udělované po pětiletém pobytu v Německu, při komunikační znalosti němčiny a zajištěném zaměstnání a ubytování) má v případě Tunisánů a Maročanů přibližně 30% osob, u Jordánců a Alžíránů cca 23% a u dalších velkých⁶¹ menšin mezi deseti a dvaceti procenty. Situace u omezeného povolení je obdobná opět s vedoucím postavením dvou zmíněných menšin a Jordánska, navíc zde ovšem vynikají Egypťané s 28% a Libanonci s 26%. Naopak Iráčané se šesti procenty jsou hluboko pod průměrem.

Aufenthaltsbewilligung udělované např. za účelem studia či konkrétního omezeného zaměstnání, vlastní ve většině případů jen malé procento osob. Hodnoty kolem deseti procent lze pozorovat u Maročanů, Tunisánů a Jordánců, zatímco jednoznačně zde vede egyptská menšina se 17%, neboť Egypt má se SRN tradiční vztahy zejména v oblasti výměn a podpory studentů. Zvláštního statutu *Aufenthaltsbefugnis*, přiznávaného především z humanitárních důvodů a v případech ozbrojených konfliktů, požívá cca 15% Syřanů a příslušníků kategorií „bez státní příslušnosti“ a „nevyjasněné“ (mezi nimiž převažují Palestinci). Vedle nich pak celá čtvrtina Libanonců, kteří status získali během vleklé občanské války. V důsledku nedávného konfliktu v Iráku má tento status rovněž více než polovina příslušníků třiaosmdesátitisícové irácké menšiny (54,6%)! Status je přiznáván vždy na dobu dva roky a na stejnou dobu může být i prodlužován, dokud existují důvody jeho přiznání. Je proto možné počítat s tím, že za méně než dva roky a za podmínky uklidnění situace v Iráku, budou muset tyto desítky tisíc osob irácké národnosti Německo opustit. Stav trpění (*Duldung*), tedy případ nemožnosti odsunu cizinců po zamítnutí žádosti o azyl, je aktuální pro tři z arabských menšin: Alžírany (14,6%), Libanonce (12,1%) a Syřany (19,7%).

Naturalizace (*Einbürgerung*) se řídí zákonem platným od roku 1999, který cizincům ulehčil podmínky pro získání občanství a také se přiblížil teritoriálnímu principu pro přiznávání občanství novorozencům.⁶² U arabských menšin lze pozorovat trend plynulého nárůstu ročního počtu naturalizací, a to až cca do roku 2002, po němž došlo opět k mírnému poklesu (kromě případu Iráčanů, což je dáno jejich masovou imigrací v posledních letech). K určitému skokovému nárůstu došlo mezi lety 1991 a 1992 v důsledku tehdejších úprav cizineckého práva, a to zejména u Maročanů a Tunisánů (nárůst o 192% resp. 124% na hodnoty přes 1.000 za rok). Podobná situace nastala se vstupem v platnost nového zákona o státním občanství r. 1999, který ulehčuje podmínky naturalizace. Srovnání s následujícím rokem tehdy ukázalo nárůst o 98% u Syřanů, 104% u Iráčanů a dokonce 128% u Libanonců až na vrcholnou hodnotu 5.673 případů v roce 2000! Rozhodování Libanonců bylo patrně rovněž ovlivněno faktem, že si mohli ponechat i původní občanství na základě výše citované klauzule (viz poznámka).

V součtu za posledních několik desetiletí dosahují počty naturalizovaných osob z arabských menšin dostatečně vysokých hodnot, aby se v některých případech přiblížily celkovému počtu (dosud nenaturalizovaných) příslušníků menšiny žijících v SRN.⁶³ Nejvýraznější je tento jev u Tunisánů, kde poměr počtu osob tuniského původu s německým občanstvím a samotných Tunisánů dosahuje 7,9:10. Jev je možno hodnotit jako známku připravenosti na straně této menšiny stát se plnohodnotnou součástí německé společnosti a integrovat se do ní anebo také jako známku slabší vazby na zemi původu a ochoty ke změně identity. S poměrem 7,5 ku deseti následují Jordánci, za nimi Maročané a Libanonci s hodnotami mezi pěti a šesti, dále Syřané a Egyptané (mezi 4 a 5) a konečně Alžířané s poměrem pouhých 3:10. Hodnota 1,3:10 u Iráčanů není dostatečně vypovídající vzhledem k masivnímu nárůstu menšiny v posledních letech, kde podmínky pro přijetí občanství ani nemohou být splněny.⁶⁴

2.1.3. Některé sociální charakteristiky

2.1.3.1 Statistiky zaměstnanosti

Jedním ze základních zdrojů informací o sociálním postavení menšin jsou statistiky popisující jejich situaci z hlediska zaměstnanosti a pracovního trhu, tj. např. míra nezaměstnanosti, charakteristická ekonomická odvětví atd. Vzhledem k obtížnější dostupnosti těchto dat⁶⁵ však nelze provést celkovou analýzu. Autorovi nicméně byly k dispozici údaje pro tři arabské menšiny různého typu – chápáno co do způsobu jejich vzniku a vývoje – a analýza na nich založená má tedy jistou (byť omezenou) vypovídací hodnotu. Jedná se o Libanonce coby typickou „uprchlickou“ menšinu, dále o Maročany jako největší arabskou menšinu vzniklou nábořem pracovních sil a konečně o Egyptřany jako „starou“ menšinu s kontinuálním vývojem od šedesátých let 20. století.

V případě Libanonců ukazují data z roku 1995, že z celkového počtu 55.083 příslušníků menšiny bylo zaměstnáno⁶⁶ pouhých 6.119 osob, což odpovídá 12% a ukazuje na rozsáhlou nezaměstnanost. U egyptské menšiny je tento poměr výrazně vyšší, a to 21% (2.881 osob ze 13.659). Egyptřané, přišli do Německa z vlastní iniciativy a narozdíl od Libanonců převážně z ekonomických důvodů, tedy vykazují lepší schopnost uplatnění na pracovním trhu a s tím spojenou vyšší míru integrace. Rozdíl mezi procentuálním zastoupením příslušníků menšin v jednotlivých spolkových zemích a procentuálním zastoupením zaměstnanců v těchto zemích také nepřímě svědčí o úspěšnosti cizinecké politiky zemí s ohledem na pracovní trh. Obě popisované menšiny nalézají nejlepší pracovní příležitosti v Bavorsku a Bádensku-Württembersku, zatímco např. v Dolním Sasku je situace spíše nepříznivá. Lidnaté Severní Porýní-Vestfálsko, kde mají všechny menšiny svoji největší část, je pro Egyptřany mírně výhodné a pro Libanonce naopak spíše nikoliv.⁶⁷

Z jednotlivých hospodářských odvětví byly v dobách své řízené imigrace zaměstnání Maročané z největší části v sektorech nevyžadujících kvalifikaci, a to ve zpracovatelském průmyslu (30,2%), těžebním průmyslu (17,6%) a ve stavebnictví (22,1%).⁶⁸ Vývoj v posledních cca deseti letech však naznačuje trend rapidního úbytku pracovníků v těžebním průmyslu, částečně ve prospěch stavebnictví a zpracovatelského průmyslu (absolutní nárůst při relativním úbytku), zejména však do sektoru služeb: hotelové a restaurační služby a obchod. Jedině v těchto odvětvích byl zaznamenán i relativní nárůst marockých zaměstnanců. Stavebnictví přitom sloužilo jako „nástupní“ odvětví, postupně zaměňované za jinou práci.

Srovnání údajů o zaměstnání mezi Egypťany a Libanonci odhaluje výrazné rozdíly. Zatímco u prvně jmenovaných pracovala desetina v technických zaměstnáních, třetina ve zhotovitelských pracích a více než polovina v sektoru služeb (56%), odpovídají tyto poměry u Libanonců pouze jedné pětačtyřicetině resp. třem pětinám a ve službách jedné třetině.⁶⁹ Uprchlíká libanonská menšina charakterizovaná také vysokou nezaměstnaností tak zjevně nebyla schopna uskutečnit přechod do moderního sektoru služeb do té míry, v jaké toho byli schopni Egypťané, od počátku motivovaní k životu v Německu spíše ekonomicky. U obou menšin v sektoru zhotovitelských zaměstnání jednoznačně vedla příprava jídel, v sektoru služeb pak opatrovnictví hostů (hotelové služby), práce ve skladu či dopravě zboží a čističská povolání.⁷⁰

2.1.3.2 Rodina, partnerství, děti

Obecně platí, že příslušníci arabských menšin v posledních několika letech (od r. 2001) uzavírají ve velké většině případů manželství s německým partnerem. U všech menšin s výjimkou tří se podíl takových sňatků pohybuje kolem 90% a u zbývajících deseti procent se opět v převážné části případů jedná o manželství s osobou mající zcela jiné občanství (ani německé ani stejné jako manžel/-ka). U Libanonců, kde počet manželství

s německým partnerem představuje jen 85%, stejně jako u Syřanů (73,7%), nalezneme zároveň výrazně vyrovnanější poměr mezi sňatky s osobou stejné a zcela jiné národnosti. Specifickým případem jsou Iráčané, u nichž ještě na přelomu tisíciletí jasně převažovala manželství dvou iráckých občanů, zatímco do roku 2003 se poměr vyrovnal a smíšené páry s německým partnerem začaly dokonce převažovat. Tato čísla zřetelně indikují, že osoby uzavírající v současnosti manželství (tj. převážně mladí lidé) jsou velmi otevřené kontaktu s německou většinovou společností, a to i v rodinném životě. Otázkou zůstává, v kolika případech vede smíšené manželství k intenzivní integraci do společnosti a v kolika je naopak německý partner „vtažen“ do více či méně uzavřeného světa dané komunity.⁷¹

Porovnání podílu smíšených manželství (s německým partnerem) na všech nových sňatcích s podílem počtu dětí narozených z takových smíšených manželství na celkovém počtu dětí vede k pozoruhodnému zjištění, že ačkoli co do počtu drtivě převažují nová smíšená manželství, rodí se více dětí manželům stejné národnosti. Toto zjištění neplatí pouze pro Alžírsko a Tunisko, kde jsou oba poměry vyváženější a v menší míře také pro Jordánsko. V ostatních případech, například u Syřanů v roce 2001, odpovídala tato nerovnováha poměru 2,38:1. Vyrovnanější hodnoty již z roku 2003 (2:1) dávají však nejen u Syřanů tušit, že tento jev je na ústupu.

Vysvětlení uvedené nerovnováhy existují dvě, přičemž přinejmenším částečně správná jsou potenciálně obě. První příčinou může být, že zmíněná převaha smíšených sňatků je pouze záležitostí posledních let a většina dětí z mono-nacionálních manželství koresponduje s celkovou početní většinou těchto (starších) manželství, jak by napovídal i fakt, že nerovnováha se snižuje. Otázkou potom je, proč došlo v minulých několika letech k rapidnímu nárůstu počtu sňatků s německými partnery. Druhé vysvětlení by ukazovalo na fakt, že smíšená manželství se přibližují běžnému německému životnímu stylu a s ním

i nízké porodnosti, zatímco mono-nacionální svazky kopírují tradičnější životní způsoby od svých předků v přistěhovaleckých komunitách, včetně vysoké porodnosti, jak je známa z arabských zemí.

Neméně pozoruhodným fenoménem je u některých minorit i relativně vysoké procento dětí narozených mimo manželské svazky. U arabských menšin, bez výjimky složených z osob v drtivé většině vyznávajících islám, by přitom – vzhledem k obecně předpokládané a muslimskými autoritami často potvrzované přísnější (sexuální) morálce – bylo možno *a priori* očekávat naopak menší počet mimomanželských vztahů vedoucích k narození dětí. Lze identifikovat v zásadě tři skupiny menšin podle procenta mimomanželských dětí: u Maročanů, Egypťanů a Jordánců hodnota z roku 2003 nepřesahuje 7%, zatímco v případě libanonské a tuniské menšiny se pohybuje kolem deseti procent. Nad nimi stojí Alžíráné (15,5%), Tunisáné (18,9%) a konečně Iráčané s celými 21%. Současný trend navíc ukazuje na další prohlubování tohoto jevu, jelikož ve srovnání s rokem 2001 se hodnoty u všech menšin zvýšily, u pěti z nich dokonce o 4 a více procent. Možnou byť diskutabilní příčinou může i zde být postupná adaptace menšin na místní životní styl i s těmito důsledky.

Pro podrobné statistiky k těmto jevům viz přílohu, Tabulky VIII a IX.

2.1.3.3 Vzdělání

Úroveň vzdělání patří mezi charakteristiky, jimiž se arabské menšiny do jisté míry odlišují či odlišovaly od sebe navzájem. Nábor lidských sil na základě smluv, jako v případě Maroka a Tuniska, usiloval o získání pracovníků pro obtížná, nekvalifikovaná a tudíž relativně špatně placená pracovní místa, o něž byl v německé populaci jen minimální zájem. Hledisko vzdělání tedy při náboru hrálo zcela nulovou roli, ba naopak bylo žádoucí získat takovou pracovní sílu, která bude s daným zaměstnáním spokojena a nebude

aspirovat na jiné, kvalifikovanější; vzdělání tedy mohlo být z tohoto pohledu spíše na obtíž. Školní a profesní kvalifikace příchozích Maročanů přitom platí i ve srovnání s ostatními náborovými zeměmi za „obzvláště nízkou“ (Mehlem 1998: 53).

Ještě v roce 1979 byl při průzkumu v oblasti Frankfurtu zjištěn mezi Maročany 59%-ní podíl analfabetů, přičemž průměrná doba školní docházky se pohybovala kolem pěti let. Pouze cca 40% osob také před odjezdem do Německa prošlo šestiměsíčním odborným výcvikem. Z hlediska jazykové kvalifikace odhalil průzkum provedený v Dortmundu roku 1993, že pouze menšina mužů a žen dokáže „dobře mluvit a rozumět“ němčině, zhruba polovina dokáže číst v němčině pouze obtížně či vůbec a v případě psaní jsou to již dvě třetiny. Situace Tunisánů je obecně hodnocena jako výrazně lepší, ačkoli i oni přicházeli do SRN za stejným účelem. Důvodem je zde patrně fakt, že v případě Maroka byli získáváni (berberští) obyvatelé z odlehle a hornaté oblasti východního Rifu, která i ve srovnání s marockým průměrem byla po všech stránkách zanedbána, včetně státního školního systému.⁷²

U ostatních menšin není situace takto vyhraněná, avšak i u nich lze nalézt některá specifika. Například uprchlíci palestinské národnosti jsou hodnoceni jako relativně dobře vzdělaní díky rozsáhlému systému škol, provozovaných agenturou Spojených národů UNRWA. Mimoto se nutnost vzdělanosti objevuje jako součást palestinské ideologie odporu proti okupaci.⁷³ Do jisté míry podobně jsou na tom uprchlíci z Iráku, z nichž někteří náleží k vzdělaným elitám pronásledovaným bývalým iráckým režimem z politických důvodů. Jiným případem je egyptská menšina s relativně vysokým počtem studentů, z nichž část po skončení studia v SRN zůstává. V kontrastu k ostatním menšinám tak mezi Egypťany pracují celá 3% zaměstnanců ve vysoce kvalifikovaných profesích lékařů či lékárníků.

Dosud uvedená fakta se (až na Egyptany) týkala osob z první generace cizinců, kteří si již přinesli úroveň a kvalitu svého vzdělání s sebou. Jejich podíl ovšem s rostoucí délkou pobytu menšin v Německu klesá a stoupá naopak počet osob, jež své vzdělání získali až na německých školách. Některé zajímavé poznatky se odhalují při pohledu na statistiku návštěvy jednotlivých typů škol.⁷⁴ Nejméně náročnou „hlavní školu“ navštěvuje přes dvacet procent arabských žáků (pouze Jordánci dosahují hodnoty těsně pod touto hranicí), což jsou počty odpovídající stavu u turecké menšiny a dokonce nižší než např. u italské menšiny, ovšem naopak dvaapůlkrát vyšší než třeba u menšiny francouzské.

Na reálných školách se vyskytuje v průměru kolem osmi až deseti procent žáků arabských menšin, pouze Libanonci a Syřané zde zaostávají s podílem pod 6%. Výrazný rozdíl mezi jednotlivými menšinami lze nalézt v případě gymnázií, která jsou navštěvována čtyřmi až pěti procenty marockých a syrských žáků ale pouze 2,2% libanonských. Naopak Alžíráné a Jordánci s hodnotami přes 7% a Tunisáné dokonce s téměř 10% výrazně předstihují i zmíněné Turky a Italy, vůči Francouzům s 28% ovšem zůstává propastný rozdíl. Oblibě se těší také tzv. „integrované celkové školy“, kde počty žáků (především marockých a tuniských) přesahující deset procent vynikají nad jinými menšinami. Při celkovém pohledu se jako nejúspěšnější menšina co do umístění žáků jeví Tunisáné následovaní Alžírany a Jordánci. Naopak libanonští imigranti dopadají nejhůře, což patrně souvisí s původem menšiny: ve většině případů z marginalizovaného libanonského jihu či utečeneckých táborů.

2.2. Specifika jednotlivých menšin

Počátek početně významné přítomnosti severoafrických arabských menšin souvisí s masovým nábořem pracovních sil od šedesátých let dvacátého století (Maročané a Tunisáné). Zbylé menšiny z této oblasti jsou starší než obě předchozí, k jejich podstatnému

početnímu nárůstu však (v případě Alžížanů) došlo až později. Menšiny z arabského východu jsou z největší části mladší než severoafrické, tvoří širší spektrum a ustavily se v současném rozsahu především v důsledku uprchlických vln.

2.2.1. Menšiny severoafrického původu

Marocká menšina vznikla v důsledku smluvního náboru pracovních sil z Maroka do Německa (viz výše) a – neméně významně – pozdějším přistěhováním rodinných příslušníků těchto pracovníků po skončení náboru, tedy po roce 1973. Právě díky tomuto scelování rodin se počet Maročanů během dalších deseti let zdvojnásobil a i nadále rostl až na dnešních 80 tisíc, které staví tuto menšinu na druhé místo co do počtu příslušníků. Nutno poznamenat, že se jedná téměř výlučně o Berbery a nikoli o etnické Araby. Na území SRN žije značná část z nich již relativně dlouhou dobu (26% již více než 20 let). Množství naturalizací je značné, s ročním průměrem přesahujícím 4500 případů (od r. 1997) a poukazuje na jistou ochotu se integrovat. Život marockých rodin je charakterizován dvou až třígenerační domácností s 5 až 6 členy, přičemž tendence směřuje ke třem až čtyřem. Rodinné prostředí je typicky tradiční, způsobující dětem (zejména dívkám) kulturní konflikt.

První generace přistěhovalců z marockého venkova měla zpravidla velmi špatné vzdělání umožňující pouze nekvalifikovanou práci v průmyslu. Ženy v takových rodinách zůstávaly doma, negativně se projevovала také tradiční výchova dětí zejména při školní docházce a v jejím závěru vysokým procentem těch, kteří opouštěli školu bez ukončení. Volnočasové aktivity rodin se typicky omezovaly na sledování televize a návštěvy přátel (u mužů), u chlapců na sport, zatímco ženy a dívky zůstávaly doma. Ve třetí generaci přistěhovalců je již možno pozorovat jistý posun k životnímu způsobu německých rodin. Rovněž jazyková situace se co do znalosti němčiny od původně velmi špatného stavu

první generace zlepšila. Maročané jsou téměř bez výjimky muslimové severoafrického islámského směru (*málikíja*) adaptovaného berberským prostředím, náboženský život je však v Německu znatelně méně ortodoxní než v samotném Maroku. Modlitby se nejčastěji odehrávají doma či v krajaňských spolcích, jelikož většina arabských mešit v SRN nenásleduje severoafrický ritus. V občanském životě je aktivních více než tucet „přátelských spolků“ (*Freundschaftsvereine*) podporovaných marockým velvyslanectvím, vedle nich jiné organizace téměř neexistují. Ze současné mladé generace, která představuje 40% všech příslušníků menšiny, vidí většina svoji budoucnost v Německu.

V alžírské menšině je mezi všemi ostatními největší převaha mužů, a to celých 81% z téměř 17.000 osob, přičemž přes 70% mužů je ve věku 21-45 let. První Alžířané přišli na německé území již po první světové válce s francouzskými okupačními silami, nebyli ale počátkem trvalé menšiny. Ta začala vznikat až na přelomu 60. let díky imigrační vlně způsobené alžírskou válkou za nezávislost, i z této skupiny se však většina osob vrátila po ustavení Alžírské republiky nazpět. V roce 1974 uzavřelo Alžírsko smlouvu s Německou demokratickou republikou, která Alžířanům garantovala pracovní místo a zároveň vzdělání, ovšem na max. 4 roky a bez přítomnosti rodinných příslušníků. Smlouva byla po několika letech zrušena a většina dotyčných remigrovala zpět. Menšina ve Spolkové republice trvale narůstala až do r. 1992, kdy došlo ke skokovému nárůstu v důsledku uprchlické vlny po událostech spjatých s parlamentními volbami v Alžírsku a s vojenským pučem.

Situace Tunisánů je do značné míry podobná Maročanům, neboť obě menšiny vznikly stejným způsobem, tedy v důsledku smlouvy o nábore pracovních sil (viz výše), podepsané s Tuniskem v roce 1965. Vzhledem k relativně velkým počtům naturalizací (přes tisíc případů ročně od 1992) patří menšina k lépe integrovaným; každý dvacátý Tunisán již dnes má německé občanství a nadpoloviční většina osob pobývá v SRN již déle

než deset let. Nejlepší výsledky mezi všemi arabskými menšinami vykazují Tunisané co do uplatnění dětí ve školním systému: téměř deset procent z nich studuje na německých gymnáziích. Z hlediska vlastních organizací či sdružování ve spolcích je menšina velmi málo aktivní.

Egyptská menšina v Německu vznikla především ekonomickou imigrací v důsledku špatných životních podmínek v Egyptě, vysoké nezaměstnanosti a nepříznivých politických poměrů. Vedle toho přišlo mnoho Egyptů do SRN ze studijních důvodů a později zde již zůstalo, a to hlavně v bývalých západních spolkových zemích. Přibližně polovina osob tak již pobývá na území Německa více než 10 let. Mezi celkem 14.130 německými Egyptany jednoznačně dominují muži tvořící 75%, mezi pracujícími dokonce 91,2%. Z devadesáti procent jsou Egyptané v Německu sunnitského muslimského vyznání a ve většině případů žijí v tradičnějších rodinách se silným postavením mužů-živitelů oproti ženám-matkám. Přesto celá pětina egyptských žen v SRN živí své rodiny samy. Ve většině velkých měst fungují egyptské spolky a organizace, ve Frankfurtu nad Mohanem je Egyptany vydáván deník *Al-Ahrám*. Deset procent Egyptů pak jsou nemuslimové náležící koptské ortodoxní církvi.

2.2.2. Menšiny původem z arabského Východu

Dnes nejpočetnější arabskou menšinu v Německu tvoří Iráčané, a to díky tisíciprocentnímu nárůstu v posledních deseti letech (!), který následoval po válce v Zálivu počátkem 90. let. Téměř všichni příchozí podali žádost o azyl, přičemž míra uznání byla ve srovnání s jinými menšinami mimořádně vysoká (92,7% v roce 1996, celkový průměr od r. 1984 činí 48%). Většina iráckých občanů přítomných v Německu má relativně dobré vzdělání, jelikož se zčásti jedná o bývalé domácí elity prchající před režimem, zčásti také o bývalé studenty, koncentrované v Německu do měst s univerzitami. Celých 96% Iráča-

nů pobývá v Německu méně než 10 let, v posledních letech však velmi výrazně narostl počet naturalizací – z 984 (2000) na 2999 (2003). V irácké menšině byla po Válce v Zálivu zakládána řada organizací a převážně politických spolků, jejichž aktivita však s rostoucí délkou pobytu jejich členů v Německu znatelně poklesla.

Jordánská menšina nepatří k nejpočetnějším, přesto ji nelze zanedbat vzhledem k celkovým cca deseti tisícům osobám. Historicky menšina nabyla na významu po roce 1967 v důsledku Šestidenní války s Izraelem. Je netypické, že počet jejích příslušníků víceméně stagnuje od počátku 70. let (s dočasným úbytkem koncem osmdesátých let) a od roku 1993 se dokonce plynule snižuje, což ukazuje na lepší se podmínky v domovské zemi a pozvolnou remigraci. Výrazně pozitivně vyhlíží školní statistika: Jordánci mají ze všech velkých arabských menšin nejméně dětí navštěvujících nejzákladnější druh škol (*Hauptschulen*, 19,7%) a vedle Alžíránů a Tunisánů naopak relativně vysoký počet dětí na gymnáziích (7,5%).

Libanonci tvoří třetí největší arabskou menšinu. Jedná se však pouze o držitele libanonského pasu, kteří nezahrnují mnoho jiných uprchlíků z území Libanonu: desítky tisíc Palestinců (vedených ve statistikách v kategoriích „bez státní příslušnosti“ či „nevyjasněné“) a tisíce libanonských Kurdů; celkově se tak počet libanonských uprchlíků odhaduje na přibližně 100.000. Výraznější imigrace začala až spolu s libanonskou občanskou válkou v roce 1975 a dosáhla svého vrcholu před jejím koncem mezi lety 1987 a 1990, kdy se počet osob meziročně zvyšoval o desítky procent – celkově z 19 na 47 tisíc jen za toto období. Přibližně tři čtvrtiny těchto imigrantů dorazily přes východoberlínské letiště Schönefeld a byli posléze konferencí zemských ministrů vnitra rozděleni do jednotlivých spolkových zemí. V případě Palestinců, Kurdů a tzv. Libano-Palestinců⁷⁵ došlo k hromadné emigraci z malého území a uprchlických táborů, do SRN tedy z Libanonu dorazily najednou celé klany.

Ze sociálního hlediska je situace libanonských migrantů dosti tíživá, nezaměstnanost mezi muži se pohybuje kolem 60%, přičemž průměrná domácnost se skládá ze sedmi osob a zabraňuje tak libanonským ženám, aby si rovněž hledaly zaměstnání. Nejtypičtějším zaměstnáním Libanonců v SRN se stala gastronomie (narozdíl od práce v průmyslu typické pro pracovní migranty) a bývalí zaměstnanci často vyrostli ve vlastníky restaurací. Libanonské komunity tvoří uzavřené celky často se vyhýbající kontaktům s okolní společností, ale i například s jinými arabskými menšinami.

Palestinská menšina není sama o sobě zachycena v žádných statistikách a odhady počtu jejích příslušníků se zcela zásadně liší: od 20.000 (UNHCR, Bonn 1995) až po 70.000 (*Informationsstelle Palästina*, Bonn 1995). Na konci padesátých let bylo na německém území přítomno jen nemnoho Palestinců (zejména studenti), od 60. let pak začali přicházet uprchlíci ze samotné Palestiny i z táborů v okolních zemích. Do roku 1990 tak dle odhadů dorazilo do SRN až 50.000 uprchlíků z Libanonu (viz též o libanonské menšině) a 20.000 z Palestinských území. Ačkoli jim nebyl přiznáván azyl, byli kvůli nemožnosti odsunu „trpěni“, a to až do Války v Perském zálivu, kdy se zároveň vyostřil konflikt v Jižním Libanonu a německá vláda přijala tzv. Ustanovení Alfa (*Alpha-Regelung*), které libanonským Palestincům přiznává právo pobytu na německém území.

Dnes jsou Palestinci po Německu rozptýleni s jedním výrazným centrem v Berlíně (až 35.000 osob). Jedná se často o velké rodiny, které však nezdědka nemohou bydlet pohromadě. Častá jsou také smíšená manželství i s konverzemi k islámu. Dnešní Palestinci představují z velké části druhou či třetí generaci, u dětí socializovaných v Německu se začíná projevovat rozklad tradičních velkorodinných struktur, převažuje bydlení o samotě. Silně se však stále udržuje pocit identifikace s etnickou skupinou Palestinců, který je pro menšinu typický. Palestinská menšina za léta přítomnosti v Německu rozvinula široké spektrum organizací, od *Informationsstelle Palästina* v Bonnu (udržováno Organizací pro

osvobození Palestiny), přes *Palästina-Büro* v Berlíně, Německo-palestinskou společnost s hustou sítí lokálních organizací (zprostředkovávající projektovou pomoc a vydávající *Palästina-Journal*), profesní svazy, studentské skupiny atd. Všechny tyto organizace se přitom označují za politicky nezávislé.

V případě syrské menšiny je možno pozorovat plynulý nárůst od roku 1967 (doba arabsko-izraelské Šestidenní války) do r. 1982, poté stagnaci na cca 9.000 osob a od 1988 opět plynulý nárůst až na současných přibližně 30.000 příslušníků. Z převážné části se jedná o politicky motivované uprchlíky, např. Palestince z území okupovaných Izraelem, a o jejich potomky. Značná část Syřanů je na území SRN stále jen s provizorním pobytovým statutem (*Aufenthaltsbefugnis*, 16%) či dokonce jen trpěna (*Duldung*, 20%). Vedle Severního Porýní-Vestfálska jsou Syřané koncentrováni poněkud netypicky v Dolním Sasku. Z náboženských skupin dominují sunnitští muslimové. Syřané jsou je také nejvíce „ženskou komunitou“ mezi arabskými menšinami – podíl mužů je zde jen 63%.

2.3. Arabští křesťané

Jak bylo popsáno výše, je množství křesťanů mezi Araby přítomnými v Německu nízké. Jedná se ve většině případů o Egyptany náležející k egyptské koptské církvi, jejichž počet se pohybuje kolem 15.000 osob.⁷⁶ Jejich církev na německém území provozuje od roku 1975 sedm kostelů, z toho dva jsou součástí klášterů, a to v Höxteru (Severní Porýní-Vestfálsko) a Kröffelbachu (Hesensko). V každém z velkých bývalých západoněmeckých měst se nachází jedna z celkových čtrnácti koptských komunit.⁷⁷ Církev rovněž vydává své periodikum *Die Kopten*. Pozoruhodné je, že její vlastní údaje neuvádějí celkový počet příslušníků ani členů jednotlivých komunit.

Vedle Egyptanů byly popsány také individuální případy křesťanů – zejména uprchlíků – pocházejících i z jiných arabských zemí, např. Iráku. Dotyčný zdroj⁷⁸ pozna-

menává, že pro tyto orientální křesťany je novinkou evropská podoba náboženství, kde věřící mají snadno dostupné náboženské prameny ve svém rodném jazyce, narozdíl od Bible zapsané v chaldejštině či aramejštině, jak je tomu v jejich rodných zemích (tj. liturgické jazyky používané starými východními církvemi a zcela nesrozumitelné běžným věřícím). Zmíněny jsou také vžitě problematické postoje některých křesťanů vůči muslimům, což údajně vyžaduje určitou dobu a pedagogické úsilí, než si dotyční zvyknou na příznivější poměry panující v SRN.

V baden-württemberském Winnendenu je registrována Obec arabských křesťanů v Německu, nejsou o ní ovšem k dispozici žádné bližší údaje.⁷⁹

3. Arabské menšiny v německé společnosti

3.1. Organizační struktury arabských muslimů

Kromě Koptské církve a neaktivní Obce arabských křesťanů (viz výše) nejsou zprávy o žádných arabských organizacích aktivních v SRN a spjatých s jiným náboženstvím než je islám či jeho varianty. Struktura dalších arabských institucí v Německu se proto odvíjí od muslimské identity jejich příslušníků, a to i v případě organizací orientovaných svojí podstatou spíše sociálně.⁸⁰ Organizace zakládané muslimy často souvisely s projekty výstavby mešit a zároveň se zavedením nějaké formy islámského vyučování dětí (zejména tzv. Koránské školy – viz sekci o školní docházce). Avšak již od počátku začaly v Evropě ustavovat své pobočky či agentury také organizace sídlící v zemích původu migrantů a časem ovládly scénu na úkor malých spolků díky svým zdrojům a prestiži.⁸¹ Existuje poměrně znatelné oddělení mezi islámskými organizacemi Turků (jichž je převážná většina), Arabů a jiných skupin jako například Íránců. Avšak v některých konkrétních případech, které budou popsány níže, naopak dochází k úzkému propojení, a to většinou personálního charakteru.

První mešity začaly v Německu vznikat na počátku padesátých let, a to původně pod patronací ahmadíjského hnutí.⁸² To ale bylo brzy překonáno aktivitami arabských skupin a od druhé poloviny šedesátých let hlavně Turků v důsledku jejich mohutné imigrace. Zmíněny musí být také súfijské skupiny, které před tureckým nástupem v průběhu 50. a 60. let rekrutovaly členy mezi mladými intelektuály, včetně rodilých Němců.⁸³ Jako prostory pro modlitebny zřizované pod tlakem imigrace pak zpočátku sloužily byty, hospodářská stavení nebo garáže a teprve s postupem času se hromadily prostředky na odkup rozsáhlejších prostor a ještě později na vlastní stavby. Z hlediska právní formy nemohly

být muslimské instituce zakládány v podobě státem uznané náboženské komunity, a to zejména kvůli organizační roztržitosti jednotlivých skupin (blíže viz sekci o střešních organizacích). Náhradní formou se proto v některých případech staly nadace (*Stiftung*) a v drtivé většině registrované asociace (*eingetragener Verein – e.V.*).⁸⁴

V SRN dnes existují dvě hlavní organizace – obě s tímto statutem – které prostřednictvím poboček či sítí menších přidružených spolků a asociací fungují jako centra arabského islámu: Islámské společenství v Německu a Islámské centrum Cáchy.⁸⁵ Obě jsou pak členy jedné či obou střešních islámských organizací působících v Německu. Vynikající přehled všech organizací německých muslimů podává ve své knize Lemmen (2000). Zajímavé souvislosti německých arabsko-muslimských spolků s mezinárodními islámskými organizacemi odhaluje Lorenzo Vidino (2005).

3.1.1. Islámské společenství v Německu (IGD)

Tento spolek sídlící v Mnichově je jednou z nejstarších islámských institucí v SRN. Založen byl v roce 1960 jako Komise pro stavbu mešity (*Moscheebau-Kommission*), o dva roky později se přejmenoval na Islámské společenství v jižním Německu a teprve v roce 1982 na Islámské společenství v Německu (*Islamische Gemeinschaft in Deutschland - IGD*). Svůj původní cíl, tj. stavbu mešity, spolek naplnil dokončením rozsáhlého Islámského centra Mnichov (IZM) v roce 1973. K centru pak byly v následujících letech připojeny islámská mateřská školka a státem uznaná islámská základní škola. Dlouhodobě centrum vydává svůj čtvrtletní časopis *Al-Islam* s přílohou *Al-Islam Aktuell* a rovněž vlastní publikační řadu. IGD dnes definuje své cíle takto: „Naší vizí je trvalé upevnění individuálního a institucionálního muslimského komunálního života v Německu jako původní, akceptované a obohacující součásti společnosti.“⁸⁶

S přejmenováním organizace bylo spojeno rozšíření činnosti Společenství za hranice Mnichova i jihoněmecké oblasti, které vyvrcholilo založením dalších Islámských center ve Frankfurtu nad Mohanem, Marburgu, Norimberku, Stuttgartu, Münsteru, Braunschweigu a Kolíně. Podle svých stanov jsou jednotlivá centra pobočkami IGD, jehož předseda je zřizuje a jmenuje jejich vedoucí. Správa spolku tak je do značné míry centralistická. Podle vlastních údajů IGD koordinuje činnost dalších osmadvaceti islámských center mimo jeho přímou správu.⁸⁷ Vedle všech těchto center ke Společenství náleží řada autonomních sdružení, z nichž mnoho bylo založeno v bezprostředním okolí IGD, má stejné sídlo a je vedeno osobami v něm aktivními.⁸⁸

Společenství má také úzký vztah s dalším významným spolkem mimo Mnichov, a to s Asociací muslimských studentů v Německu (*Muslim Studenten Vereinigung in Deutschland*), která vznikla v roce 1964 v Mnichově, sídlila poté od roku 1992 při islámském centru ve Frankfurtu nad Mohanem a ještě později se přemístila do Kolína. Podle vlastních údajů Asociace zahrnuje 35 studentských skupin, je „svobodnou a nezávislou islámskou institucí, která se považuje za koordinační grémium islámských studentských sdružení“ a „má za cíl oslovovat a opatrovat zejména druhou a třetí generaci muslimů a vytvořit a podporovat pro ně islámsky přijatelnou situaci na německých vysokých školách“.⁸⁹ Blízký vztah k IGD je patrný ze spolupráce Asociace s jeho místní pobočkou, Islámským centrem Kolín, a zejména za skutečnosti, že bývalý předseda Asociace Ibrahim Fárúk al-Zaját zároveň vedl kolínské centrum a nyní je předsedou samotného IGD.⁹⁰

IGD a Asociace muslimských studentů jsou dále členy Federace islámské organizace v Evropě (*Föderation der Islamischen Organisation in Europa*) založené 1989, se sídlem ve Frankfurtu a dalšími údajnými centrály v zahraničí. Federace je personálně i místem svého sídla spojena s Islámským koncilem v Německu (*Islamisches Konzil in*

Deutschland), který byl založen roku 1989 ve spolupráci se saúdským Islámským světovým koncilem a rijádskou Univerzitou krále Saúda. Správa byla svěřena Islámské studentské asociaci ve Frankfurtu, funkci generálního sekretáře držel al-Zaját a v představenstvu byla vedle Federace zastoupena i Milli Görüs. O konkrétních aktivitách organizace nejsou dostupné informace.⁹¹

Jiná důležitá souvislost se odhaluje při zjištění, že al-Zaját předsedal Asociaci spolu s Mehmetem Sabrím Erbakanem, pozdějším vůdcem německo-turecké islamistické organizace Milli Görüs a synovcem někdejšího tureckého premiéra Necmettina Erbakana.⁹² Samo Islámské centrum v Kolíně mělo po dlouhou dobu společné sídlo s Milli Görüs a v jeho čele dočasně stály osoby z vedoucích kruhů této organizace, včetně Akgüna Erbakana, bratra zmíněného tureckého politika. Všechny tyto skutečnosti ukazují na komplikovaná propojení mezi IGD a dalšími islámskými organizacemi včetně tureckých, v Německu i v zahraničí.

Původní spolek pro stavbu mnichovské mešity se skládal ze dvou okruhů osob: jednak bývalí muslimští příslušníci Wehrmachtu z Východní Evropy, kteří žili v jižním Německu pod označením Muslimští uprchlíci (*Muslimflüchtlinge*), jednak arabští studenti a akademici. Již počátkem šedesátých let došlo mezi oběma skupinami k takovým konfliktům, že Muslimští uprchlíci v březnu 1962 ze spolku jednotně vystoupili. Podle místopředsedy spolku za tuto skupinu byl důvodem jejich rozhodnutí fakt, že „Komise pro stavbu mešity se daleko odchýlila od svého počátečního cíle a v současnosti čelí nebezpečí, že se stane shromaždištěm politikářů“ (Nuriddin Namangani, citováno v Lemmen 2000: 61).

Od té doby se stále znovu objevuje podezření, že je mnichovská mešita ve spojení s egyptským Muslimským bratrstvem.⁹³ Příčinou je skutečnost, že podnět k jejímu založení vyšel od Sa'ída Ramadána, prominentního egyptského člena Muslimských bratří,⁹⁴

který spolek vedl ze svého ženevského exilu v letech 1958-1968. Rovněž Ghálíb Himmat, třetí předseda IGD v letech 1973-2002, byl s Bratrstvem spojen prostřednictvím svých aktivit v Bank al-Taqwá, která byla (spolu s Himmatem) v roce 2001 označena Ministerstvem financí USA za finanční zdroj islamistického terorismu.⁹⁵ „Do jaké míry se čtyřicet let po založení Spolku pro stavbu mešity dosud uplatňují vztahy k Muslimskému bratrstvu, lze jen těžko odhadnout. Jsou-li dosud významné, pak by z toho na základě kontaktů na IGMG [tj. Milli Görüs – pozn.aut.] vyplývala těžko průhledná spleť arabských Muslimských bratří s tureckými islamisty.“ (Lemmen 2002: 61)

Společenství spolu s mnichovským centrem a Asociací muslimských studentů také bylo zakládajícím členem střešní organizace „Centrální rada muslimů v Německu“ a jako zakládající člen Federace islámských sdružení a obcí v Bavorsku náleží i druhé střešní organizaci, Islámské radě pro SRN (tam je bavorská federace IGD zastoupena).

3.1.2. Islámské centrum Cáchy (IZA)

Iniciativa ke stavbě mešity v Cáchách vzešla počátkem šedesátých let od arabských studentů a akademiků, kteří v květnu 1960 založili Mezinárodní unii muslimských studentů Cáchy (*Internationale Muslim Studenten Union Aachen*). Jejím předním cílem měla být stavba mešity,⁹⁶ skutečně započatá v roce 1964 a dokončená 1970. Mešita byla pojmenována po Bilálovi, prvním islámském muezzinovi. Unie svěřila její správu do rukou samostatné nadace, ze které v červnu 1978 vzniklo Islámské centrum Cáchy (*Islamisches Zentrum Aachen - IZA*). To vidí svoji hlavní úlohu v udržování mešity za účelem náboženské praxe pro muslimy žijící v oblasti Cách (§2 stanov), což zahrnuje také náboženskou výuku dětí a mládeže a řadu dalších aktivit jako například organizaci přednášek a seminářů či dialog s nemuslimy. Od roku 1979 má Centrum také dohodu s městem Cáchy o provádění islámských pohřbů.

Narozdíl od Islámského centra v Mnichově nemá cášská mešita žádné pobočky, ale spíše množství samostatných organizací ve svém okolí, které s ní udržují obsahové, personální nebo strukturní vztahy. Mezi nimi je nutno jmenovat Unii muslimských studentských organizací v Evropě (*Union Muslimischer Studenten-Organisationen in Europa – UMSO*) se sídlem v Bonnu. Původní organizace při svém zasedání v prosinci 1978 právě v Cášském islámském centru přidala do svého názvu koncové „in Europa“ s úmyslem vytvořit střešní studentskou muslimskou organizaci pro celou Evropu. K zakládajícím členům patřila vedle výše zmíněné Mezinárodní muslimské unie Cáchy také výše uvedená Asociace muslimských studentů, spojená s IGD a Milli Görüs. Kongresy UMSO se poté vždy konaly v prostorách IZA, údajně za přítomnosti členských sdružení i z jiných evropských zemí.⁹⁷

Jinou přidruženou organizací IZA je Islámská obec Kolín (*Islamische Gemeinde Köln*) založená již v roce 1976, která se o dva roky později aktivně podílela na vzniku centra v Cáchách. Vede ji od jejího založení Metwali Mousa, jenž rovněž slouží jako imám v Cáchách a opatruje bývalou afghánskou mešitu v Bonnu. Při Islámské obci Kolín byla v prosinci 1979 založena Unie pro muslimy pracující v evropských zemích (*Union für in europäischen Ländern arbeitende Muslime*), jež má podle svých stanov za cíl „uchování a šíření islámského světonázoru a životního způsobu v řadách muslimských zaměstnanců v Evropě“ (§2). V podobě Spolkového svazu pro islámské činnosti (*Bundesverband für islamische Tätigkeiten*) pak konečně vzniklo v listopadu 1987 sjednocení arabských mešit v kolínské aglomeraci, které sdružuje zástupce z nejméně šesti měst včetně Bonnu. Za centrum mu slouží Islámská obec Kolín a její imám za vůdce. K aktivitám svazu patří mj. Organizace společných vzdělávacích akcí za spolupráce s IZA. Členové tzv. Islámské mládeže (*Islamische Jugend*) se tak setkávají střídavě v různých mešitách svazu při přednáškách a seminářích.

Uvedené souvislosti dokazují skutečnost, že uvedené spolky mají úzký vztah k Islámskému centru Cáchy a spolu s ním zaopatřují potřeby arabských muslimů v širokém okolí. Všechny také v případě svého zániku odkazují své jmění právě cášskému centru a všechny (kromě Islámské obce Kolín) se spolu s ním podílely na založení Centrální rady muslimů v Německu. Tak jako v případě IGD, rovněž IZA je předmětem spekulací o svém vztahu k islamistickým politickým hnutím v arabském světě a cášská mešita je dlouhodobě považována za sídlo syrského Muslimského bratrstva. Důvodem je osoba zakladatele IZA a jeho dlouholetého vůdce, jímž byl 'Isámuddín al-'Attár, známý člen zmíněné organizace, který do Cách přivedl i další členy své rodiny. Sami zástupci mešity však zdůrazňují, že sám 'Attár se již před lety syrských bratří zřekl kvůli jejich militantním postojům a IZA s nimi neudržuje žádné kontakty.⁹⁸ Přes veškeré pochyby se jeví jako jednoznačné, že Centrum a s ním spojené spolky se distancují od jakékoli formy užití násilí v Německu i v cizině.⁹⁹

3.1.3. Střešní organizace (IR a ZMD)

V současnosti v SRN paralelně existují dvě organizace s ambicí poskytnout střešní strukturu všem muslimům žijícím na německém území. Arabské skupiny jsou do větší či menší míry zastoupeny v obou. Problematika se odvíjí od německého právního řádu, který spojuje stát s náboženskými obcemi prostřednictvím tzv. církevní daně (*Kirchensteuer*), kterou stát vybírá a následně „vrací“ registrovaným církvím a obdobným komunitám. Je tak naplněn německý princip státní neutrality vůči náboženství, podle něž se stát náboženskými záležitostmi tematicky nezabývá, přestože je prakticky administruje.¹⁰⁰ Pro účast na tomto systému musí náboženská komunita dosáhnout statutu korporace veřejného práva (*Körperschaft des öffentlichen Rechts*), což ovšem německý Základní zákon podmiňuje dostatečnou reprezentativností dané organizace, navenek pevnou struktu-

rou orgánů s jasnou zodpovědností za konkrétní úkony či rozhodnutí a také prováděním komplexní péče o zastupovanou náboženskou obec. Toho se ovšem – vzhledem ke značné fragmentárnosti institucí zastupujících islám – dosud pro toto náboženství nepodařilo na federální úrovni dosáhnout.¹⁰¹ Zvláštní naléhavost má tento problém s ohledem na záležitost islámské výuky ve státních školách (viz v další subkapitole).

Tabulka 3 – Členství ve střešních organizacích

Název organizace a vedoucí osoba	Členství	
	Islamrat	Zentralrat
Islamische Gemeinschaft in Deutschland e.V. (IGD) Ibrahim El Zayat	✓	✓
Islamisches Zentrum München e.V. (IZM) Dr. Ahmad Al-Khalifah		✓
Islamisches Zentrum Aachen e.V. (IZA) Dr. Salaheddin Nakdali		✓
Bundesverband für Islamische Tätigkeiten e.V. Metwali Mousa		✓
Union Muslimischer Studenten Organisation in Europa e.V. (UMSO) / Haytham Masoud-Daga		✓
Union der in Europäischen Ländern Arbeitenden Muslime e.V. (UELAM) / Ramdani El-Houssine		✓
Union Marokkanischer Imame Ibrahim Balcok, Ahmad Al-Hamdi	✓	
Gemeinschaft der Ahi-Al-Bayt Vereine in Deutschland Cafer Yalnizyasar	✓	

Zdroj: Islamrat a Zentralrat, www-presentace, 2005

Tabulka 3 poskytuje přehled o arabských institucích a jejich členství ve střešních organizacích a zároveň uvádí jména jednotlivých vůdců (použita je transkripce jmen zavedená v německém prostředí).

Islámská rada pro SRN (*Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland*), vznikla v listopadu 1986 v Berlíně za účasti řady různých – převážně tureckých – islámských organizací. Rada neměla na počátku status registrovaného sdružení (*eingetragener Verein*), nýbrž podle stanov odvozovala svá práva z práv svých členů. To se změnilo v roce 1997 díky sloučení s tzv. „Islámským světovým kongresem Německo (staropruské tradice)“, čímž se organizace ustavila pod novým názvem „Islámská rada pro SRN / Islámský světový kongres Německo (staropruské tradice)“ (*Islamrat für die Bundesrepublik Deutschland / Islamischer Weltkongreß Deutschland (altpreußischer Tradition)*). Mezi svými cíly Rada ve stanovách uvádí získání statutu korporace veřejného práva (§2/5) a zavedení islámské náboženské výuky jako řádného vyučovacího předmětu (§2/13). Za základ své činnosti považuje jak islámskou nauku vycházející z Koránu a *sunny*, tak i liberálně demokratický pořádek Německa spočívající na Základním zákoně a zemských ústavách (§2/2). Vedle představenstva má Rada jako další orgán ještě tzv. Duchovní správu (*Geistliche Verwaltung*), v jejímž čele stojí – v duchu osmanské tradice – *Šajch al-Islám*.

Islámská rada udává jako své členy 30 organizací, což budí dojem dostatečné reprezentativnosti. Při bližším zkoumání však vyplývá na povrch, že velká většina členských spolků je přímo či nepřímo závislá na výše zmíněném tureckém hnutí Milli Görüs, respektive jeho německé odnoži IGMG. Lemmen uzavírá, že „Islámská rada je v podstatném rozsahu dominována IGMG“, v čemž mu dává zapravdu i řada dalších autorů.¹⁰²

Za předchůdce Centrální rady muslimů v Německu (*Zentralrat der Muslime in Deutschland - ZMD*) je považována Islámská pracovní skupina v Německu (*Islamischer Arbeitskreis in Deutschland*) vzniklá 1988 jako volné sdružení islámských organizací. Počáteční motivací byla potřeba formulovat společnou pozici vůči německé veřejnosti ve věci zavedení islámské náboženské výuky a islámského rituálního zabíjení zvířat bez umrtvení. Ve skupině byly s výjimkou Milli Görüs zastoupeny všechny významné turecké organizace, hlavní šíitské centrum a také obě významná arabská centra v Mnichově a Cáchách. Tato široká a do značné míry reprezentativní základna se rozpadla v letech 1993 a 1994 s odchodem některých tureckých organizací či spíše jejich neochotou být nadále členem po transformaci v ZMD.

Centrální rada, registrovaná od března 1995, spatřuje dle svých stanov svůj úkol v zastupování členských organizací vůči veřejnosti ve věcech německých muslimů, v koordinaci činností svých členů a organizaci společných aktivit (§2). Základem její činnosti je přitom islámská nauka dle Koránu a *sunny* stejně jako Základní zákon a právní pořádek Německa. Členem se mohou stát pouze spolky, nikoliv individuální sdružení či mešity. Vedle shromáždění zástupců a představenstva náleží k orgánům ZMD také Islámská rada pro posudky v náboženských otázkách a Poradní sbor k provádění některých projektů. Centrální rada muslimů má v současnosti 19 členů, přičemž tito narozdíl od Islámské rady zastupují skutečnou mnohost národností, vyznání a politických směrů. Instituce tak není dominována jednou organizací, nýbrž poskytuje prostor pro celé spektrum muslimských spolků v Německu. Někteří kritici ovšem označují Radu za „příliš ortodoxní“ či dokonce pod „wahhábovským“ vlivem¹⁰³ s odkazem na současného předsedu organizace pocházejícího ze Saúdské Arábie.¹⁰⁴

Obě střešní organizace v nedávné době zažalovaly spolkovou zemi Severní Porýní – Vestfálsko, kde jsou jejich aktivity a členská základna nejvýraznější, protože jim odmít-

la přiznat status náboženské obce. Důvodem negativního rozhodnutí bylo, že přímo nevykonávají náboženské záležitosti, nemají funkci utvářející náboženskou identitu ani přirozené (fyzické) členy. Zamítavý rozsudek vrchního správního soudu Münster z prosince roku 2003 byl po odvolání aktuálně revidován Spolkovým správním soudem v Drážďanech v únoru 2005 a vrácen k novému projednání. Záležet nyní bude na výsledku podrobného zkoumání struktury obou spolků, zda jsou skutečně založeny na náboženském přesvědčení a jeho samostatném utváření.¹⁰⁵

Odhaduje se, že členy některé z islámských organizací je pouze zlomek celkového počtu muslimů v Německu (20% v roce 1996).¹⁰⁶ Naproti tomu služby a zázemí těmito institucemi poskytované využívá nepochybně výrazně větší množství osob. Při volbě, kterou mešitu využívat, se němečtí muslimové řídí především geografickou blízkostí a terpve v situaci, kdy je možno volit z několika možností, podle dalších kritérií jako např. příslušnost ke střešní organizaci. Při udávání počtu příslušníků jednotlivých organizací je tedy nezbytné rozlišovat mezi členy a stoupenci/příznivci.¹⁰⁷

Nezanedbatelná je dále role institucí, které se islámem zabývají, a to především v rámci mezináboženského dialogu s křesťanstvím.¹⁰⁸ V roce 1976 se poprvé sešla Islámsko-křesťanská pracovní skupina (*Islamisch-Christliche Arbeitsgruppe – ICA*), sdružující zástupce některých muslimských organizací s představiteli největších německých církví. Její pracovním náplní je především úsilí o řešení praktických otázek soužití s muslimy. Dominikánský řád založil v roce 1978 Křesťansko-islámské setkávací a dokumentační středisko CIBEDO (*Christlich-Islamische Begegnungs- und Dokumentationsstelle*), které později přešlo pod správu katolické Biskupské konference. Německá evangelická církev (*EKD*) ustavila koncem sedmdesátých let úřad referenta pro otázky islámu a jejímu příkladu následovaly i evangelické církve v jednotlivých spolkových zemích, jejichž referenti se scházejí v rámci Konference pro otázky islámu (*Konferenz für Islamfragen*).¹⁰⁹

EKD také od osmdesátých let začala do svých aktivit (např. výroční *Kirchentag*) zapojovat muslimy. Katolická církev zavedla tuto praxi o několik let později a vedle toho začala po vzoru Vatikánu vydávat oficiální pozdravy muslimům k oběma velkým svátkům.¹¹⁰ Pozoruhodnou aktivitu představují rovněž křesťansko-muslimské dialogy, které Evangelická církev uskutečňuje ve spolupráci s jordánskou nadací Al-Albeit. I přesto zůstává pocit, že „samotným teologickým otázkám, které vyplývají z přítomnosti muslimů v našem sousedství, se evangelické církve v Německu blížily pouze neochotně.“¹¹¹ EKD však poměrně obsáhle rozpracovala některé praktické otázky setkávání s muslimy, ať už jde o školy a vzdělání, manželství, sociální konflikty, zaměstnání, zdravotnictví nebo stavbu mešit. Vedle úsilí o dialog ze strany křesťanských církví vznikly i samostatné společnosti sdružující zástupce obou náboženství.¹¹²

3.2. *Problém zvaný integrace – vybrané aspekty*

Společenská integrace je pojem používaný v současnosti relativně často, především v souvislosti s cizinci na území některého státu. Ačkoli je jeho význam v hrubých rysech zřejmý, mohou se jeho interpretace různými aktéry do jisté míry lišit a vyjasnění je zde tedy na místě. Encyklopedie odhalí význam pojmu jako označení pro „procesy vědomého či výchovného začleňování osob a skupin do všeobecně závazných vzorců hodnot a jednání nebo jejich přizpůsobení těmto vzorcům.“ (Brockhaus, 2003). Vhodnou doplňující definicí může poskytnout například dokument švýcarské vlády k integraci cizinců: „integrace je proces, jímž jednotlivci a skupiny nalézají přístup k ekonomickým, kulturním, sociálním a politickým zdrojům přijímající společnosti a podílí se na nich.“¹¹³ Další aspekty integrace připomíná i vládní Koncepce integrace cizinců na území ČR takto: „integrace každého cizince probíhá individuálně. Měla by být pojímána jako spontánní nebo cílevědomé začleňování jedince nebo skupiny do života společnosti. Integrace ci-

zinců následuje migraci, rovněž ji však zpětně ovlivňuje. Integrace cizinců je komplexní proces [...], který se projevuje v různých oblastech, zejména pak v oblasti integrace sídelní, politické a právní, společenské a kulturní.“¹¹⁴

Komplikovanost společenské integrace a sama potřeba ji explicitně podporovat jsou jasnou známkou obtíží, jež muslimské menšiny v Evropě zažívají. Jejich nesnáze pramení ze škály odlišností, ať už v rovině náboženské, kulturní, sociální či politické, a z bariéry vzájemných předsudků. „Muslimové jsou ‚noví příchozí‘ na evropském Západě; historie maurského Španělska je dávno pryč. Žádné ze sociálních struktur, které zde nalézají, jim nejsou příliš ku pomoci. Jejich krize identity je zdůrazněna faktem, že jsou nepřipraveni na život v pluralitní společnosti; mimoto předsudky a myšlenková kliše dominující chování v novém prostředí jim také nepomohou. Jsou nuceni vzdát se něčeho, aby si zachovali alespoň to, co je nutné pro jejich náboženskou identitu.“ Tolik pohled autora, který v sobě spojuje evropské dědictví a zároveň vidění očima muslimů.¹¹⁵

3.2.1. Školní docházka a „šátková debata“

Tématem číslo jedna v souvislosti se školní docházkou dětí z arabských menšin – vzhledem k naprosté dominanci muslimů mezi nimi – byla a je problematika islámské výuky. Ta byla předmětem systematického zkoumání německých úřadů přibližně od poloviny 80. let., jak dokládá zpráva Konference zemských ministrů kultury z roku 1984.¹¹⁶ Ta předkládá tři teoretické modely výuky o islámu a z nich vyvozuje několik typů reálného vyučování, které se liší mírou napojení náboženské výuky na školu a německé školní osnovy a rovněž dle toho, kdo za průběh a formu výuky nese zodpovědnost. Dokument dále konstatuje, že islámská náboženská výuka má „přispět k rozvoji muslimského sebe-nahlížení v nemuslimském světě. Má přispět tím, že pomůže muslimským dětem a mlá-

deži porozumět a akceptovat hodnoty a normy německé společnosti a snížit napětí mezi rozdílnými hodnotami a normami.“

Jako značný problém se ovšem jeví nalezení vhodného partnera na straně muslimů, který by splňoval nároky kladené na každou náboženskou obec podle německého Základního zákona a dalších zákonů (viz subkapitulu o střešních muslimských organizacích). Existující množství lokálních „mešitových spolků“ (*Moscheevereine*) není vzhledem k těmto požadavkům možné jako partnera akceptovat.¹¹⁷ Avšak i na úrovni střešních organizací, nárokových si již určitou reprezentativnost, je situace komplikovaná, a to nejen kvůli věroučným rozdílům mezi sunnitskými a šiitskými muslimy a alevity, ale zejména proto, že ani jedna z nich nezahrnuje některé z nejvýznamnějších turecko-islámských spolků. Při hledání partnera pro vytvoření osnov islámské výuky tak spolkové země často ztroskotávají. Některé z nich nakonec uznaly za svého partnera lokální, na dotyčnou zemi omezenou organizaci.¹¹⁸

Samostatný problém představují tzv. koránské školy, které zajišťují výuku mimo půdu oficiálních škol, např. v mešitách, a jsou provozovány islámskými organizacemi. Stávají se terčem kritiky pro své neadekvátní pedagogické metody a často rovněž pro svoji nekompatibilitu se životem muslimské mládeže v Německu. Vedle toho se objevuje podezření, že Koránské školy postrádající jakoukoliv vnější kontrolu mohou posluchače „vyučovat“ islamistickým teoriím či jinak „anti-integračně“ působit.¹¹⁹ Je nasnadě, že tato situace je terčem kritiky i (především konzervativních) politiků: „Namísto islámské indoktrinace musí německými koránskými školami a mešitami vát svobodomyšlný vítr Základního zákona [tj. německé ústavy – pozn. autora]“. Za nevhodný prostředek jsou však tyto školy¹²⁰ považovány i některými muslimskými autory: „Islámské vzdělání v Západní Evropě, obzvláště v tzv. Koránských školách – což je skutečně pouze kurz vyučující me-

chanické čtení Koránu a základní náboženské pojmy – zpravidla postrádá jakékoli psychologické a pedagogické prvky tolik potřebné pro náboženskou výchovu mládeže“¹²¹

Problematika ženských muslimských šátků nošených v německých státních školách na sebe upoutala širokou pozornost v roce 1998. Tehdy jeden ze školských úřadů v Bádensku-Württembersku odmítl zaměstnat Fereshtu Ludin, původem afghánskou učitelku s německým občanstvím, právě kvůli šátku.¹²² Tři rozsudky různých instancí správních soudů v následujících letech potvrdily oprávněnost tohoto rozhodnutí, byly však zvráceny rozsudkem Ústavního soudu v září 2003. Ten shledal, že školský úřad nemá právo takto rozhodnout bez odpovídající legislativy na úrovni spolkových zemí, a ta v Bádensku-Württembersku neexistovala. Soud tak ponechal jednotlivým spolkovým zemím možnost otázku rozhodnout prostřednictvím vlastních zákonů.¹²³

Dnes je problematika v Německu řešena různě a zůstává předmětem živé diskuse i na politické úrovni. V Berlíně, naproti tomu, je již od roku 1980 v případě žákyň a studentek spoléháno na pedagogické působení učitelů, aby dotyčnou i pomocí dialogu s rodiči přiměli k odložení šátku, neboť „berlínská škola [...] může svoji integrační úlohu vnímat jako perspektivní jen tehdy, když rozdíly původu a vyznání při zachování kulturní identity nebudou nadměrně zdůrazňovány.“ (Langenfeld 2001: 208). Přesto se nedoporučuje v případě zatvrzelého trvání na nutnosti šátku žákyně nijak kázeňsky trestat. Šátek u učitelek je naproti tomu ve většině spolkových zemí odmítán s tím, že odporuje ústavnímu principu práva (dětí) na svobodný rozvoj osobnosti (čl. 2 Základního zákona) a povinnosti školní a státní neutrality. Výjimku tvoří Severní Porýní-Vestfálsko, které podle vyjádření své zemské vlády vidí rozpor mezi zmíněným principem svobody náboženského přesvědčení. Vláda proto v tomto směru nic nepodniká a proti šátkům učitelek nezačíná kročí.¹²⁴

V dubnu 2004 se do debaty o nošení šátku (*Kopftuchdebatte*) zapojili sami muslimové společným stanoviskem, které až na jednu výjimku autorizovaly všechny německé islámské organizace včetně arabských a obou sřešních institucí.¹²⁵ Text se odvolává na zásadu státní neutrality vůči náboženstvím a nošení šátku označuje za nezpochybnitelné náboženské příkázání. Není naopak náboženským ani politickým symbolem, který by určoval příslušnost k islámu. Stejně tak „respektování islámského příkázání o odívání nesmí být používáno jako měřítko eticko-morálního hodnocení muslimů, jejich ochoty k integraci nebo dokonce loajality vůči ústavě.“¹²⁶ Text dále explicitně prohlašuje, že smyslem příkázání není jakkoli utiskovat ženy a nošení šátku se tak má řídit pouze svobodnou vůlí dotyčných. Přitom se odsuzuje diskriminace jak na základě nošení, tak i ne-nošení šátku a společné stanovisko volá po prosazení zásad nediskriminace i do soukromého sektoru s odvoláním na dřívější rozhodnutí Ústavního soudu. V souvislosti s rozsudkem ohledně šátků ve školách pak upozorňuje, že legislativa zaměřená proti přítomnosti náboženských symbolů by se musela týkat všech náboženství a to by znamenalo počátek laicistní společnosti, kterou text označuje za „nadále většinové odmítanou“.

Dalším z tíživých problémů nabyvších na aktuálnosti v posledních letech je rostoucí množství žáků turecké a arabských národností, kteří opouští školu bez jakéhokoliv formálního zakončení docházky (*Schulabschluss*), a to i v případě nejzákladnějšího typu škol (*Hauptschule*). Zejména ve známých berlínských „muslimských“ čtvrtích Neukölln a Kreuzberg nabyl tento jev značných rozměrů a počet takto odcházejících žáků zde dosahuje cca 30%.¹²⁷ Kauzalita mezi touto skutečností a s tím souvisejícím nízkým integračním potenciálem dotyčných (např. minimálními šancemi na nalezení dobrého pracovního místa) je přitom zřejmá.

Mimo zmíněné těžkosti se německý školní systém i přes své založení na zásadách sekularismu a neutrality vůči všem hodnotovým systémům dostává v některých momen-

tech do sporu s konzervativně vykládanou islámskou morálkou. Jedná se o případy muslimských dívek, které jsou na přání svých rodin uvolňovány z některých součástí vyučování, zejména z tělocvičné či plavecké výuky, nebo jinak omezovány v návštěvě školy a kontaktech se spolužáky. Jasně předpisy pro takové případy neexistují, postup v konkrétních případech proto bývá věcí učitelů a konzultací s dotyčnými rodinami. Z právního hlediska je zde problémem určení hranice svobody náboženského přesvědčení a zda je tento princip i v podobných případech aplikovatelný. Omezení docházky může mít negativní dopady na začlenění dívek do školního kolektivu i později do samotné společnosti. Na druhé straně – při direktivním nařízení docházky – hrozí hlubší konflikt s dotyčnou rodinou, který by mohl mít pro život dívky další negativní důsledky.¹²⁸

3.2.2. Život rodin a komunit

Významný negativní dopad mělo na přistěhovalce z arabských a dalších muslimských zemí městské prostředí, v němž se po svém příchodu ocitli. Jak uvádí Nielsen (1992: 100), „fyzické prostředí a klima v Evropě zabraňují jaderným rodinám, aby rozvinuly fungující širší rodinný život takového druhu, který byl běžný i tam [v domovských zemích], kde normou byla jaderná domácnost,“ tedy ve státech jako např. Turecko či Tunisko. Chladné podnebí odkázalo většinu domácích rodinných aktivit do uzavřených prostor, určených pro malé jaderné rodiny evropského typu. Velké bloky domů s individuálními byty navíc ztěžovaly možnosti sociální interakce.

Tyto faktory vedly postupem času muslimské komunity ke snaze o koncentraci v určitých oblastech či městských čtvrtích.¹²⁹ Charakteristickým jevem v mnoha urbánních oblastech SRN se tak stala tzv. „etnická infrastruktura“ arabských (a tureckých) komunit, která jejich příslušníkům umožňuje žít zcela bez přímého styku s okolním německým prostředím: etnické sídelní oblasti mají své vlastní obchody, služby i média. Špatná soci-

ální situace (např. nezaměstnanost) přitom vede k sociální marginalizaci těchto oblastí i celých komunit. Navíc dochází k tomu, že některé děti nastupující do školy jen stěží ovládají němčinu a „brzdí“ tak vyučování, což se v mnoha zdokumentovaných případech stává hlavní motivací německých rodin, aby se z dotyčné oblasti vystěhovali a umožnili tak dětem kvalitní vzdělání.

Důsledkem je další homogenizace etnického charakteru oblasti a vzniku jakýchsi „paralelních společností“, jak německá média i političtí představitelé tuto situaci velmi často nazývají.¹³⁰ Důvod k obavám jim poskytuje úvaha, že takto nově vznikající subkultury nesdílely evropskou historickou zkušenost posledních staletí, neuznávají vedoucí postavení národní kultury a své kulturní referenční body hledají ve svých domovských či jiných zemích mimo Německo i Evropu, které získaly svoji zkušenost s Evropou zvenku a v první řadě jako její protivníci.¹³¹ Skutečností zůstává, že nezávisle na příčinách tohoto jevu je rozsah kulturního střetávání „paralelních společností“ s okolním německým prostředím extrémně omezený.

Trend směrem k hlubší izolaci a větší radikalizaci islámského života podle některých zpráv¹³² v posledních letech dále sílí. „Ve své práci předsedy islámské obce Magdeburg si již po několik měsíců všímám změn, které ústí do přísnějších norem chování. Formy jednání se pozměnily směrem k odcizení, jednání se ženami se podle mých měřítek zhoršilo.“ (Walter Bornholdt, předseda islámské obce Magdeburg, duben 2005).¹³³ Uzavřené komunity si tak mohou efektivně vytvořit vlastní normy pramenící z rigidních islamistických představ a de facto nezávislé na platném právu. V tolik diskutovaném vztahu k ženám tak byly například zaznamenány pokusy o sňatek s nezletilými, o kompletní izolaci žen v rámci rodinného okruhu či jiné omezování svobody.¹³⁴

S tím souvisí problém výchovy dětí, jež mohou v uzavřeném prostředí vyrůstat jen v minimálním kontaktu s německou společností a vystaveny zmíněným rigidním

podmínkám. V mnohem častějších případech jsou však děti svým prostředím (školou apod.) do značné míry ovlivněny a nezbytně tak dochází ke konfliktu s rodiči: „jak děti vyrůstají, rodiče zjišťují, že jejich vlastní zkušenost se stává irelevantní. Když se snaží vést své děti ve věcech chování, volby kamarádů, kariéry a – nejpříznačněji – manželství, rodiče se často stávají autoritářskými, protože již nemohou být autoritativními.“ (Nielsen 1992: 112). Někteří z potomků se nakonec vydají cestou plného pozápádnění, jiní se ve svých názorech a způsobu života pouze více či méně vzdalují od modelu svých rodičů. Spíše než o vědomé rozhodnutí se přitom jedná o „proces kontinuálního vyjednávání mezi individuální osobností a okolnostmi“ (tamtéž: 153). Neznámé nejsou ani případy, kdy děti plně přebírají ortodoxii náboženství svých rodičů. Ani třetí generace přistěhovalců proto nemusí mít o mnoho vhodnější předpoklady k integraci než jejich otcové či dědové.

Dále byly například u marocké menšiny popsány případy,¹³⁵ kdy se muži po přicestování manželky a případně dětí snaží zavést rodinné poměry takové, na jaké byli zvyklí z Maroka. To zahrnuje téměř úplnou izolaci žen v prostoru domácnosti, kdy veškerý styk s veřejností přebírá muž, včetně nakupování apod. Ženy přitom postrádají i možnost styku s ženskými příbuznými či sousedkami, tj. veškerý společenský styk možný v zemi původu. Jako důvod tohoto chování uvádějí někteří muži obavu z negativního vlivu – v Německu běžných – vztahů mezi pohlavími na své manželky. U druhé a třetí generace narážejí podobné snahy často na odpor dětí, zejména v případě dívek, jejichž rodiče usilují o co možná největší oddělení od mužského světa okolní společnosti. Takové úsilí pak naráží až na hranici zákona a trestného činu omezování osobní svobody.¹³⁶ Zde je však zapotřebí vyhnout se generalizacím, jelikož jiný průzkum¹³⁷ rovněž u marockých rodin odhalil, že polovina z nich se k vyhlídkám do budoucnosti svých dcer staví „ctižádostivě“ nebo „souhlasně“.

Problémy mezi mladou generací Maročanů se ovšem neomezují pouze na dívky, do kulturního konfliktu se i přes nesporně větší svobodu jednání dostávají i mladí muži. Únik pak může být hledán například v drogách.¹³⁸ Ve vztahu k německým sousedům počítají marocké rodiny často „silnou nejistotu“ a čtvrtina z nich se obává ztráty kulturní identity svých dětí kontaktem s německými přáteli. Jejich vlastní styk s okolním prostředím se přitom nejčastěji odehrává právě v rámci příležitostí zprostředkovaných dětmi, dále pak při nakupování, v rámci sousedství a styků na pracovišti. U Maročanů nebyla pozorována výrazná tendence k budování ghett či uzavřených komunit.¹³⁹ To však může být jen z důvodu nedostatečné prostorové koncentrace v jednotlivých městských čtvrtích, což narozdíl od nich jiné komunity splňují (např. libanonská či také turecká v Berlíně a jinde).

3.2.3. Problémy související s islámskou praxí a vyznáním

Studiem islámu, tak jak se objevuje v arabských a jiných muslimských komunitách na Západě či konkrétně v Evropě, se zabývalo množství autorů v dlouhé řadě publikací. Je jen logické, že Evropský islám – coby náboženství menšinových komunit v nemuslimských západních společnostech – se od své domácí verze v mnohém odlišuje. Jak poznamenává Gilles Kepel, „některé islámské módy sebevyjádření se v Evropě přestaly uplatňovat, zatímco jiné naopak získaly větší důležitost v komplexním vztahu imitace a diferenciaci vůči evropským společnostem.“ (Kepel 1997: 49) Problematika je natolik široká, že dalece přesahuje prostor, který je možno jí zde věnovat. Předmětem zkoumání proto budou spíše konkrétní případy, kdy se islám a s ním spojená praxe zřetelně projeví ve vztazích arabských komunit s německou většinovou společností. Některé takto vzniklé konflikty (a jejich řešení) nepochybně nejsou specifické pouze pro Německo a mají širší platnost.

V roce 1997 se v Německu na pozvání Spolkové vlády uskutečnila návštěva Velkého imáma egyptské Azharské mešity, který je považován za jednu z vůbec největších autorit sunnitského islámu. Tehdejší a dosud úřadující imám Muhammad Sajjid Tantáwí se přitom zúčastnil několika konferencí a setkání, v Berlíně absolvoval mj. schůzku s tehdejším prezidentem Herzogem a také rozhovor s Barbarou John, pověřenkyní pro záležitosti cizinců. Při něm došlo na některé konkrétní obtíže, s nimiž se setkávají němečtí muslimové při výkonu svých náboženských rituálů a které často vedou ke konfliktům. Autoritativní výroky Sajjida Tantáwího přitom poskytují zřetelné vodítko k řešení takových problémů.¹⁴⁰

Ze strany německých muslimských komunit se v minulosti objevily požadavky na umožnění tradičního volání k modlitbě s použitím amplionů, tak jak je v současnosti běžné pro města v muslimských zemích. To – ačkoli požadováno z titulu ústavně garantované náboženské svobody – pochopitelně narazilo na odpor většinové nemuslimské populace, nehledě na spor s platnými místními nařízeními. Podle Tantáwího je volání k modlitbě náboženskou povinností, avšak nikoliv hlasitě nebo pomocí amplionů. Časy modliteb jsou totiž pro každý den v roce pevně stanoveny a věřící tak nepotřebuje volání hlasitě slyšet. „A povinností muslima je nepoškozovat nemuslimy výkonem svých rituálů, tak aby se [tyto rituály] nestaly příčinou vzájemného odcizení.“ (al-Banná 1998:103) Podobný charakter má otázka stavby mešit a zejména výšky minaretů, které v původních návrzích byly v některých případech v rozporu s platným stavebním zákonem. Podle imámovy odpovědi však neexistuje žádný obecně platný náboženský předpis ohledně výšky minaretů či jejich samotné existence. Tato formální záležitost je podle něj pro správný výkon náboženských povinností zcela bez významu.

Jiným problémem, který dodnes vyvolává diskusi s ochránci zvířat, je usmrcování dobytka, jež podle německých norem probíhá po anestezizaci. Dle některých muslim-

ských tvrzení je to však v rozporu s náboženskými příkázáními, což Tantáwího odpověď opět vyvrací: „podstata nespočívá v anestetizaci či v bdělosti dobytka. [...] Nezáleží [těž] na tom, zda je zabíjející muslimem, neboť pokrm těch, kdo byli obdařeni knihou [tj. židé a křesťané], je podle Koránu muslimům povolen.“ (tamtéž, str. 104) Ke konfliktu rovněž došlo v otázce pohřbů, kde tradiční islámský způsob vyžaduje uložení těla bez rakve přímo do země a při dalším úmrtí znovuotevření téhož hrobu, zatímco německý zákon toto zakazuje před uplynutím dvaceti let. Řešením by zde podle imámovy návrhu mohla být úvaha, že hroby s pohřbenými bez rakve lze bez hygienických rizik otevřít výrazně dříve a upravit tak zákon, aby odpovídal muslimským potřebám. Těchto několik příkladů obecně signalizuje možnost kompromisního řešení citlivých otázek, které však musí být všemi stranami stejně tak citlivě a fundovaně uchopeny.

Pnutí vzniká i v samotném vztahu mezi ortodoxním byť umírněným islámem a sekularismem. Ten určuje do značné míry přístup státu k náboženství ve většině západních společností, zatímco muslimské země obvykle již ve svých ústavách na islám odkazují.¹⁴¹ Jak vysvětluje L. Kropáček (2002: 99), „klasický islám pojem ‚sekulární‘ vůbec nezná. Nezabývá se (až na drobné faktické výjimky) ani párovými kategoriemi duchovní/světský, neboť islámská teologická kategorie Jedinosti (*tawhíd*) implikuje vřezahrnující univerzálnost Božího působení a nároku. Pojem ‚sekulární‘ [...] přinesla do arabského i širšího islámského slovníku a myšlení až moderní doba jako jazykový kalk.“ Mnohé obtíže při adaptaci na evropský životní styl mají zjevně hlubší náboženské a kulturní kořeny, než je na první pohled zřejmé.

Rozhodující význam pro budoucnost bude mít ale odpověď na otázku, jak se svým islámským vyznáním naloží děti imigrantů a případně jejich děti, tedy osoby tvořící druhou, třetí a další generace německých muslimů. Jak bylo popsáno výše, střetávání vnější sekulární modernity s tradičním islámským prostředím uvnitř mnohých rodin způsobuje

často vážné generační konflikty rodičů s dětmi. K jakému náhledu na islám pak tento konflikt mladé lidi vede? „Velké množství mladých muslimů – poměr se odlišuje komunitu od komunity – se snaží nalézt odpovědi na vlastní pocíťované potřeby a vnímání budoucnosti, odpovědi, které mohou fungovat v evropském kontextu a které jim umožní být Evropany, aniž by se rozešli s islámem.“ (Nielsen 1992: 113) Existují doklady, že se muslimská mládež pravidelně setkává v malých skupinách, aby diskutovala náboženské texty. Korán i *hadíth* jsou přitom zkoumány jako čerstvé texty bez ohledu na interpretace předchozích staletí. Jsou tak vykládány ve světle současných potřeb a metodami založenými na intelektuálních předpokladech získaných vzděláním v evropských školách.

Určitým protichůdným faktorem je přítomnost islámských organizací s ortodoxním postojem k islámu, jako je např. Muslimské bratrstvo nebo přesněji jemu blízká arabská islámská centra v SRN.¹⁴² Nejen že se jejich interpretace islámských norem podstatně liší od modernistického pojetí většiny mladých lidí, ale je často v rozporu i s tradičním „vesnickým“ islámem jejich rodičů, příšlých převážně z okrajových rurálních oblastí domovských zemí. Takové formy islámu tyto „obrozenecké“ organizace – ostatně jako snad po celé islámské dějiny – vidí jako upadlý, zdeformovaný a vyžadující očistu.¹⁴³ Bude zajímavé pozorovat, k jakému výsledku dlouhodobá syntéza těchto rozličných proudů. Podle Nielsena (1992: 115) bude docházet ke „znovu-složení“ islámských komponentů s komponenty vznikajícími v důsledku migrace a zkušenosti z usídlení do nového komplexního celku, který bude úspěšněji fungovat v evropském městském průmyslovém životě.“ Islám tak má příležitost znovu uplatnit svojí historicky mnohonásobně ověřenou schopnost úspěšné integrace do nových kultur.

3.2.4. Příklad Berlín: život menšin a integrační opatření

Berlín je jednou ze spolkových zemí s největším procentuálním podílem arabských menšin, který při celkovém počtu cca 34.000 osob tvoří zhruba 1% celkové populace.¹⁴⁴ Vedle toho v Berlíně žije více než 170.000 Turků,¹⁴⁵ kteří spolu s Araby vytváří významnou muslimskou menšinu. Situace je dále specifická městským charakterem Berlína, v jehož rámci dochází ke koncentraci menšin do některých městských čtvrtí. V případě arabských menšin (do značné míry ve shodě s Turky) jsou jimi Neukölln (6.552 osob), Wedding (4.405) a Kreuzberg (4.243), za nimiž s odstupem následují Tiergarten, Schöneberg a Charlottenburg (pod 3.000 osob). Právě v souvislosti s berlínskými čtvrtěmi se často poukazuje na výše zmíněné jevy vytváření paralelních společností a marginalizace.

Dlouhodobým problémem Berlína je mezi cizinci trvale klesající počet zaměstnanců přispívajících do systému sociálního zabezpečení – mezi lety 1984 a 1999 klesl ze 35% na 18,7%. „Je-li nezaměstnanost [mezi cizinci] třikrát větší než u německého obyvatelstva, leží-li počet těch, kteří nedokončí školu, na dvojnásobné hodnotě než u srovnatelné německé věkové skupiny a pokud se počet příjemců sociální podpory od roku 1986 zpětinásobil, pak na to musí politika reagovat lepšími integračními podněty“ (Barbara John, Pověřenkyně Berlínského senátu pro cizince, 1999). Nutnost speciální péče o cizince byla akceptována již v roce 1981, kdy Berlínský senát vytvořil úřad Pověřence pro cizince (*Ausländerbeauftragter*), a to jako první mezi spolkovými zeměmi. Obtíž však trvale zůstává špatná finanční situace a s ní související finanční škrty v zemském rozpočtu.¹⁴⁶

Berlín také učinil již koncem osmdesátých let první pokusy se speciální školní výukou pro děti příslušníků muslimských menšin. V roce 1989 byla otevřena první a dlouho též jediná islámská základní škola, *Islam Kolleg Berlin*. V první až šesté třídě zde vedle

standardního vyučování podle berlínských školních osnov probíhá islámská náboženská a arabská jazyková výuka. V roce 1995 byla škola definitivně uznána jako „náhradní škola“ a čerpá tedy z finanční podpory berlínského senátu pro soukromé školy.¹⁴⁷ Novou vzdělávací institucí jiného typu je pak Muslimská akademie Berlín, jež vznikla v polovině roku 2004 za podpory Spolkové centrály pro politické vzdělání. Jejím cílem je vědecká činnost a vzdělávání dospělých na politické a kulturní úrovni, zaměřené především na muslimy samotné. Program zahrnuje pořádání přednášek, seminářů a workshopů, které mají např. předávat know-how v oblasti komunální politiky aj. „Chceme, aby muslimové měli zájem na tom, aby jejich hlas byl slyšitelný, aby se angažovali v politice a pomáhali řešit problémy [ve svém okolí].“ (Hadi Christian Hoffman, předseda Akademie, 15.12.2004).¹⁴⁸ Muslimská akademie je privátním spolkem financovaným z příspěvků a veřejných prostředků.

Jiné prvenství drží Berlín v ročním počtu naturalizací cizinců žijících zde již déle než 10 let – zatímco zde dosahuje v průměru 6% z celkového počtu takových cizinců, je to v jiných zemích jen 1-2%. Dvě velké instituce (*Haus der Kulturen der Welt* a *Werkstatt der Kulturen*) jsou k dispozici mj. arabským národnostním skupinám pro kulturní aktivity, jež jsou podporovány z rozpočtu Senátora pro kulturu. Konkrétní integrační projekty vznikají od devadesátých let např. v oblasti odborné kvalifikace mládeže či poradenství ohledně pracovního trhu. Příkladem byl projekt Kumulus, zprostředkovávající kontakt mezi firmami a organizacemi migrantů, jehož cílem bylo předcházet propouštění neneckých zaměstnanců z pracovního poměru v důsledku kulturně podmíněných konfliktů.

Veřejná podpora směřuje mimo jiné do oblastí kultury, jazykového vzdělání a politické participace. Bylo založeno postupně několik „etnických“ rozhlasových stanic, jako např. mnohojazyčné *Radio MultiKulti* či Otevřený kanál (*Offener Kanal*) pro podporu veřejné reprezentace marginalizovaných menšin. Pravidelné kulturní akce jako každoroč-

ni *Karneval der Kulturen* pořádaný ve čtvrti Neukölln mají přispět k porozumění životu menšin ze strany německé veřejnosti. Počet projektů na podporu žen z muslimského prostředí se v současnosti pohybuje v desítkách a ve většině případů se jedná o jazykovou výuku či právní a zdravotní poradenství. Jiné projekty (např. speciální kurzy pro policisty) usilují o přípravu orgánů státní správy na specifika kontaktu s různými národnostními skupinami. Ve většině berlínských městských čtvrtí také existují poradní orgány cizinců (*Ausländerbeiräte*), složené ze zástupců cizineckých spolků, které mohou poskytovat doporučení příslušným městským správám.¹⁴⁹

Nová zpráva berlínského Pověřence pro integraci a migraci o těžkých integrační politiky¹⁵⁰ prohlašuje přistěhovalectví a integraci „za jedno z velkých témat budoucnosti“ (str. 3). Ačkoli si národnostní menšiny prý již dokázaly vybudovat střední společenskou třídu, je nezaměstnanost cizinců svými 40 procenty dvaapůlkrát vyšší než u Němců a integrační politika minulých desetiletí, označovaná za „pragmatickou improvizaci“, proto již prý nedostačuje. Jedním z nástrojů k vytvoření rovných příležitostí pro děti migrantů má být nový školní zákon schválený v roce 2004, který poprvé stanovuje nutnost komplexní podpory jazykové výuky, zavádí pro děti možnost jakéhosi předškolního vzdělávání a ustavuje v inkriminovaných městských částech systém půldenních základních škol a celodenních škol. Pro ženy a matky, je dle zprávy zapotřebí zavést nízkoprahové a prakticky orientované podpůrné programy a „psychicky-kulturně je stabilizovat“ (str. 6).

Vedle toho vznikají „Profesní kvalifikační sítě“ (*Berufliche Qualifizierungsnetzwerke*), jež mají díky spolupráci různých vzdělávacích institucí usnadnit migrantům přechod ze školy do zaměstnání. Projekt „Kvalifikace pro mezikulturní práci“ (*Qualifizierung für interkulturelle Arbeit*) se naproti tomu orientuje na uprchlíky a migranty, kteří jsou dlouho nezaměstnaní a pobírají sociální podporu. Jiný program využívá *know-how* cizinců, kteří sami dokázali úspěšně překonat kulturní bariéry a nyní mohou jako „mento-

ři“ předávat své zkušenosti dalším. Přímá podpora směřuje rovněž těm, kteří zakládají vlastní podniky. Další prioritou má být „sociální sanace“ postižených městských čtvrtí. Zde je řešení vyostřené situace marginalizovaných skupin spatřováno v cílené sociální práci (tzv. *Quartiermanagement*), usilující o mobilizaci obyvatel zakládáním občanských iniciativ či lokálních spolků a organizováním volnočasových aktivit.

Nově příchozí cizinci podle zprávy dostávají v rámci tzv. *welcome-package* nabídku jazykových kurzů, informace o městě a regionu a jakousi šekovou knížku s poukázkami na orientační a integrační služby nově zřízených Odborných úřadů pro migraci (*Migrationsfachdienste*). Tento integrační systém má být závazný s platností od roku 2006. Specifické potřeby uprchlíků mají být zajištěny reformami některých norem, zlepšujícími jejich pobytový status a umožňujícími jim např. pronájem soukromých bytů či přístup k pracovnímu trhu. Za další prioritní oblast je považováno mezikulturní otevření správy a sociálních služeb prostřednictvím transformace cizineckých úřadů ve službu orientovanou na potřeby „zákazníka“. V prioritní oblasti boje proti diskriminaci byla zřízena Vrchní kancelář proti diskriminaci (*Leitstelle gegen Diskriminierung*) s úkolem fungovat jako prostředník při konfliktech, uveřejňovat pravidelné zprávy a zabývat se stížnostmi na diskriminaci kvůli rase, světonázoru či náboženství. Za další prioritu se považuje umožnění participace menšin na veřejném životě, a proto byl nově vytvořen Zemský poradní sbor pro otázky Integrace a migrace (*Landesbeirat für Integrations- und Migrationsfragen*), jenž reprezentuje organizace cizinců.¹⁵¹

3.3. Menšiny jako bezpečnostní riziko?

Pojem bezpečnostních rizik a hrozeb je široký a dotýká se mnoha oblastí ve společnosti. Existují tak například sociální nebo ekonomická rizika, jež mají také více či méně přímé implikace na bezpečnost jednotlivce, a z nichž některé byly již zmíněny

v předchozím textu. Vedle těchto „měkkých hrozeb“ (*soft threats*)¹⁵² však nelze opomenout klasická rizika uchylující se k užívání bezprostředního násilí. Podle výroční zprávy Spolkového úřadu pro ochranu ústavnosti¹⁵³ mají někteří příslušníci arabských menšin v Německu vazby na organizace či uskupení s kriminálními nebo teroristickými aktivitami. Ačkoli se mezi těmito skupinami vyskytují organizace spadající do kategorie levicového extremismu, co do významu mají být marginální¹⁵⁴ ve srovnání s proudy islamismu, tedy politického islámského fundamentalismu.¹⁵⁵ Stručný přehled o počtech známých osob a skupin v obou těchto oblastech za poslední roky podává následující tabulka.

Tabulka 4: Arabský extremismus v Německu

Rok	Levicoví extremisté		Islamisté		Celkem	
	Skupin	Osob	Skupin	Osob	Skupin	Osob
2003	4	150	14	3.330	18	3.450
2002	4	150	14	3.150	18	3.300
2001	4	150	12	3.000	16	3.150

Zdroj: Bundesverfassungsschutz, Jahresbericht 2003

Zmíněná zpráva rovněž vidí Německo jako součást „prostoru nebezpečí“, a to co by útočiště zmíněných organizací, avšak i jako potenciální cíl. V SRN se vyskytuje bližší neurčitelný počet „arabských mudžáhidů“ s kontakty na mezinárodní síť a nepřátelským postojem vůči státu umocněným i současným německým angažmá v Iráku. Arabové přitom tvoří z celkového počtu cca 31.000 osob, zapojených do všech 24 aktivních islamistických organizací v Německu (včetně tureckých), cca 10% procent.

O aktivitě Al-Qá'idy jako organizace lze v Německu jen stěží mluvit, je však údajně možné pozorovat aktivitu osob s napojením na struktury této sítě. Činnost německých bezpečnostních orgánů byla v uplynulých letech relativně intenzivní, což se opakovaně projevovalo zatýkáním osob podezřelých ze styků s al-Qá'idou a z trestných činů –

od ilegálního převádění lidí přes hranice až po výrobu výbušnin. Mezi nimi byli například Abdelghání Mzúdí a Muní al-Mutasaddiq, usvědčení z podpory atentátů 11. září, nebo čtyři Alžířané připravující ve Frankfurtu nad Mohanem útok na vánoční trh ve Štrasburku. Při velké policejní akci na jaře 2003¹⁵⁶ a při dalších v průběhu roku 2004 bylo současně prohledáno množství podezřelých objektů v různých lokalitách SRN a nalezeny důkazy naznačující přípravu útoků na německém území.

Do dějin islamistického terorismu se však zapsala především tzv. „Hamburská buňka“, z níž vzešli atentátníci na Světové obchodní centrum v New Yorku 11. září 2001.¹⁵⁷ Na začátku listopadu 1998 se do apartmá v hamburské Marienstraße nastěhovali Muhammad Atta as-Sajjid, Marwán al-Šahhí a Ramzí bin al-Šibh. Zde zformovali buňku, jež později zahrnovala další čtyři muže včetně Mzúdího a al-Mutasaddíqa. Dva z prvně jmenovaných byli vynikající vysokoškolští studenti a všichni ve věku 20 až 30 let. V roce 1999 pojali úmysl zapojit se do „džihádu“ v Čečensku a při náhodné jízdě ve vlaku byli osloveni neznámým mužem, který jim doporučil spojku al-Qá’idy v německém Duisburgu. Kontaktovaný muž, Abú Mus‘ab, dotyčné přesvědčil k výcvikovému pobytu v Afghánistánu, kam zmíněná trojice doplněná o Zijáda al-Džarráha postupně odcestovala. Zdejší Tálibánská kancelář všechny eskortovala do Kandaháru, kde byli přesvědčeni připojit se k al-Qá’idě a složili přísahu osobně bin Ládínovi.

Atta byl vybrán za vůdce a skupina se vrátila do Německa, kde nastoupila letecký výcvik. Později se všichni přesunuli do Spojených států a výcvik dokončili. Měli vynikající předpoklady k provedení útoku: plynou angličtinu, vzdělání, inteligenci, návyk na západní životní styl a schopnost naučit se pilotování letadla. Během existence Hamburské buňky navštívilo dotyčný byt také několik vysoce postavených agentů al-Qá’idy, mezi nimi opakovaně i Chálid Šajch Muhammad, který už v roce 1996 navrhl bin Ládínovi provedení leteckého útoku. Apartmá v Marienstraße bylo monitorováno německým Úřa-

dem pro ochranu ústavnosti (*Bundesverfassungsschutz*, vnitřní tajná služba SRN); který však neshledal proti dotyčným žádné důkazy.

Mezi dalšími islamistickými hnutími v Německu je známá přítomnost příslušníků egyptských organizací Islámská obec a Islámský džihád,¹⁵⁸ avšak jedná se jen o ojedinelé osoby nevyvíjející žádnou trestnou činnost. Podobně je tomu v případě alžírských hnutí, zejména islamistické politické strany FIS,¹⁵⁹ jejíž němečtí přívrženci jsou v kontaktu s mateřskou organizací, aniž by však sami představovali bezpečnostní hrozbu. Alžírské teroristické organizace GIA a GSPC¹⁶⁰ v SRN aktivní nejsou.

Naproti tomu aktivitu vykazuje zhruba 1300 stoupenců Muslimského bratrstva, jak zpráva otevřeně označuje členy Islámské obce v Německu sídlící v Mnichově (*Islamische Gemeinschaft in Deutschland – IGD*; viz subkapitulu o muslimských organizacích). Kromě verbálních výpadů proti americké a izraelské politice během pátečních kázání však organizace nevyvíjí trestnou činnost, ba naopak mimo jiné zorganizovala sérii konferencí zabývajících se tématem společenské integrace. Zajímavé je, že Muslimské bratrstvo je zde spojováno pouze s IGD a nikoliv také s Islámským centrem v Cáchách (IZA), ačkoli to je obecně považováno za baštu syrských Muslimských bratří (Lemmen 2000: 62). Palestinský *Hamás*,¹⁶¹ zastoupený v Německu třemi sty příslušníky, zde nemá pevnou organizační strukturu od roku 2002, kdy byl výnosem spolkového ministra vnitra zakázán cášský spolek *Al-Aqsa* podezřelý z finanční podpory Hamásu.

Aktivity libanonského *Hizballáhu* ztrácely v posledních letech na intenzitě spolu s klesající angažovaností německých šíitských muslimů po útocích z 11. září. Jejím důsledkem byl totiž i pokles objemu finančních příspěvků střešním sdružením v SRN spojeným s Hizballáhem. Prostřednictvím malých skupinek bylo aktivní Hnutí islámského odporu, disponující v Německu cca dvěma sty stoupenců, a to zejména v univerzitních městech. Organizace však byla s poukazem na násilný, protizápadní a antisemitský obsah

svých kampaní zakázána spolkovým ministrem vnitra v lednu 2003. Zástupci většiny uvedených organizací se pravidelně účastní listopadového Dne Jeruzaléma.¹⁶²

Narozdíl od činnosti jmenovaných hnutí a organizací, které nejsou veřejně známé a nejsou tudíž ani předmětem širší debaty, probíhá poměrně intenzivní veřejná diskuze ve vztahu k jinému jevu. Jsou jím tzv. „kazatelé nenávisti“ (*Hassprediger*), tedy imámové a muslimští duchovní obviňovaní z šíření myšlenek náboženské, sociální či jiné intolerance, nejčastěji při pravidelných pátečních kázáních. Spíše ojedinělé prokázané případy takového působení jsou však příčinou obav, zda aktivita zahraničních imámů nepodněcuje německé muslimské menšiny k nesnášenlivosti vůči většinové společnosti.¹⁶³

Hlavním problémem je přitom obtížná kontrolovatelnost takových výroků vzhledem k nedostatku (zejména jazykově) kvalifikovaných pracovníků. Na pořadu dne je proto otázka nad možnostmi zavedení povinnosti užívat při kázání němčinu.¹⁶⁴ V poslední době se také objevují návrhy na zavedení „akreditací“ pro imámy, kteří dosud byli v případě arabských mešit dosazováni mezinárodními islámskými organizacemi s nulovou možností státu ovlivnit jejich volbu. Alternativním řešením je vytvoření vlastní německé instituce určené ke vzdělávání imámů, tedy jakési obdoby křesťanských teologických fakult. Tato myšlenka je dokonce již částečně realizována.¹⁶⁵

Za bezpečnostní riziko svého druhu lze označit drobnou kriminalitu. Některé zdroje vidí příčinu zvýšeného výskytu takovéto kriminální činnosti mezi příslušníky arabských komunit v napětí, jemuž jsou vystaveny. To pramení z pocitu odmítnutí ze strany většinové společnosti, způsobeného samo o sobě řadou příčin (v ekonomické rovině např. mírou nezaměstnanosti). Bludný kruh se pak uzavírá eskalací tohoto napětí, mimo jiné opět v důsledku kriminality.¹⁶⁶ Německé kriminální statistiky neuvádějí národnost pachatelů, je proto nemožné přesně popsat rozsah a význam vztahu mezi výskytem drobné kriminality a příslušností k arabským menšinám.

4. Současný vývoj

4.1. Vývoj a změny v přístupu státu k menšinám

Německá politika vůči cizincům, ať už se jednalo o nábor pracovních sil, uprchlíky a azylová řízení, scelování rodin či jakékoli jiné významné etapy, prošla řadou změn a zvratů. I přesto zůstala až do zcela nedávné minulosti zachována její nejdůležitější konstanta, a sice tvrzení, že SRN nebyla přistěhovaleckou zemí. Jeho stále zjevnější a diskutovanější nesmyslnost nakonec vedla na počátku nového tisíciletí ke změně oficiální rétoriky a přípravám nové odpovídající legislativy. Přistěhovalecký zákon byl poprvé předložen Spolkovému sněmu k posouzení v roce 2003 a v platnosti je nyní od ledna 2005. Tato kapitola vychází z uvedeného paradigmatu a zatímco její první část popisuje minulost cizineckých politik ve vztahu k arabským menšinám až do přijetí nové legislativy, druhá se věnuje nejvýznamnějším problematickým aspektům, jak jsou diskutovány na současné politické scéně.

4.1.1. „Nejsme přistěhovalecká země“

„Spolková republika není přistěhovaleckou zemí.¹⁶⁷ Tato zásada německé cizinecké politiky, kterou zastávají všechny politické strany s výjimkou Zelených, je zpochybňována stále rostoucím zneužíváním azylového práva.“¹⁶⁸ Tento výrok z oficiální zprávy Spolkového ministerstva vnitra dobře ilustruje politický diskurs osmdesátých a zejména první poloviny devadesátých let. Podle politika Zelených Daniela Cohn-Bendita jde především o to „uznat, že tato společnost má potíže s tím se chápat jako přistěhovalecká země“, ačkoli je přitom nutné vyvinout rozumný koncept přistěhovalecké politiky.¹⁶⁹

Vedle Zelených se pro definici takovéto politiky začalo vyslovovat čím dál více politiků i z jiných stran, a to především tváří v tvář nepříznivému demografickému vývoji. Například Gerhard Schröder, tehdy dolnosaský ministerský předseda, prohlásil na adresu uvedené zásady odmítající přistěhovalce, že „absurdním důsledkem je, [že] počet přistěhovalců není limitován, nýbrž naopak, výslovně se rezignuje na každý pokus o řízení [imigrace]. Protože jakákoliv přistěhovalcká politika by byla přiznáním, že Spolková republika přeci jen je přistěhovalckou zemí.“ Potřebná je podle něj taková politika, jež umožní řídit imigraci, kterou Německo má a kterou potřebuje.¹⁷⁰ Tento požadavek však, mimo jiné kvůli odporu CDU/CSU, zůstal nevyslyšen ještě dalších 13 let.

Pojmy přistěhovalcké země a multikulturní společnosti vždy v SRN narážely na vágnost své definice a vyjadřovaly více méně jen přání pokojného soužití příslušníků skupin s různým kulturním pozadím vedle sebe, samozřejmě s respektem k ústavním principům a nutností komunikovat v němčině.¹⁷¹ Koncept od počátku vyvolával ostrý nesouhlas z několika stran. Např. na základě myšlenky „kulturní identity“ Němců, která „spolu s historií formuje pojem a obraz národa a je základem ústavního a státoporného konsensu. Přitom „si musíme zároveň [...] vyjasnit, že u nás nemůže jít o rovnoprávnou soutěž kultur.“¹⁷² Jiná pozice odporu proti multikulturalismu vycházela z jeho „nepřirozenosti“, zatímco přirozený vývoj měl vést ke stavu konkurence mezi komunitami, při němž nutně začne docházet k projevům zakořeněného vnímání teritoriality, strachu z odcizení (*Überfremdung*) a xenofobie. Dalším z východisek byla národní (*völkische*) ideologie, která přistěhovalce lidí cizí „národní příslušnosti“ považuje za fundamentální riziko pro místní národní kulturu. Odsuzuje proto nejen multikulturalismus, ale i samotnou multietnicitu. Nesouhlas přicházel také z „levých pozic“ na základě tvrzení, že multikulturalismus nepřekonává pojetí národního státu, ale pouze jej zmnožuje, neboť dochází k jakési (samo)segregaci jednotlivých skupin a rozpadu celku společnosti. Tato

obava se měla později – jak bylo popsáno výše – do určité míry začít naplňovat ve vztahu k muslimským menšinám.¹⁷³

Věcnější diskuse se rozvinula kolem otázek možnosti existence „přistěhovalecké společnosti“ vzhledem k nepopiratelné skutečnosti, že se na území SRN nacházely milióny cizinců. Tento stav byl přitom nezvratitelný a z procesu přechodné pracovní migrace se stalo *de facto* přistěhovalectví. Už v roce 1993 tak byl Zelenými a SPD předložen návrh přistěhovaleckého zákona (*Einwanderungsgesetz*),¹⁷⁴ narazil však na odpor zbylých stran. Po Azylovém kompromisu (viz výše) ustoupila diskuse do pozadí a v centru pozornosti zůstal pouze problém naturalizace a zvláště dvojího občanství. Ačkoli mnozí poukazovali na to, že je ve státním zájmu udělat z cizinců plnoprávné občany, i když se nechtějí či nemohou vzdát původního občanství, tyto návrhy se neprosadily vzhledem k hrozcím právním a sociálním obtížím.¹⁷⁵ Nezměněn zůstal rovněž určující význam pokrevního původu (*ius sanguinis, Blutrecht*) pro přiznávání občanství narozeným dětem. Až v roce 1999 byl částečně zaveden princip teritoriální (*ius soli, Bodenrecht*), automaticky nabízející německé občanství dětem cizinců, byť pod podmínkou dostatečně dlouhé předchozí doby pobytu jejich rodičů v SRN.¹⁷⁶

Přes zmíněný odpor k principům přistěhovalectví začalo být pod dojmem demografických propočtů¹⁷⁷ stále jasnější, že Německo se do budoucna bez silné imigrace neobejde, a to raději řízené než samovolné. Postupně tak vznikala půda pro obsáhlý a komplexní přistěhovalecký zákon. Spolkový ministr vnitra Otto Schily – jeden z hlavních původců návrhu nové legislativy – přiznává, že „naše tradiční ustanovení k přistěhovalectví, integraci a státnímu občanství již dlouho neodpovídala společenské realitě“ a „poznáním, že přistěhovalci u nás zůstanou natrvalo, se systematickým způsobem řídí teprve náš nový Zákon o státní příslušnosti a Přistěhovalecký zákon.“ Dokonce prý „tato reforma může vznést nárok na historický význam, neboť uskutečnila změnu pohledu.“ „Přistěhovalec-

kým zákonem jsme nevykouzlili z klobouku jednu komplexní integrační politiku. Přistěhovaleckým zákonem ale vytváříme systematický nástup“. Že se přitom nebude jednat o vznik multikulturní společnosti v jejím radikálním pojetí, je jasné: „musíme uznat, že přistěhovalectví nachází své meze v integraci“ a „cena za ‚zůstání‘ má jméno ‚učení‘. Přistěhovalce se musí mnoho naučit – řeč, místní kulturu, komplexní systém práv a povinností.“ (Otto Schily, září 2004).¹⁷⁸

4.1.2. Nová legislativa a dopad na arabské menšiny

4.1.2.1. Přistěhovalecký zákon

Návrh tak zvaného Přistěhovaleckého zákona (*Zwanderungsgesetz*) byl předložen Spolkovou vládou v lednu 2003, po schválení vyhlášen 30. července 2004 a v platnost vstoupil 1. ledna 2005.¹⁷⁹ Přistěhovalecký zákon přináší výrazné změny do celého systému cizineckého práva v SRN. Redukuje počet různých pobytových titulů (povolení k pobytu) z pěti na dvě: povolení k pobytu (*Aufenthaltserlaubnis*) a povolení k usazení (*Niederlassungserlaubnis*). Nově byl vytvořen Spolkový úřad pro migraci a uprchlíky, k jehož úkolům patří koncepce a provádění integračních kurzů pro cizince, vedení centrálního registru cizinců či realizace opatření na podporu dobrovolného návratu. V oblasti pracovní migrace je rozlišováno dle stupně kvalifikace migrantů. Vysoce kvalifikovaní získají automaticky Povolení k usazení spolu se svými doprovázejícími rodinní příslušníky. Opatření podporují také usazování podnikatelů a studentů, kteří v Německu úspěšně dokončili studium. V případě středně a níže kvalifikovaných pracovníků lze pracovní trh otevřít pro určité profesní skupiny.

Status uprchlíků je nově možno přiznat i obětem nestátního pronásledování či perzekuce na základě pohlaví. Pro předejití řetězovým přiznáním statutu „trpěného“ (*Duldung*) získávají dotyční po osmnácti měsících povolení k pobytu, pokud se nedopustili

žádného provinění. Na poli integrace přichází zákon s povinnými jazykovými a integračními kurzy pro nově příchozí cizince i se sankcemi v případě nedodržení této povinnosti. Již přítomní cizinci jsou k návštěvě kurzů povinni při pobírání podpory v nezaměstnanosti a v případech zvláštní potřeby integrace, sankcí za neúčast je přitom krácení sociálních dávek. Na nákladech na kurzy se podílí sami účastníci dle svých možností.

Co do bezpečnostních aspektů se nově zavádí možnost odsunu cizinců pouze na základě „o skutečnosti opřené prognózy k odvrácení zvláštního nebezpečí“ (*tatsachengestützte Gefahrenprognose*) s možností odvolání ke Spolkovému správnímu soudu.¹⁸⁰ V případě překážek odsunu lze na dotyčné uvalit opatření k omezení pohybu a komunikace. Převaděči osob jsou po odsouzení automaticky vykázáni, stejně jako osoby s členstvím v organizacích podporujících terorismus a vůdci zakázaných spolků. Úřady mohou rozhodnout rovněž o vykázání osob verbálně podporujících násilí či intoleranci. V azylovém řízení dochází ke zrovnoprávnění všech azylantů,¹⁸¹ kteří vždy obdrží časově omezený pobytový status a – trvají-li příčiny azylu i nadále – případně také neomezený status, následovaný na základě zkušebního pohovoru konečně i Povoláním k usazení. Všichni držitelé azylu získávají mají přístup k pracovnímu trhu.

4.1.2.2. Předpokládané dopady na arabské menšiny

Patrně nejvýznamnějším důsledkem vstupu v platnost nového Přistěhovaleckého zákona se pro mnohé příslušníky arabských menšin stane možnost získání pobytového statusu namísto neustále obnovovaných „řetězových strpění“ (*Kettenduldungen*). Jedná se především o skupinu libanonských uprchlíků, jimž byl v minulosti odmítán azyl a jejich neúnosná situace pak řešena *ad hoc* přijímanými rozhodnutími o starých případech (*Altfallregelungen*), které jim pobytový titul přiznávaly. Tato skupina v současnosti čítá necelých šest tisíc osob. Podobný vývoj mohou očekávat také další trpění *de-facto*-uprchlíci

ze Sýrie, kteří početně Libanonce ještě převyšují (rozhodnutí o starých případech pro ně nebyla vydávána) a konečně Alžírští uprchlíci před občanskou válkou, jichž je v SRN přítomna zhruba polovina ve srovnání s předchozími skupinami.¹⁸² V případě iráckých uprchlíků je možno v současnosti očekávat alespoň částečnou remigraci zpět do Iráku, jelikož s jistou stabilizací a demokratickým vývojem v zemi skončí příčiny bránící odsunu trpěných (v počtu cca pěti tisíc) a zároveň důvod pobytu osob se statutem *Aufenthalt-sbefugnis*, jejichž počet dosahuje celých 45.000! Získání nového pobytového statutu umožní trpěným uprchlíkům přístup k pracovnímu trhu a mělo by tak napomoci jejich osobní integraci do společnosti.

Nová definice nároku na získání azylu, rozšířená Přistěhovaleckým zákonem o ochranu před pronásledováním nestátními aktéry či jen kvůli pohlaví, je dobrou zprávou zejména pro Alžírany, kteří se v minulosti setkávali s paušálním odmítáním svých žádostí na základě tohoto argumentu: teror radikálních organizací, jakkoli dobře známý a odsuzovaný, nezakládá obětem nárok na azyl. Německé azylové řízení sice připouští znovupodání azylových žádostí, avšak spolu s tím i nové zkoumání případu: dnešní situace v Alžírsku¹⁸³ je přitom výrazně příznivější než v době příchodu těchto uprchlíků. Rovněž Libanonci přechájející před útoky mnoha rozličných paramilitárních skupin v době občanské války by nyní mohli v azyl doufat, současné poměry v Libanonu však jsou již zcela jiné (ačkoli s aktuálním vývojem událostí nelze vyloučit ani možnost nových konfliktů a případných dalších uprchlických vln). Přístup k pracovnímu trhu pro všechny držitele azylu sice tento trh – v současnosti v Německu vzhledem k rekordní nezaměstnanosti značně napjatý – jako takový nepodpoří, ale životní podmínky azylantů nepochybně zlepší.

Realitou se pro tisíce cizinců arabského původu stanou nově zavedené jazykové a integrační kurzy. Ačkoli je zákon zavádí jako povinné pouze pro nově příchozí cizince s potřebou integrace, mohou být nařízeny cizineckými úřady i v případech osob již dávno v

Německu pobývajících, pokud pobírají sociální dávky. Při nezaměstnanosti pohybující se u většiny komunit v desítkách procent tak tato situace bude pravděpodobně velmi aktuální pro mnoho osob. Mezi nimi také patrně část žen žijících dosud bez kontaktu s německým prostředím v rámci uzavřené „etnické infrastruktury komunit“ (viz výše). Od toho si zákonodárce slibuje příspěvek k celkové integraci jak pro ženy samotné, tak s ohledem na výchovu dětí.

Osoby některé z arabských národností, jichž se dotkne ostře formulované ustanovení přistěhovaleckého zákona o vykázaní na základě prognózy nebezpečí, budou zřejmě ojedinělé. Toto ustanovení sice míří primárně proti násilnému islamistickému fundamentalismu, více dotčených bude však pravděpodobně z řad turecké menšiny vzhledem k její několikanásobné početní převaze nad Araby (viz výše o *Hassprediger*). Přesto v posledních letech dochází na německém území k objevování a zatýkání osob arabského původu činných v radikálních či teroristických islámských organizacích a podezřelých z trestních činů. Podobných jedinců bude napříště možno se na základě prognózy (tj. tedy jakéhosi „odhadu“) zbavovat rovnou a bez vleklého soudního procesu.

4.2. Aktuální politická debata na pozadí cizinecké politiky

Pro hlubší náhled do aktuální problematiky německé cizinecké politiky, zvláště ve vztahu k muslimským a jmenovitě arabským menšinám, je zapotřebí se seznámit s politickými kontroverzemi, které ji doprovázejí. To je možno provést pomocí konfrontace diametrálně odlišných pohledů dvou stran vystupujících v tomto ohledu jako politické protipóly: německých Zelených a CDU/CSU. Následující poznatky vyplynuly z autorových rozhovorů vedených *off-the-record* s pracovníky poslaneckých klubů těchto stran v Německém spolkovém sněmu.

Zásadní politické konflikty nastaly již během schvalování Přistěhovaleckého zákona, a to zejména během jednání Smírčího výboru sestaveného z členů obou parlamentních komor. Právě v této pozdní fázi doznal zákon ještě zásadních změn. Zdroje se shodují na tom, že jednající byli během zasedání výboru silně ovlivněni aktuálními zprávami o teroristických útocích v Madridu, jež tak vedly k „zostření“ některých ustanovení. V současné době mluví vládní „rudo-zelená koalice“ (SPD-Zelení) a zejména spolkový ministr vnitra Otto Schily (SPD) o přelomovém významu přistěhovaleckého zákona. Opozice naproti tomu poukazuje na skutečnost, že nové úpravy jsou v některých případech jen kosmetické či zakotvují již beztak existující praxi a nepředstavují tak žádnou zásadní reformu, bez níž by se nebylo moci obejít. Která ze stran má větší díl pravdy, ukáže až vývoj v nejbližší budoucnosti.

4.2.1. Účinnost (nových) integračních opatření

Z pohledu liberálních Zelených je povinnost návštěvy kurzu problematická, zvláště když náklady na něj (cca 630 euro za stejný počet vyučovacích hodin) musí účastník sám nést. Z obsahového hlediska pak shledávají aktuální náplň jazykových kurzů příliš obtížnou, přičemž s výukou pro analfabety se například vůbec nepočítá. Třicetihodinový integrační kurz je naopak příliš krátký na to, aby seznámil cizince s „právním řádem, kulturou a dějinami Německa“, jak žádá zákon.¹⁸⁴ Opoziční CDU oficiálně zavedení kurzů vítá, neskrývá však svůj názor na jejich problematičnost. Pro integraci cizinců je podle nich rozhodující vlastní motivace, kterou samotný kurs nezajistí. Poukazují přitom na skutečnost, že návštěvu kurzů mohl i v dosavadní praxi příslušný cizinecký úřad v odůvodněných případech nařídít. Významný přínos je spatřován pouze v případech, kdy účast na kurzu prolomí pevné sociální bariéry (typicky např. případy muslimských žen nucených zůstat doma).

Na nutnosti integrace cizinců do společnosti se dnes shoduje celé politické spektrum v SRN. Odpovědi na otázky do jaké míry, jakým způsobem a do jakého konkrétního rámce vlastně integrovat, se ovšem různí. Z liberálního pohledu Zelených je jediným směřodatným rámcem německý právní řád a především ústavní pořádek, jenž garantuje lidská, občanská a politická práva. Naproti tomu konzervativní CDU/CSU se nehodlají vzdát nároku na užší integrační normu, zahrnující mimo jiné oblast vztahů k životnímu prostředí nebo důsledně definovaný pojem rovnoprávnosti. A to i ve vztazích mezi oběma pohlavími, což právě pro muslimskou menšinu v Německu není – jak bylo ukázáno – bezproblémová oblast.

Přehlížení těchto problémů, které podle současné široké názorové shody bylo po desítky let charakteristické pro celou německou politickou scénu, pokračuje podle opozice i v současnosti. Z jejího pohledu je zapotřebí integrace cizinců i do životního stylu většinové společnosti v Německu. Pro tento postoj se v posledních letech vžilo označení *Leitkultur* (německá „návodná“ kultura), které konzervativní politikou sice jako pojem není přijímáno s nadšením, nicméně se jeho myšlenka nebrání. Nezastírá přitom, že *Leitkultur* vyplývá z křesťanského charakteru společnosti, což naráží na rezolutní odpor Zelených, argumentujících neslučitelností takto definované kultury s právem náboženské svobody. Opozice vedle toho považuje za významný také aktivní a závazný přístup k integraci, zahrnující nejen nabídky, ale i požadavky podle hesla *Fördern und Fordern* (podporovat a vyžadovat). V závaznosti a požadavcích spatřuje nástroj k předcházení extrémům, které by se mohly projevovat dalekosáhlou separací menšinových (muslimských) komunit či naopak např. radikálními rozchody mladých lidí s jejich domovskými komunitami, což má rovněž negativní sociální důsledky. Závazná integrace je přitom podle konzervativních stran o to méně bolestná, čím dříve se s ní začne.

4.2.2. Řízení imigrace a preventivní opatření

Zelení spatřují v novém systému pracovní migrace založeném na míře kvalifikace náznaky sociálního darwinismu, zatímco křesťanští demokraté argumentují, že SRN si musí osoby pro smysluplnou a perspektivní imigraci vybírat a nikoli nazírat na pobyt v Německu jako na jakousi součást lidských práv pro každého. Původní bodový systém Zelených, který se straně ve smírčím výboru nepodařilo prosadit, počítal s komplexním hodnocením uchazečů o práci v Německu nejen na základě kvalifikace (vzdělání), nýbrž i sociálních předpokladů a dalších kritérií (např. matky, které již dokázaly vychovat děti atd.). Z pohledu CDU/CSU však takovýto systém postrádá smysl pro samotný cíl imigrace za situace rekordní nezaměstnanosti a opozice dosáhla jeho vyškrtnutí z legislativní předlohy.

Ustanovení o možnosti vyhoštění osob na základě prognózy nebezpečí bylo tímto způsobem formulováno během zasedání smírčího výboru pod tlakem CDU/CSU a přes počáteční odpor vládní koalice, a to bezprostředně po zprávách o madridských atentátech. Zejména ze strany Zelených je předmětem kritiky, avšak otevřené angažmá proti němu by pro stranu bylo za daných okolností politicky velmi riskantní. Princip presumpce nevinny je v těchto případech z pohledu křesťanských demokratů irelevantní, neboť v rámci akce k odvrácení nebezpečí (*Gefahrenabwehr*) není odsun v právně-technickém smyslu trestem nýbrž pouhým správním aktem. Dá se předpokládat, že v okamžiku reálné aplikace této klauzule se věc stane předmětem širokého veřejného a mediálního zájmu popř. kritiky. Tomu by nasvědčoval i ohlas na nenadálé vyhoštění Metina Kaplana, vůdce jedné z velkých islámsky-fundamentalistických organizací v Německu, v říjnu roku 2004.¹⁸⁵

Pro pozitivní prognózu indikující nebezpečí přitom postačuje např. minulá přítomnost dotyčného v islamistickém výcvikovém táboře, ovšem také třeba jen verbální projevy, které nejsou v souladu s německým právním řádem. To je případ již zmíněných „ne-

návistných kazatelů“ (*Hassprediger*), tj. imámů kázajících v německých mešitách v turečtině či arabštině náboženskou nesnášenlivost či jiné porušování práv a svobod. Zelení poukazují na nejasnost tohoto označení a jeho emocionální zatíženost, přičemž individuální rozhodnutí o odsunu v mnoha případech závisí dle nové normy na rozhodnutí zemského ministra vnitra (či městského senátora). Zde se nabízí otázka potenciální zneužitelnosti zákona, dosud nezodpověditelná.

4.2.3. Otázky multikulturalismu

Myšlenka multikulturní společnosti je dnes především pravicovými politiky označována za ztroskotanou a přežitou¹⁸⁶ s poukazem na údajně patologické jevy paralelních společností. Naopak pro Zelené je tento stav sám o sobě nezávadný, dokud nepřekročí určitou hranici jako například v okamžiku, kdy by prostředí komunity začalo omezovat právo dětí na sebeurčení či děti byly nějakým způsobem indoktrinovány.

Aspekty vzdělání a školní docházky jsou pro celou problematiku klíčové, ať už se jedná o odchody ze škol bez uzavření nebo o muslimské dívky uvolňované z částí vyučování. K tomuto problému se žádná ze stran nestaví jednoznačně, ačkoli liberální Zelení tendují ke shovívavosti a poukazují na nutnost respektu k přesvědčení a morálním hodnotám menšin. Konzervativní přístup oproti tomu favorizuje větší závaznost a nahlíží např. na zmíněnou sportovní výuku jednoduše jako na součást vzdělávacího systému či již rozebírané *Leitkultur*. Důležitou roli přitom připisuje sensibilitě a empatii jednotlivých učitelů. Rozporuplně je rovněž vnímána proslulá otázka nošení ženských muslimských šátků na školní a univerzitní půdě. Někteří politici vládní koalice a zejména Zelených jsou se svým tolerantním přístupem připraveni k diskusi i v případě šátků nošených učitelek, zatímco konzervativní strany vzhledem k nezbytně neutrální povaze učitelského poslání

toto vylučují. Šátek na hlavách žaček pak považují za problematický opět v rozporu se Zelenými, pro které je přirozenou součástí náboženské svobody.

Názory obou stran se shodují v otázkách náboženské výuky, a to přinejmenším na nutnosti její realizace v němčině. Vzhledem k mezistranickému konsensu zde proto zřejmě lze očekávat určitý posun směrem k větší normativnosti. Problémem je však v případě německých muslimů již diskutovaná absence dostatečně reprezentativní organizace jako partnera německým úřadům. Strana Zelených údajně pomocí neformálních jednání vyvíjí úsilí, jež by mohlo k potřebnému organizačnímu a personálnímu sjednocení vést. Návrhy na zavedení povinné výuky o islámu z religionistického hlediska (samostatně či v rámci jiného předmětu), činěné ve jménu nutnosti zvýšení obecné informovanosti, konzervativní politika (neoficiálně) odmítá s obavou, že by takové vyučování mohlo mít v určitých případech reklamní efekt a zvyšovat přitažlivost islámu.

V obecné rovině je myšlenka multikulturalismu křesťanskými stranami vnímána s čím dále větším podezřením a obavami, a to i přes pozitivní hodnocení kroků učiněných přijetím přistěhovaleckého zákona směrem k hlubší, aktivnější a závaznější integraci cizinců. Křesťanské kořeny německé a evropské kultury jsou jimi i nadále akcentovány, jak mj. dokládá nedávná kampaň proti zahájení přístupových rozhovorů do EU s Tureckou republikou. Na opačném konci politického spektra trvají Zelení stále na principech multikulturně strukturované společnosti, ačkoli uznávají nutnost existence jasných hranic. Jejich pozice se neuchrání některých kontroverzních momentů (jako např. v případě islámského zabíjení zvířecích obětí, jež je v rozporu se zásadami ochrany zvířat) anebo zase vyhocených návrhů typu oficiálního zavedení muslimských svátků,¹⁸⁷ jimiž dále prohlubují odmítavou pozici křesťanských demokratů a jejich pocit, že „Západ nesmí být stále jen na ústupu“.

Závěr

Jak vyplývá z poznatků přinesených v této práci, nelze v současné době činit nad problematikou arabských menšin v Německu mnoho obecně či dlouhodobě platných závěrů. Příčinou je jednak skutečnost, že samotné zkoumané skupiny dosud procházejí intenzivním vývojem, v němž vzniká vrstva specificky „německých“ Arabů, kteří jsou příslušníky druhé, třetí či ještě pozdější generace přistěhovalců. Každá další z těchto prvních generací přitom vyrůstá za odlišné situace a nezbytně se tak setkává s problémy „posunutými“ vždy do poněkud jiné polohy. Druhý důvod spočívá v nové právní a potenciálně i společenské situaci, která vznikla v důsledku nedávných reforem cizinecké legislativy a v důsledku celkové změny pohledu na přítomnost cizinců v SRN. Poprvé nyní existuje široký konsensus v poznání, že statisíce lidí bez německého pasu nejsou v Německu z toho či onoho důvodu dočasnými hosty, nýbrž budoucími spoluobčany spoluurčujícími osud státu a společnosti. A to nikoliv pouze proto, že by to sami chtěli, nýbrž i proto, že je jich zapotřebí už jen kvůli demografickému vývoji.

Nelze zastírat existenci některých patologických jevů spojených s existencí cizineckých a zvláště pak tradičních muslimských komunit, ačkoli názory na jejich škodlivost či nebezpečnost se různí. Byly nastíněny problémy izolujících se etnických infrastruktur, v nichž je možno spatřovat zárodky potenciálně nebezpečných paralelních společností; upozorněno bylo na možné jevy ekonomické a sociální marginalizace komunit; pozornost patřila případům omezování práv žen; naznačeno bylo široké spektrum problémů čekajících na děti a mládež v souvislosti s tradiční rodinnou výchovou, školní docházkou a kulturně-generačním konfliktem; diskutovány byly také specifické problémy související s muslimským vyznáním příslušníků zkoumaných minorit. Jsou to vedle Turků právě arabské menšiny, jichž se řada jmenovaných problémů dotýká nejtěsněji. Při

pohledu na vývoj německé cizinecké, migrační a azylové politiky nelze než souhlasit s tezí Ralpa Ghadbana zmíněnou v úvodu, totiž že právě tato krátkozraká politika se stala spoluviníkem části zmíněných neblahých úkazů.

Politická scéna si svoji chybu uvědomila a výsledkem jsou nová pravidla pro stát i cizince v podobě Přistěhovaleckého zákona, který mnohé z dosavadních administrativních obtíží pragmaticky řeší a zároveň přichází s dosud nevídanou nabídkou příležitostí, výměnou za splnění stanovených požadavků. Integrace už není vágním pojmem, nýbrž dostala konkrétní obsah, jehož úspěšnost se teprve bude muset prokázat – zejména v případě povinných „integračních kurzů“. Hlasy politických sil se ovšem v celkovém pohledu shodují, že nová legislativa činí základní krok správným směrem; čeká se nicméně na stanovisko primárních adresátů těchto změn, tedy cizineckých menšin samotných, které svůj názor dosud nenechaly výrazně a jednotně zaznít.

Jako nutná se jeví zvláštní péče o některé menšiny například v klíčové oblasti vzdělání, kde mezi jinými právě arabské minority vykazují akutní potřebu zlepšení. Průlomů však obecně nebude možno dosáhnout bez aktivního úsilí jednotlivých skupin o vlastní reprezentaci a participaci, které je základní podmínkou úspěšné integrace. Ukázáno také bylo, že ze samotné náboženské odlišnosti či konkrétně příslušnosti k islámu neplynou nezdolatelé překážky pro pokojné soužití s nemuslimskou většinou, jak může být předmětem předsudků a podvědomých obav. Podobně i obávaná bezpečnostní rizika typu organizovaného zločinu či terorizmu nemohou být podle dokladů spojována s menšinami jako takovými, nýbrž pouze s omezeným okruhem jednotlivců.

Otázky po dalším vývoji problematiky v Německu zatím nelze s jistotou zodpovědět, jelikož právě současné období má naději stát se počátkem nové éry stejně dobře jako dalším falešným startem; to rozhodnou až následující měsíce a roky. Je však jisté, že té-

mata přistěhovalců, multikulturalismu a integrace z německé veřejné diskuse ještě po dlouhou dobu nevymizí a budou nadále hrát prominentní roli i v politické rovině.

Je dosud „ve hvězdách“, zda tyto otázky někdy v budoucnu dosáhnou podobné politické závažnosti i v českém prostředí či zda naše republika zůstane mnohostranně cizinecké a imigrační problematiky dlouhodobě „uchráněna“ i po svém vstupu do EU. Doufejme jen, že k probuzení zájmu o arabské a muslimské menšiny u nás nebude zapotřebí žádného českého „případu van Gogh“.

Příloha – Tabulky a statistiky

Poznámka: Následující tabulky poskytují podrobná data k arabským menšinám v SRN.

Na jednotlivé tabulky je odkazováno v příslušných pasážích statě. Pro jejich obsáhlost byla dána přednost samostatnému umístění do přílohy před včleněním do textu.

Tabulka I

Počet osob z vybraných arabských zemí v Německu⁽¹⁾ od roku 1967

Rok	Egypt	Alžírsko	Irák	Jemen ⁽²⁾	Jordánsko	Libanon	Libye	Maroko	Saúd. Arábie	Súdán	Sýrie	Tunisko	Bez příslušnosti ⁽³⁾	Nevyjasněné ⁽³⁾	Celkem (beze sloupců ⁽³⁾)
1967	4 554	2 977	2 130	52	5 675	1 660	177	6 775	439	346	3 736	1 324	35 179	39 364	29 845
1968	4 796	3 076	2 062	63	5 907	1 572	236	7 596	557	325	3 802	1 872	32 547	31 898	31 864
1969	4 816	3 278	2 051	82	6 731	1 560	296	9 116	447	438	4 027	3 116	31 125	25 822	35 958
1970	5 349	3 644	2 133	126	7 508	1 839	321	11 242	426	514	4 318	7 820	31 587	24 794	45 240
1971	5 739	3 971	2 235	158	9 449	2 118	343	15 181	445	525	4 817	12 396	31 156	26 285	57 377
1972	5 825	3 719	2 109	175	9 920	2 106	359	18 712	400	543	4 743	13 768	29 102	23 009	62 379
1973	6 135	4 112	2 256	183	10 486	2 282	409	22 367	382	620	5 228	16 101	29 986	25 466	70 561
1974	6 686	4 322	2 432	196	12 960	2 594	451	24 006	368	715	5 849	17 501	30 659	25 553	78 080
1975	6 902	4 132	2 457	206	13 597	2 873	564	24 957	408	743	6 201	17 478	30 725	24 495	80 518
1976	6 962	4 180	2 415	200	13 135	4 413	616	25 671	382	790	6 228	17 583	30 154	24 801	82 575
1977	7 087	4 185	2 319	172	12 873	5 326	732	27 126	427	834	6 481	18 377	30 053	23 801	85 939
1978	7 347	4 323	2 540	197	12 533	6 816	842	28 907	454	907	6 750	19 230	30 065	47 825	90 846
1979	7 689	4 876	2 913	197	12 881	9 377	989	31 933	417	909	7 552	20 718	32 092	21 565	100 451
1980	8 587	4 975	3 203	213	13 260	10 339	1 068	35 854	451	1 040	8 694	22 622	33 853	20 996	110 306
1981	9 077	5 010	3 468	242	13 221	10 716	1 366	39 374	530	1 162	9 334	24 128	33 943	20 504	117 628
1982	9 157	5 072	3 777	226	12 870	10 950	1 517	42 590	708	1 184	9 441	25 189	33 922	20 123	122 681
1983	8 762	5 154	3 786	226	12 035	9 008	1 320	44 192	601	1 170	8 838	25 269	32 999	19 936	120 361
1984	8 458	5 151	3 725	235	11 428	9 247	1 359	45 137	660	1 106	8 296	23 644	32 298	19 941	118 446
1985	8 333	5 284	4 071	251	11 103	13 164	1 194	48 132	737	1 077	7 905	23 168	27 837	24 998	124 419
1986	8 632	5 423	5 058	272	11 138	21 944	1 053	51 963	915	1 107	9 567	23 577	24 227	33 455	140 649
1987 ⁽⁴⁾	7 491	4 685	4 348	230	9 425	18 761	992	47 310	822	948	8 233	20 616	19 528	28 560	123 861
1988 ⁽⁴⁾	8 091	5 069	4 491	255	9 749	22 257	1 088	52 069	849	1 070	9 124	21 628	19 415	29 912	135 740
1989 ⁽⁴⁾	8 640	5 924	4 900	252	10 384	30 053	1 141	61 848	947	1 177	10 697	24 292	20 249	34 105	160 255
1990	9 764	7 386	5 828	586	11 887	47 123	1 206	69 595	928	1 749	14 504	26 120	22 099	43 402	196 676
1991	11 185	9 073	7 118	1 108	12 533	50 935	1 469	75 145	981	2 253	16 453	27 205	22 757	44 784	215 458
1992	12 605	14 373	8 060	1 038	12 597	53 469	1 473	80 278	1 045	3 103	17 216	28 075	21 868	54 132	233 332
1993	13 659	23 082	8 869	1 045	12 653	55 083	1 603	82 803	1 076	3 559	17 975	28 060	20 858	46 882	249 467
1994	13 370	19 085	10 266	1 045	12 517	54 269	1 652	82 412	1 048	3 792	18 310	27 359	20 059	47 175	245 125
1995	13 455	17 705	16 745	1 083	12 249	54 785	1 898	81 922	923	4 615	19 055	26 396	19 268	47 977	250 831
1996	13 595	17 155	27 179	1 168	12 067	55 602	2 151	82 927	859	5 194	20 523	25 735	18 621	50 408	264 155
1997	13 927	17 499	40 229	1 375	11 878	55 904	2 370	83 904	807	5 667	21 703	25 394	18 246	52 270	280 657
1998	13 976	17 641	44 752	1 358	11 545	55 074	2 531	82 748	715	5 246	22 667	24 549	18 080	54 101	282 802
1999	13 811	17 186	51 211	1 586	11 190	54 063	2 643	81 450	738	4 697	24 421	24 260	18 032	56 139	287 256
2000	14 025	16 798	60 913	1 751	10 922	51 375	2 791	80 266	773	4 289	25 982	24 136	17 503	58 835	294 021
2001	14 179	17 154	76 297	1 912	10 638	49 109	3 033	79 444	798	4 113	27 389	24 066	17 275	56 143	308 132
2002	14 477	17 308	83 299	2 060	10 435	47 827	3 152	79 838	877	3 960	28 679	24 243	17 203	55 982	316 155
2003	14 130	16 974	83 821	2 223	10 448	46 812	3 288	79 794	1 072	3 904	29 476	24 533	16 990	53 767	316 475

(1) Od roku 1985 vždy ze dne 31.12., dříve 30.9.; od roku 1991 Německo, dříve území SRN

(2) Do roku 1990 Lidově-demokratická republika Jemen, poté Republika Jemen

(3) V těchto kategoriích se patrně jedná z velké části o Palestince, číselné údaje však neexistují; sloupec celkem tak udává počet osob bez Palestinců

(4) Údaje přizpůsobené výsledkům sčítání lidu z roku 1987

Zdroj: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2004

Tabulka II

Rozmístění cizinců z vybraných arabských států v jednotlivých spolkových zemích ke 31. 12. 2003

Spolková země	Alžírsko		Egypt		Jordánsko		Libanon		Maroko		Sýrie		Tunisko		Dohromady	
	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů	Celkem	%mužů
Baden-Württemberg	2940	76,8%	1466	72,5%	1212	65,3%	4735	57,7%	2766	60,8%	2629	58,5%	2823	67,1%	18571	64,4%
Bayern	1161	79,5%	1551	74,6%	940	70,5%	1621	64,6%	2660	59,2%	2050	65,0%	3498	69,0%	13481	67,6%
Berlin	888	74,2%	1789	71,3%	1180	68,6%	7877	59,6%	1309	66,0%	1980	59,3%	1323	73,5%	16346	63,9%
Brandenburg	257	92,6%	88	87,5%	82	82,9%	325	80,0%	142	78,2%	42	78,6%	108	93,5%	1044	85,1%
Bremen	272	77,6%	111	72,1%	133	69,2%	1344	59,6%	562	58,9%	645	58,8%	362	64,4%	3429	62,0%
Hamburg	546	78,6%	1677	76,3%	394	71,1%	978	62,5%	791	66,1%	462	68,4%	1237	66,8%	6085	70,1%
Hessen	2092	77,5%	1556	71,5%	1854	64,1%	1603	62,1%	22707	59,3%	2561	53,5%	2124	66,4%	34497	61,4%
Mecklenburg-Vorpommern	360	91,4%	165	79,4%	29	89,7%	43	79,1%	194	91,2%	132	67,4%	53	96,2%	976	85,8%
Niedersachsen	743	80,8%	751	68,6%	431	68,2%	8388	55,6%	1549	64,3%	5741	56,0%	2125	69,0%	19728	59,6%
Nordrhein-Westfalen	2830	76,0%	2271	70,8%	2444	64,9%	14080	56,8%	41669	59,1%	8472	55,9%	7432	65,1%	79198	60,0%
Rheinland-Pfalz	1324	67,7%	405	70,1%	306	74,2%	1751	59,3%	2924	60,8%	921	56,5%	1105	63,8%	8736	62,4%
Saarland	671	68,3%	111	72,1%	113	78,8%	695	58,6%	474	67,1%	747	59,7%	247	68,4%	3058	64,3%
Sachsen	1012	91,6%	248	74,2%	170	82,9%	518	80,1%	499	83,0%	580	77,2%	479	94,6%	3506	85,1%
Sachsen-Anhalt	190	93,7%	145	77,9%	61	77,0%	70	57,1%	641	88,8%	1117	63,2%	81	98,8%	2305	75,2%
Schleswig-Holstein	489	78,1%	326	81,3%	93	63,4%	860	59,5%	395	66,8%	836	58,3%	525	64,2%	3524	65,4%
Thüringen	413	92,0%	75	85,3%	38	92,1%	281	76,5%	123	80,5%	160	78,1%	169	96,4%	1259	85,9%
<i>Všechny země</i>	16188	81,0%	12735	75,3%	9480	73,9%	45169	64,3%	79405	69,4%	29075	63,4%	23691	76,1%	215743	69,9%

Zdroj: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2004

Tabulka III

Žadosti o azyl občanů vybraných arabských zemí v Německu⁽¹⁾ od roku 1984

Rok	Irák			Sýrie			Ažírsko			Libanon			Maroko			Súdán			Tunisko			Egypt			Nevyjasněné ⁽²⁾		
	Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno		Žadosti	Rozhodnutí celkem uznáno	
1984	175	404	84,7%	231	153	15,7%	14	30	0,0%	1451	976	0,0%	79	79	12,7%	18	11	0,0%	22	41	0,0%	122	173	0,0%			
1985	568	238	69,3%	333	255	16,9%	21	14	0,0%	4576	1 725	0,2%	98	70	1,4%	16	14	0,0%	22	24	0,0%	161	112	0,0%			
1986	1 057	148	34,5%	2293	203	7,9%	22	21	0,0%	10840	4 040	0,1%	123	138	1,4%	13	8	0,0%	43	27	0,0%	276	112	0,0%			
1987	266	281	6,4%	629	921	3,3%	39	29	0,0%	1448	7 812	0,2%	230	147	0,0%	11	21	0,0%	62	36	0,0%	259	381	0,0%			
1988	298	1081	41,4%	990	1 125	3,0%	110	44	0,0%	4233	4 720	0,8%	364	204	0,0%	19	11	0,0%	88	73	0,0%	412	254	0,4%			
1989	354	749	38,3%	1332	1 530	5,6%	292	132	0,0%	6240	4 177	0,6%	457	402	0,2%	63	7	0,0%	113	62	0,0%	372	263	1,9%			
1990	707	291	38,5%	3913	1 336	8,8%	1035	225	0,0%	16229	11 180	0,2%	827	380	0,5%	384	27	0,0%	231	165	0,0%	620	468	1,9%			
1991	1 384	435	51,5%	1588	1 769	14,5%	1388	593	0,5%	4887	8 574	0,7%	2099	503	1,8%	287	165	6,1%	416	133	0,8%	1514	422	3,3%			
1992	1 484	551	58,4%	1330	847	12,0%	7669	690	0,1%	5622	4 381	1,1%	2565	783	0,1%	856	102	14,7%	807	148	0,0%	2493	422	0,7%			
1993	1 246	1 353	35,9%	983	2 041	7,1%	11262	14 698	0,4%	2449	8 072	0,8%	1416	4 838	0,1%	598	1 034	7,9%	753	684	0,6%	1808	2 324	1,1%			
1994	2 066	3 620	63,0%	933	4 086	18,0%	2784	8 146	1,8%	1456	5 894	1,0%	649	1 576	1,1%	554	1 135	10,0%	422	1 550	3,6%	263	3 531	1,3%			
1995	6 941	5 188	87,3%	1551	1 777	19,6%	2944	3 128	1,6%	2040	2 814	2,1%	899	1 093	1,0%	1151	996	12,1%	313	410	5,6%	695	906	2,0%			
1996	10 934	11 602	92,7%	2196	2 518	16,2%	2355	3 159	1,8%	1734	2 004	1,3%	745	920	0,4%	794	1 083	6,0%	327	366	13,1%	652	768	2,0%			
1997	14 189	11 979	79,1%	2025	1 934	15,9%	2622	2 418	2,0%	1456	1 625	1,8%	750	712	0,1%	906	836	4,7%	298	293	16,0%	739	746	0,7%			
1998	7 598	9 720	37,4%	2399	2 518	17,4%	2358	2 442	1,1%	1124	1 186	0,7%	525	580	0,0%	491	599	5,0%	397	397	24,9%	468	573	2,1%			
1999	8 861	9 215	40,7%	2666	2 719	14,9%	1996	2 123	1,6%	960	931	1,9%	412	463	1,1%	282	296	6,4%	253	302	16,2%	297	318	3,5%			
2000	12 023	11 792	56,2%	3069	2 858	10,0%	1837	1 893	1,2%	957	1 050	3,3%	357	358	0,8%	209	206	7,3%	287	293	8,2%	159	161	6,8%	740	830	4,1%
2001	17 708	16 353	62,1%	2653	2 642	10,9%	2351	2 079	1,9%	866	746	4,0%	325	277	0,0%	230	167	5,4%	217	215	3,7%	104	99	2,0%	272	332	10,5%
2002	10 677	12 439	23,8%	2174	2 121	8,9%	2058	2 210	0,5%	968	988	1,8%	308	342	0,6%	271	227	8,8%	232	233	5,6%	140	125	1,6%	196	200	9,0%
2003	4 074	5 959	9,5%	1434	2 107	7,0%	1429	1 710	0,4%	819	989	2,2%	338	360	0,0%	343	366	3,3%	179	223	0,9%	103	133	0,0%	101	168	2,4%
2004	1 440	3 988	2,2%	1193	1 456	6,9%	985	1 134	0,1%	468	578	1,2%	308	318	0,0%	471	329	3,3%	158	149	4,0%	77	93	6,5%	96	113	11,5%
Celkem	104050	107 386	48,2%	35915	36 916	11,5%	45571	46 918	0,7%	70823	74 462	1,2%	13874	14 543	1,1%	7967	7 640	4,8%	5640	5 824	4,9%	11734	12 384	1,8%	1405	1 643	7,5%
Posl. 5 let	45 922	50 531	30,8%	10 523	11 184	8,7%	8 660	9 026	0,8%	4 078	4 351	2,5%	1 636	1 655	0,3%	1 524	1 295	5,6%	1 073	1 113	4,5%	583	611	3,4%	1 405	1 643	7,5%

(1) Od roku 1991 Německo, dříve SRN

(2) Sloupec je součtem kategorií "Bez státní příslušnosti" a "navyjasněné". Pro roky před 2000 nejsou údaje dostupné.

Tabulka IV

Cizinci z vybraných arabských zemí ke 31. 12. 2003 dle pobytového statusu

Státní příslušnost	Populace celkem		Z toho pobytový status (Aufenthaltsstatus)														DULDUNG			
			AUFENTHALTSERLAUBNIS				AUFENTHALTS- BERECHTIGUNG		AUFENTHALTS- BEWILLIGUNG		AUFENTHALTS- BEFUGNIS		AUFENTHALTSERLAUBNIS EU							
			BEFRISTET		UNBEFRISTET		Celkem	Muži	Celkem	Muži	Celkem	Muži	Celkem	Muži	BEFRISTET				UNBEFRISTET	
			Celkem	Muži	Celkem	Muži									Celkem	Muži			Celkem	Muži
Egypt	14 130	10 368	3 970	2 718	2 737	2 173	482	425	2 484	1 622	146	93	97	72	51	42	942	772		
Alžírsko	16 974	13 348	3 906	2 640	3 824	3 080	755	660	353	241	731	399	229	159	61	47	2 482	2 162		
Libye	3 288	2 236	643	448	244	179	33	31	1 352	822	131	97	4	4	-	-	167	123		
Mali	909	704	206	137	101	75	11	11	149	117	23	10	8	4	6	4	126	108		
Maroko	79 794	48 069	28 795	14 066	24 642	14 152	8 660	6 632	8 466	6 939	330	153	718	443	207	130	498	360		
Mauretánie	700	604	104	71	50	31	14	7	338	324	14	11	6	3	4	3	39	37		
Súdán	3 904	2 933	794	492	651	498	45	42	654	535	274	187	8	8	2	2	391	317		
Tunisko	24 533	16 593	8 375	5 277	7 757	5 148	2 489	1 841	2 285	1 872	198	120	180	123	96	62	184	147		
Bahrajn	59	43	15	9	1	-	1	1	20	16	-	-	-	-	-	-	6	5		
Irák	83 821	55 473	5 291	2 532	10 141	6 106	79	68	175	124	45 755	31 110	39	23	9	6	4 902	3 461		
Jemen	2 223	1 577	320	202	153	103	12	10	753	654	37	23	9	5	-	-	325	179		
Jordánsko	10 448	7 124	3 092	1 761	2 451	1 617	805	624	1 156	962	282	152	52	41	23	16	222	153		
Katar	92	60	17	12	7	4	-	-	43	24	2	1	2	1	-	-	4	3		
Kuvajt	297	202	65	45	11	5	1	1	82	59	21	14	1	1	-	-	11	8		
Libanon	46 812	27 714	12 279	6 522	7 616	4 924	362	304	1 116	1 015	12 106	6 159	129	80	58	44	5 666	3 544		
Omán	104	75	28	25	7	4	-	-	43	26	1	1	-	-	-	-	1	1		
Saúdská Arábie	1 072	697	280	184	63	42	9	7	361	217	26	17	3	2	-	-	43	33		
Sýrie	29 476	17 203	5 458	2 688	4 524	2 591	158	130	1 543	1 251	4 625	2 557	76	39	23	16	5 803	3 362		
Spojené ar. emiráty	927	661	187	129	7	4	-	-	584	439	2	1	-	-	-	-	4	3		
Celkem	319 563	205 682	73 825	39 958	64 987	40 736	13 916	10 794	21 957	17 259	64 704	41 105	1 561	1 008	540	372	21 816	14 778		
+ Bez st. příslušnosti	16 990	9 933	3 179	1 684	4 937	2 938	365	253	193	138	2 458	1 319	36	20	33	15	914	558		
+ Nevyjasněné	53 767	32 161	8 433	4 494	6 410	3 810	326	231	1 350	1 036	11 634	6 272	134	90	43	26	12 408	8 152		
+ Turecko	1 877 661	1 010 836	606 336	294 642	663 993	339 605	442 894	277 979	11 078	8 278	31 983	17 069	1 548	835	1 142	604	15 192	8 781		
Všech cizinců v SRN	7 334 765	3 894 684	1 637 359	777 845	2 036 480	989 124	770 344	470 025	343 293	206 210	264 176	145 459	413 230	229 984	678 758	373 249	226 569	#####		

Zdroj: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2004

Tabulka V

Délka pobytu cizinců z vybraných arabských zemí ke 31. 12. 2003

Státní příslušnost	Celkem	Z toho dle doby pobytu v Německu (v letech)											
		Do deseti let					Celkem	Přes deset let					Celkem
		Pod 1	1 - 4	4 - 6	6 - 8	8 - 10		10 - 15	15 - 20	20 - 25	25 - 30	30 a více	
Egypt	14 130	7,2%	22,7%	8,8%	7,1%	5,9%	51,7%	25,2%	8,3%	5,5%	3,6%	5,7%	48,3%
Alžírsko	16 974	7,8%	21,8%	8,7%	8,1%	8,6%	55,0%	29,4%	4,3%	3,5%	1,8%	5,9%	45,0%
Irák	83 821	6,3%	44,7%	16,5%	21,9%	6,7%	96,0%	2,2%	0,8%	0,5%	0,2%	0,4%	4,0%
Jemen	2 223	11,3%	31,5%	15,5%	15,7%	4,9%	78,9%	8,8%	7,6%	2,2%	0,9%	1,5%	21,1%
Jordánsko	10 448	4,5%	13,4%	7,6%	7,4%	6,7%	39,6%	15,8%	8,0%	7,6%	10,1%	18,7%	60,4%
Libanon	46 812	3,9%	12,6%	6,9%	7,1%	6,4%	36,9%	35,8%	18,9%	4,3%	3,1%	1,0%	63,1%
Libye	3 288	12,5%	33,9%	12,0%	8,2%	6,7%	73,2%	12,4%	6,6%	4,5%	1,6%	1,6%	26,8%
Maroko	79 794	5,4%	16,5%	9,2%	7,3%	5,7%	44,2%	17,2%	12,8%	9,4%	4,7%	11,7%	55,8%
Súdán	3 904	9,9%	20,1%	10,1%	13,4%	11,0%	64,6%	22,1%	4,1%	3,4%	2,8%	3,0%	35,4%
Sýrie	29 476	7,2%	30,2%	15,2%	12,1%	6,7%	71,4%	17,3%	5,4%	2,3%	1,5%	2,1%	28,6%
Tunisko	24 533	6,2%	18,7%	9,7%	6,7%	5,5%	46,8%	14,4%	8,4%	9,3%	6,9%	14,1%	53,2%
Celkem	315 403	6,0%	25,7%	11,4%	11,7%	6,4%	61,2%	16,7%	8,4%	4,9%	3,0%	5,8%	38,8%
+ Bez st. příslušnosti	16 990	1,5%	7,4%	5,4%	5,5%	4,3%	24,1%	18,3%	11,2%	10,2%	6,5%	29,7%	75,9%
+ Nevyjasněné	53 767	3,6%	15,8%	11,7%	10,8%	7,3%	49,2%	25,0%	10,5%	4,1%	2,7%	8,6%	50,8%
Všech cizinců v SRN	7 334 765	4,3%	13,0%	7,9%	7,2%	6,9%	39,2%	18,4%	8,6%	7,4%	7,3%	19,0%	60,8%

Pozn.: Doby pobytu se počítá (bez ohledu na přerušení) jako rozdíl mezi datem průzkumu a datem prvního příjezdu do Německa

Zdroj: © Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2005

Tabulka VI

Naturalizace občanů z vybraných arabských zemí v Německu⁽¹⁾ od roku 1981

Rok	Egypt	Alžírsko	Eritrea	Irák	Jemen	Jordánsko	Katar	Kuvajt	Libanon	Libye	Maroko	Mauretánie	Omán	Palestina	Saúd. Arábie	Somálsko	Súdán	Sýrie	Tunisko	Spojené arabské emiráty	Celkem
1981	150	35		68	1	95			86	2	39	1	1		3	4	0	259	48		792
1982	158	34		93	2	112			94	6	37				1	3	4	182	53		779
1983	171	32		72	3	163			66	4	46	1				10	8	203	82		861
1984	125	34		92	-	154			113	6	46	1			1	6	4	244	74		900
1985	133	57		70	1	103			119	6	74	13	1			4	7	256	92		936
1986	203	40		91	1	153			169	9	66	13				8	8	276	99		1 136
1987	192	58		95	1	153			172	6	105	1			3	8	10	297	101		1 202
1988	196	60		129	1	150			225	29	127	2				6	4	338	151		1 418
1989	169	75		140	9	231			231	10	178	16				9	16	354	131		1 569
1990	169	76		186	10	209			293	11	212	18	1			19	6	334	185		1 729
1991	245	143		249	17	313			405	5	389	10	1			17	16	393	467	7	2 677
1992	256	218		343	9	468			585	10	1 137	14			2	30	12	475	1 047		4 606
1993	295	295	24	472	8	502			543	12	2 363	3	2		1	28	26	626	1 569		6 769
1994	332	344	323	487	13	537			562	15	2 888	2			1	59	29	678	1 547	1	7 818
1995	323	347	648	364	8	544	2		595	26	3 397	16			4	24	31	602	1 660	3	8 594
1996	353	327	1 637	363	18	493			784	10	3 149	10			5	70	16	645	1 527	1	9 408
1997 ⁽²⁾	276	256	1 403	290	15	436			1 159	14	4 211	3			4	43	22	672	1 742		10 546
1998 ⁽²⁾	305	309	989	319	23	594			1 782	14	5 657	6			6	50	60	886	1 987		12 987
1999 ⁽²⁾	328	292	810	483	23	528	1	4	2 491	11	4 950	5			8	87	85	811	1 383		12 300
2000	423	487	889	984	31	598		3	5 673	17	5 008	9				286	174	1 609	1 515	1	17 707
2001	465	603	689	1 264	22	549	1	5	4 486	12	4 425	8	1		1	251	178	1 337	1 488	1	15 786
2002	443	511	463	1 721	39	376		6	3 300	18	3 800	9			1	229	202	1 158	1 264		13 540
2003	437	545	494	2 999	36	320	1	2	2 651	35	4 118	10				198	179	1 157	1 175	1	14 358
Celkem	6 147	5 178	8 369	11 374	291	7 781	5	20	26 584	288	46 422	171	7	0	41	1 449	1 097	13 792	19 387	15	148 418

(1) Od roku 1991 Německo, dříve SRN

(2) bez spolkové země Hamburg

Zdroj: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2004

Tabulka VII – viz následující strana

Naturalizované osoby v roce 2003 podle dosavadní státní příslušnosti, pohlaví a věkových skupin

Dosavadní státní příslušnost	Pohlaví	Celkem	Z toho věkové skupiny (let)								
			Méně než 6	6 - 16	16 - 18	18 - 23	23 - 35	35 - 45	45 - 60	60 a starší	
Alžírsko	mužské	401	7	24	5	14	98	165	72	16	
	ženské	144	16	27	4	17	30	35	13	2	
	celkem	545	23	51	9	31	128	200	85	18	
Bahrajn	mužské	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	ženské	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	celkem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Džibuti	mužské	4	-	-	-	2	-	1	1	-	
	ženské	1	-	1	-	-	-	-	-	-	
	celkem	5	-	1	-	2	-	1	1	-	
Egypt	mužské	351	13	16	5	3	77	182	50	5	
	ženské	86	7	18	3	8	16	28	6	-	
	celkem	437	20	34	8	11	93	210	56	5	
Irák	mužské	1 879	207	397	61	118	448	481	155	12	
	ženské	1 120	186	323	44	106	220	180	60	1	
	celkem	2 999	393	720	105	224	668	661	215	13	
Jemen	mužské	29	-	3	-	1	8	14	3	-	
	ženské	7	1	2	1	-	1	2	-	-	
	celkem	36	1	5	1	1	9	16	3	-	
Jordánsko	mužské	201	7	16	1	10	80	50	26	11	
	ženské	119	4	16	2	11	52	25	7	2	
	celkem	320	11	32	3	21	132	75	33	13	
Katar	mužské	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	ženské	1	-	-	-	-	1	-	-	-	
	celkem	1	-	-	-	-	1	-	-	-	
Kuvajt	mužské	1	-	-	-	-	1	-	-	-	
	ženské	1	-	-	-	-	1	-	-	-	
	celkem	2	-	-	-	-	2	-	-	-	
Libanon	mužské	1 506	120	361	106	157	341	317	99	5	
	ženské	1 145	100	321	97	193	259	130	41	4	
	celkem	2 651	220	682	203	350	600	447	140	9	
Libye	mužské	29	-	1	-	2	10	9	7	-	
	ženské	6	1	1	-	1	2	1	-	-	
	celkem	35	1	2	-	3	12	10	7	-	
Maroko	mužské	2 427	94	298	84	161	1 021	541	165	63	
	ženské	1 691	91	292	123	310	585	204	75	11	
	celkem	4 118	185	590	207	471	1 606	745	240	74	
Mauretánie	mužské	9	-	-	-	-	2	4	2	1	
	ženské	1	-	-	-	-	1	-	-	-	
	celkem	10	-	-	-	-	3	4	2	1	
Saúdská Arábie	mužské	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	ženské	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	celkem	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Spojené arabské emiráty	mužské	1	-	-	-	-	-	1	-	-	
	ženské	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	celkem	1	-	-	-	-	-	1	-	-	
Súdán	mužské	139	3	14	7	2	39	60	13	1	
	ženské	40	-	11	5	2	7	10	5	-	
	celkem	179	3	25	12	4	46	70	18	1	
Sýrie	mužské	708	66	123	35	39	206	176	50	13	
	ženské	449	53	103	22	58	116	70	20	7	
	celkem	1 157	119	226	57	97	322	246	70	20	
Tunisko	mužské	779	15	63	16	53	319	183	112	18	
	ženské	396	21	64	20	72	91	67	61	-	
	celkem	1 175	36	127	36	125	410	250	173	18	
Bez státní příslušnosti	mužské	690	35	103	24	55	182	144	113	34	
	ženské	521	32	83	19	42	138	92	86	29	
	celkem	1 211	67	186	43	97	320	236	199	63	
Nevyjasněné	mužské	256	15	41	12	22	69	49	35	13	
	ženské	208	18	43	14	25	37	38	23	10	
	celkem	464	33	84	26	47	106	87	58	23	
Celkem	mužské	9 410	582	1 460	356	639	2 901	2 377	903	192	
	ženské	5 936	530	1 305	354	845	1 557	882	397	66	
	celkem	15 346	1 112	2 765	710	1 484	4 458	3 259	1 300	258	

Tabulka VIII

Živě narození v Německu 2001 až 2003 podle státní příslušnosti rodičů

Státní příslušnost otce	Rok	Živě narození celkem	Rodiče jsou manželi				Rodiče nejsou manželi
			dohromady	st. příslušnost matky			
				německá	stejná jako otec	jiná než otec	
Maroko	2001	2 092	2 043	940	1 012	91	49
	2002	2 149	2 069	966	1 000	103	80
	2003	2 230	2 136	1 015	1 013	108	94
Irák	2001	1 425	1 206	46	1 053	107	219
	2002	1 686	1 341	49	1 185	107	345
	2003	1 985	1 569	94	1 339	136	416
Libanon	2001	1 462	1 359	516	737	106	103
	2002	1 399	1 267	529	631	107	132
	2003	1 440	1 276	633	549	94	164
Tunisko	2001	683	643	425	163	55	40
	2002	726	665	494	127	44	61
	2003	708	639	466	131	42	69
Sýrie	2001	604	517	148	304	65	87
	2002	612	516	173	271	72	96
	2003	671	544	199	270	75	127
Alžírsko	2001	409	362	239	90	33	47
	2002	473	411	270	110	31	62
	2003	498	421	262	131	28	77
Egypt	2001	426	399	203	168	28	27
	2002	447	421	200	191	30	26
	2003	439	411	187	201	23	28
Jordánsko	2001	305	290	141	121	28	15
	2002	267	245	142	83	20	22
	2003	311	293	144	118	31	18
Libye	2001	110	103	12	86	5	7
	2002	93	91	12	70	9	2
	2003	112	104	13	83	8	8
Súdán	2001	99	84	38	39	7	15
	2002	86	69	26	37	6	17
	2003	63	55	22	30	3	8
Jemen	2001	32	30	8	19	3	2
	2002	39	36	6	27	3	3
	2003	42	31	4	23	4	11
Saúdská Arábie	2001	7	7	1	6	-	-
	2002	11	11	1	9	1	-
	2003	17	16	1	11	4	1
Mauretánie	2001	8	7	2	4	1	1
	2002	10	8	2	4	2	2
	2003	13	13	4	8	1	-
Spojené arabské emiráty	2001	3	3	-	3	-	-
	2002	5	5	1	4	-	-
	2003	5	4	-	3	1	1
Celkem	2001	7 665	7 053	2 719	3 805	529	612
	2002	8 003	7 155	2 871	3 749	535	848
	2003	8 534	7 512	3 044	3 910	558	1 022

Zemřelí 2001 až 2003 podle státní příslušnosti

Státní příslušnost	Rok	Zemřelí		
		Celkem	Pohlaví	
			Mužské	Ženské
Maroko	2001	103	76	27
	2002	99	73	26
	2003	102	80	22
Irák	2001	38	25	13
	2002	57	38	19
	2003	72	47	25
Libanon	2001	58	37	21
	2002	63	42	21
	2003	52	35	17
Tunisko	2001	35	30	5
	2002	22	21	1
	2003	28	24	4
Sýrie	2001	39	26	13
	2002	33	21	12
	2003	39	28	11
Alžírsko	2001	30	28	2
	2002	33	29	4
	2003	32	29	3
Egypt	2001	45	21	24
	2002	12	11	1
	2003	19	13	6
Jordánsko	2001	15	15	-
	2002	13	12	1
	2003	15	12	3
Libye	2001	4	2	2
	2002	3	2	1
	2003	1	1	-
Súdán	2001	4	4	-
	2002	3	-	3
	2003	3	3	-
Jemen	2001	5	4	1
	2002	3	3	-
	2003	6	6	-
Saúdská Arábie	2001	2	2	-
	2002	1	1	-
	2003	2	2	-
Mauretánie	2001	1	1	-
	2002	-	-	-
	2003	-	-	-
Spojené arabské emiráty	2001	3	1	2
	2002	1	-	1
	2003	7	5	2
Celkem	2001	382	272	110
	2002	343	253	90
	2003	378	285	93

Poznámka: Státní příslušnosti jsou řazeny sestupně podle počtu narozených v roce 2003
Zdroj: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2004

Tabulka IX

Nově uzavřená manželství 2001 až 2003 podle státní příslušnosti

Státní příslušnost novomanželů	Rok	Novo-manželé (muži) celkem	Z toho státní příslušnost manželky			Novo-manželky (ženy) celkem	Z toho státní příslušnost manžela		
			německá	zahraniční			německá	zahraniční	
				stejná jako manžela	jiná než manžela			stejná jako manželky	jiná než manželky
Maroko	2001	755	698	9	48	549	483	9	57
	2002	805	731	13	61	496	442	13	41
	2003	900	825	10	65	568	489	10	69
Irák	2001	381	91	223	67	284	28	223	33
	2002	457	128	233	96	294	28	233	33
	2003	606	255	233	118	321	47	233	41
Tunisko	2001	463	434	4	25	117	92	4	21
	2002	454	426	3	25	106	86	3	17
	2003	391	358	6	27	105	86	6	13
Alžírsko	2001	302	272	5	25	40	29	5	6
	2002	326	294	3	29	40	34	3	3
	2003	357	322	6	29	45	32	6	7
Libanon	2001	303	234	41	28	102	41	41	20
	2002	331	273	29	29	92	44	29	19
	2003	334	285	22	27	80	42	22	16
Sýrie	2001	267	182	36	49	128	50	36	42
	2002	282	198	40	44	141	59	40	42
	2003	262	193	30	39	107	46	30	31
Egypt	2001	251	226	3	22	32	29	3	-
	2002	225	206	3	16	36	32	3	1
	2003	235	213	4	18	35	31	4	-
Jordánsko	2001	103	84	3	16	10	4	3	3
	2002	78	68	1	9	15	11	1	3
	2003	90	83	4	3	10	1	4	5
Libye	2001	26	21	-	5	1	1	-	-
	2002	21	18	-	3	2	1	-	1
	2003	18	17	-	1	1	1	-	-
Súdán	2001	33	25	-	8	-	-	-	-
	2002	24	17	1	6	5	4	1	-
	2003	16	16	-	-	3	2	-	1
Jemen	2001	7	7	-	-	1	1	-	-
	2002	6	4	-	2	6	5	-	1
	2003	5	5	-	-	-	-	-	-
Mauretánie	2001	5	3	-	2	-	-	-	-
	2002	6	5	-	1	1	-	-	1
	2003	4	4	-	-	-	-	-	-
Saúdská Arábie	2001	1	-	-	1	-	-	-	-
	2002	1	1	-	-	-	-	-	-
	2003	-	-	-	-	-	-	-	-
Spojené arabské emiráty	2001	-	-	-	-	-	-	-	-
	2002	-	-	-	-	-	-	-	-
	2003	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	2001	2897	2277	324	296	1264	758	324	182
	2002	3016	2369	326	321	1234	746	326	162
	2003	2827	2218	309	300	1170	691	309	170

Poznámka: Státní příslušnosti jsou řazeny sestupně podle počtu uzavřených manželství v roce 2003
Zdroj: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2004

Tabulka X

Zahraníční žáci/žáčky z vybraných arabských zemí podle typu školy ve školním roce 2003/2004

Typ školy	Pohlaví	Alžírsko	Jordánsko	Libanon	Maroko	Syrie	Tunisko	Celkem	Turecko	Itálie	Francie
Dohromady	Oboje	1465	926	13849	13658	4571	3012	37481	418065	65897	5589
	Ženské ¹⁾	713	473	6700	6547	2195	1441	18069	201788	31691	2809
Vorklassen	Oboje	8	10	247	27	25	12	329	1804	113	49
	Ženské	5	7	117	18	11	7	165	860	56	23
Schulkinder-gärten	Oboje	7	10	92	162	54	11	336	4171	523	20
	Ženské ¹⁾	3	5	38	71	15	2	134	1705	227	6
Grundschulen	Oboje	605	368	5227	4768	1993	870	13831	165562	24024	2366
	Ženské	301	196	2569	2325	980	408	6779	80691	11701	1208
Schulartunabhängige Orientierungsstufe	Oboje	25	44	722	264	97	87	1239	14541	1034	112
	Ženské ¹⁾	17	24	361	131	51	37	621	7071	514	64
Hauptschulen	Oboje	306	182	3234	3081	1090	741	8634	97042	17706	509
	Ženské	144	93	1551	1411	483	338	4020	45018	8223	227
Schularten mit mehreren Bildungsgängen	Oboje	61	5	157	36	184	32	475	3366	936	53
	Ženské	28	3	77	19	90	22	239	1615	459	26
Realschulen	Oboje	124	70	755	1410	234	314	2907	41168	7049	391
	Ženské	68	33	372	750	132	171	1526	21325	3764	214
Gymnasien	Oboje	116	69	301	702	193	293	1674	23574	4300	1571
	Ženské ¹⁾	60	33	165	369	92	172	891	12742	2346	808
Integrierte Gesamtschulen	Oboje	79	72	1251	1791	236	322	3751	35179	3751	259
	Ženské ¹⁾	41	37	625	918	134	171	1926	18053	1939	124
Freie Waldorf-schulen	Oboje	1	0	0	3	1	1	6	157	96	107
	Ženské ¹⁾	1	0	0	1	0	0	2	90	51	55
Sonderschulen	Oboje	114	90	1792	1171	404	245	3816	28298	5876	107
	Ženské ¹⁾	35	40	794	443	186	81	1579	11116	2183	31
Z toho postižení	Oboje	66	64	1318	770	298	146	2662	17582	3912	65
	Ženské	26	28	616	290	141	53	1154	7149	1502	20
Abend-hauptschulen	Oboje	2	0	17	6	10	6	41	196	8	3
	Ženské	1	0	12	1	4	4	22	94	4	1
Abend-realschulen	Oboje	11	3	42	155	39	57	307	1774	256	15
	Ženské ¹⁾	7	2	13	61	10	24	117	806	115	7
Abend-gymnasien	Oboje	5	3	11	56	7	14	96	983	170	18
	Ženské ¹⁾	2	0	6	19	4	3	34	490	87	10
Kollegs	Oboje	1	0	1	26	4	7	39	250	55	9
	Ženské ¹⁾	0	0	0	10	3	1	14	112	22	5

1) Údaje k rozdělení podle pohlaví částečně jen odhadem
Zdroj: Statistisches Bundesamt, 2004

Prameny a literatura

Prameny

Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration. *Daten-Fakten-Trends, Migrationsgeschehen 2004*. Berlin 2005.

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Statistická data k 10. 2. 2005.

Bundesverfassungsschutz. *Jahresbericht 2003*. Berlin 2004.

Statistisches Bundesamt. Statistická data k 10. 2. 2005.

Interview ve Spolkovém sněmu se zástupci CDU a Bündnis 90/Die Grünen. Březen 2005.

Literatura

BANNÁ, Radžab AL-. *Západ a islám (Al-Gharb wa-l-islám)*, al-Qáhira 1998.

(البنّا, رجب. الغرب والإسلام. القاهرة: دارالمعارف 1998)

GESEMANN, Frank. *Ägyptische Migranten in Deutschland*. Berlin 1995.

GESEMANN, Frank. *Libanesische Migranten in Deutschland*. Berlin 1995.

GESEMANN, Frank, HÖPP, Gerhard, SWEIS, Haroun. *Araber in Berlin*. Berlin 2002.

GHADBAN, Ralf. *Die Libanon-Flüchtlinge in Berlin*. Berlin 2000.

HERBERT, Ulrich. *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland*. München 2001.

JOHN, Barbara. Das Berliner Konzept zur Ausländerintegration. In *Ausländerintegration in Deutschland*. Berlin 1999.

KARAKASOGLU, Yasemin, NONNEMANN, Gerd. Muslims in Germany. In *Muslim Communities in the New Europe*. Gerd Nonneman, Tim Niblock, Bogdan Szajkowski (eds.). Reading 1996.

- KEPEL, Gilles. Islamic Groups in Europe. Between Community Affirmation and Social Crisis. In *Islam in Europe. The Politics of Religion and Community*. Steven Vertovec, Ceri Peach (eds.). New York 1997.
- KOCHWASSER, Friedrich H., ROEMER, Hans R. (eds.). *Araber und Deutsche. Begegnungen in einem Jahrtausend*. Tübingen und Basel 1974.
- KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ*. Praha 2000.
- LANGENFELD, Christine. *Integration und kulturelle Identität zugewanderter Minderheiten*. Tübingen 2001.
- LEMMEN, Thomas. *Islamische Organisationen in Deutschland*. Bonn 2000.
<<http://library.fes.de/fulltext/asfo/00803toc.htm>>.
- MEHLEM, Ulrich. *Zweisprachigkeit marokkanischer Kinder in Deutschland*. Frankfurt am Main 1998.
- NIELSEN, Jorgen. *Muslims in Western Europe*. Edinburgh 1992.
- SCHMALZ-JACOBSEN, Cornelia, HANSEN, Georg (eds.). *Ethnische Minderheiten in der Bundesrepublik Deutschland*. München 1995.
- SCHMALZ-JACOBSEN, Cornelia, HANSEN, Georg (eds.). *Kleines Lexikon der ethnischen Minderheiten in Deutschland*. Bonn 1997.
- VIDINO, Lorenzo. *The Muslim Brotherhood's Conquest of Europe*, Middle East Quarterly. Winter 2005.
- Kolektiv autorů. *Arab Thought Forum: Arab Immigrants and Muslims in Europe*. Proceedings of Euro-Arab Dialogue V. Amman 1993.
- Kolektiv autorů. Schwerpunkt: Araber in Deutschland. *Ausländer in Deutschland*, 2/2001, 17. Jg., 30. Juni 2001.

Periodický tisk a nejvýznamnější internetová média

Der Spiegel. Nummer 47 (15. November 2004). Hamburg 2004. Vychází jako týdeník.

Vybrané články. *Die Welt*. Berlin 2005. Vychází denně.

Vybrané články. *Die Zeit*. Hamburg 2005. Vychází jako týdeník.

Vybrané články. *Frankfurter Rundschau*. Frankfurt am Main 2005. Vychází denně.

Aufenthaltstitel.de [online]. Letzte Änderung 27. 2. 2005 [cit. 2005-03-05].

<<http://www.aufenthaltstitel.de>>.

Vybrané články. *Heute.de* [online]. Aktualizováno průběžně. <<http://www.heute.de>>.

English Summary

The submitted thesis is titled "Arab National Minorities in Germany". Its primary aim is to shed light for a Czech reader on the much discussed issues of large foreigner communities in a 'Western' (in this case German) society that are perceived as culturally different from the rest of the population, thus giving rise to a number of stereotypes and anxieties as well as, occasionally, open conflicts. Basic research questions refer to the true nature of those minorities, the implications of their presence there and the way the state approaches them.

First, the paper justifies the term 'Arab minorities', proceeding to the circumstances of their emergence and growth in Germany. Developments of those groups after the World War II are dealt with in more detail and are differentiated according to the basic processes: recruitment of labour force as applied for Morocco and Tunisia, and reception of refugee waves notably in cases of Lebanon, Algeria and Iraq. In the second chapter, a characterization of the respective minorities is provided, as seen from several diverse points of view. First the national composition, geographical distribution and religious affiliation are examined, subsequently turning attention to the formal characteristics of the minorities (especially the residence status) and finally to the social issues such as employment, family life and education.

The third chapter forms the paper's core and focuses on the interaction of Arab minorities with the German majority society. At the beginning the diverse Arab-Muslim organizational structures are dealt with, including membership in umbrella Islamic institutions. Afterwards, the notorious issue of social integration is treated in respect of sev-

eral selected problem fields that are most often pointed out. These above all include problems appearing in connection to the school attendance of children from the examined minorities, the debate revolving around headscarves, the life in immigrant families and communities and some conflicts resulting from observance of Islamic prescriptions. As an example, specific integration measures pursued in Berlin are shown and finally the question of potential security threats, posed by certain communities or organizations, is examined.

Current developments in Germany in regard to national minorities constitute the content of the last chapter. The evolution of the state approach to foreigners and the new immigration legislation including its impacts on the Arab minorities are dealt with specifically. In the end, the paper follows the current political debate on the issues of integration, controlled immigration, preventive measures and multiculturalism issues.

Poznámkový aparát

¹ Jedná se o etnické menšiny Dánů, Frísů, Srbů a Romů/Sinti. Jejich ochrana není dosud explicitně zakotvena v Základním zákoně (Grundgesetz), avšak nalezneme ji v ústavách těch spolkových zemí, kde jsou dotyčné menšiny usazeny (Sasko, Braniborsko, Šlesvicko-Holštýnsko, Dolní Sasko).

² Arabskými zeměmi se rozumí 20 států převážně Severní Afriky a Blízkého východu, kde je arabština oficiálním jazykem (Alžírsko, Bahrajn, Džibuti, Egypt, Jemen, Jordánsko, Irák, Katar, Komory, Kuvajt, Libanon, Libye, Maroko, Mauretánie, Omán, Saúdská Arábie, Spojené arabské emiráty, Súdán, Sýrie, Tunisko) a Palestinská samospráva.

³ Historickou spřízněnost lze odvozovat od dob středověké arabské říše (chalífátu) včetně jejího kulturního odkazu, politicky poté např. na základě nacionalistických ideologií 20. století (panarabismus) a v dnešní době členstvím dotyčných zemí v Lize arabských států (viz http://www.arableagueonline.org/arableague/index_en.jsp).

⁴ Počet Iráčanů v Německu dramaticky narostl v posledních několika letech. Drtivá většina z nich jsou uprchlíci před minulým iráckým režimem, u nichž je obtížné soudit, zda v Německu setrvávají nebo se v blízké době vrátí zpět do Iráku. Palestinci uvedení v tomto výčtu zahrnují pouze osoby bez státního občanství jiného arabského státu (zejm. Libanonu), které spadají do kategorie „bez státní příslušnosti“ popř. „nevyjasněno“. Celkový počet etnických Palestinců, tj. včetně příchozích z Libanonu, patrně převyšuje všechny ostatní arabské menšiny.

⁵ Statistisches Bundesamt, 2004. Včetně předpokládaných Palestinců z kategorií „bez státní příslušnosti“ a „nevyjasněné“.

⁶ Dekretem z r. 1731 zřídil Fridrich Vilém I. pro své muslimské vojáky modlitebnu „u dlouhé stáje“ v Postupimí. Tyto síly posílení o bosenské kopiníky se po roce 1745 staly protiváhou tatarské jízdy sloužící v sasko-poľské spojené armádě.

⁷ Viz Faruk, Muhammad: Zwischen Preussenadler und Hakenkreuz: Islam in Deutschland von 1739-1945.

In: Dunia-Hochschulzeitschrift, <http://www.enfal.de>.

⁸ Více ke vztahům Osmanské říše a Německa viz v Palmer, Alan: Verfall und Untergang des Osmanischen Reiches. München 1997. Mnoho informací poskytuje rovněž Gombár, Eduard: Moderní dějiny islámských zemí. Praha 1999.

⁹ Například Mansúr Rif'at a časopisy Ägyptische Nationale Verteidigung nebo Die ägyptische Flagge.

¹⁰ Poznámka k zápisu cizojazyčných slov: Arabská jména publikací a organizací jsou zapsána způsobem běžným v Německu pro snazší identifikaci. Pro vlastní arabská jména osob a arabské termíny byl za účelem jednotnosti použit standardní český přepis bez použití zvláštních znaků (výjimku tvoří jména v Tabulce 3 sestavené ze záznamů dotyčných organizací). Turecká jména a termíny následují turecký pravopis s vypuštěním všech obtížně vkládatelných zvláštních znaků. Všechna cizojazyčná jména organizací, publikací a termíny jsou v textu vyznačena kurzívou.

¹¹ Viz Gesemann, Höpp, Sweis 2002, str. 18-26.

¹² Tamtéž, str. 27-33. V této souvislosti se zmíněnými podniky jsou vzpomínány zejména Scherbini Bar a Ciro Bar, oba vlastněné Egypťany. Možná poněkud překvapivě se tehdy tyto arabské podniky proslavily hudbou ve stylu jazzu a swingu. (Srv. Araber in Berlin, 2002:39).

¹³ Došlo k vyslání Rommelových Afrikakorps do Severní Afriky a Vojenské mise do Iráku (později Zvláštní štáb F).

¹⁴ Hitlerův Pokyn č. 32 „Přípravy na dobu po [operaci] Barbarossa“.

¹⁵ Amin al-Husajní a s ním také irácký politik Rašíd 'Alí Kajlání byli za německého protektorátu čestnými členy Muslimské obce Böhmen und Mähren.

¹⁶ K tomuto viz rovněž publikace J. Wannera v Novém orientu v roce 1985.

¹⁷ Zdroje neuvádějí konkrétní počty.

¹⁸ Pro léta předcházející roku 1967 neposkytl Statistický úřad SRN údaje.

¹⁹ Slovo „gastarbeiter“ je v této práci používáno v českých větách a skloňováno podle potřeby, zachován zůstává německý kmen s dvojhláskou „ei“. Tato varianta je běžnější než plné počestění na „gastarbajter“. V singuláru je nejpoužívanější varianta „gastarbajtr“, práce však termín používá pouze v plurálu.

²⁰ „Wichtige Begriffe, Zahlen, Daten und Fakten zur Asylpolitik unter Einchluss politischer Bewertungen“, Bundesministerium des Innern, 22. März 1989, str. 9.

²¹ Statistisches Bundesamt, 2004.

²² Srv. Ghadban 2000, str. 127.

²³ Německo uzavíralo se sousedními zeměmi (např. Francie, Belgie) smlouvy o odčerpání pracovních sil, snažilo se také zajistit práci v zahraničí pro množství ovdovělých žen atd.

²⁴ První smlouva byla uzavřena roku 1955 s Itálií, další následovaly v šedesátých letech se Španělskem, Řeckem, Tureckem, Marokem, Portugalskem, Tuniskem a Jugoslávií. Narozdíl od předchozích smluv o nábore německých pracovníků do zahraničí, které byly předloženy ke schválení Spolkovému sněmu, uzavřela vláda za působení L. Erharda všechny náborové smlouvy pro Německo ve vlastní exekutivní kompetenci. Jejich efekt byl v počátcích omezený, k masovému nárůstu počtu zahraničních pracovníků došlo až v první polovině šedesátých let, kdy rovněž poptávka po práci dosáhla vrchołu.

²⁵ Srv. interview s Heinzem Seidelem, zaměstnancem Spolkové centrály práce od r. 1951 a vedoucí referátu cizinců 1988 až 2001. AiD 4/200, ročník 16, 1.12.2000.

²⁶ 3.966.200 osob. Statistisches Bundesamt, 2004.

²⁷ Mezi Italy, tehdy největší skupinou gastarbeiterů, již převažovali trvalí pracovníci nad sezónními (50 818 osob z celkových 93 284).

²⁸ Citace ze zprávy komise vytvořené spolkovou vládou v roce 1977 za účelem zkoumání možností nové cizinecké politiky. Citováno v Özcan, Ertekin: Turecké imigrantské organizace v SRN. Berlín 1989.

²⁹ Srv. citaci zprávy v Bischof, Detlef, Teubner, Werner: Mezi naturalizací a návratem. Cizinecká politika a právo v SRN. Berlín 1992. Úřad zmocněnce byl nově vytvořen 1979.

³⁰ Základní zákon z 23.5.1949, naposledy pozměněn 26.7.2002. Článek 6 odst 1: Manželství a rodina se nacházejí pod zvláštní ochranou státního zřízení.

³¹ Srv. Nielsen 2002, str. 116.

³² Srv. Mehlem 1996, str. 41.

³³ Tamtéž, str. 49.

³⁴ Deutsche Auswahlgruppe – v Maroku oficiální název zprostředkovatelské agentury německého Úřadu pro práci. V jiných zemích nesly agentury jiná jména. Viz Mehlem 1998, str. 49.

³⁵ Tamtéž, str. 51.

³⁶ 24.553 Tunisánů oproti 79.794 Maročanů (údaje za rok 2003). V roce 1973 bylo Tunisánů v poměru k Maročanům ještě celých 72%. Zdroj: Statistisches Bundesamt, 2004.

³⁷ Schmalz-Jacobsen 1997, str. 169.

³⁸ Viz Ghadban, s. 143.

³⁹ První útok se odehrál v září 2001 v saském Hoyerswerda, kde několik stovek mladých lidí za použití zápalných lahví po několik dní obléhalo ubytovnu pro azylanty a bývalé smluvní pracovníky. Policie se zprvu snažila budovu chránit, poté cizince evakuovala. Jen v průběhu následujících 14 dní došlo k obdobným útokům ve 22 dalších lokalitách (!), převážně v nových spolkových zemích.

⁴⁰ Srv. např. „Rückgang der Asylbewerberzahlen um mehr als 56%“, Süddeutsche Zeitung, 10.3.1994.

⁴¹ Např. ze strany německých církví, které se v některých případech rozhodly k udělení tzv. „církevního azylu“, aby zamezily odsunu dotyčné osoby. Viz např. <http://www.bayern-evangelisch.de>.

⁴² Druhé kolo voleb bylo po přesvědčivém vítězství islamistické FIS (Front islamique de Salut) v prvním kole zrušeno zásahem armády. Bytostně sekulární ozbrojené síly v obavách před úmysly FIS vybudovat islámský stát tak zahájily občanskou válku na další desetiletí, při níž přišlo o život přes 100 000 lidí. Viníkem byl jak ozbrojený islámský odpor a vedle něj extrémní teroristické organizace (Groupe islamique armée, GIA), tak i revanšistické akce armády vedené stejnými metodami.

⁴³ Počet přiznaných azylů nepřesáhl půl procenta z počtu žádostí.

⁴⁴ Ačkoli zcela na počátku byli přijati někteří členové opoziční islamistické strany FIS, byla tato praxe pro „nedůvěryhodnost“ rychle opuštěna (Schmalz-Jacobsen 1997: 27).

⁴⁵ Tj. v průběhu rozsáhlého konfliktu po izraelské invazi roku 1982.

⁴⁶ Irakische Flüchtlinge sollen zurück, Jungle World 10, 25. února 2004.

⁴⁷ Pobytový status těchto osob se omezuje na tzv. Aufenthaltsbefugnis, jehož využitelnost skončí se stabilizační situací v Iráku.

⁴⁸ Zuwanderungsgesetz, platný od 1.1.2005.

⁴⁹ 22 německých univerzit a odborných vysokých škol (Fachhochschule) má partnery v 32 univerzitách a výzkumných centrech v Egyptě. Existují rovněž specializované programy jako např. „Channel“ pro vzájemné opatrování doktorandů a vědeckou spolupráci na společných výzkumných projektech.

⁵⁰ Jedná se o menšiny Frísů, Dánů, Srbů a Romů a Sinti.

⁵¹ Například berlínská čtvrť Kreuzberg, částečně též Neukölln a Wedding.

⁵² Údaje z: Mehlem, Zweisprachigkeit marokkanischer Kinder in Deutschland, Frankfurt am Main 1998.

⁵³ V srpnu 1986 byla popisovaná praxe ukončena na základě dohody mezi oběma německými republikami.

⁵⁴ Viz Gesemann 1995, str. 41. Německá demokratická republika se umožněním příjezdu Libanoncům snažila dotlačit Spolkovou republiku k finančním a politickým ústupkům.

⁵⁵ CIA Factbook, 2005.

⁵⁶ Schmalz-Jacobsen a Hansen, Kleines Lexikon, 1997, str. 17.

⁵⁷ Křesťanská část libanonského obyvatelstva zažila za poslední dvě století své existence rovněž velmi silnou emigraci, a to především do Spojených států amerických a do Jižní Ameriky, k nimž doposud existují silné vazby. Žádný výraznější přesun křesťanského obyvatelstva do Evropy za poslední občanské války není zaznamenán.

⁵⁸ Alevité jsou sektou řazenou často k šíitské části islámu. I od ní se však radikálně liší nerespektováním pěti základních muslimských věroučných příkázání a rovněž islámského práva (*šari'a*). Alevité pocházejí z větší části z centrálních oblastí turecké Anatólie, v menší míře také ze Syrského pobřeží.

⁵⁹ Syrští alevité tvoří v Sýrii vládnoucí elitu, neboť z jejich komunity pochází současný syrský prezident Baššár al-Asad stejně jako jeho otec (bývalý prezident) a další politikové či úředníci spjatí s nimi příbuzenskými svazky. Tato komunita, v rámci země dlouhodobě zvýhodňovaná, tak nemá žádný přímý důvod k emigraci.

⁶⁰ Povolení k pobytu (*Aufenthaltsgenehmigung*) bylo udělováno v pěti podobách: 1) bez vazby na určitý účel jako *befristete* (= časově omezený) *Aufenthaltsurlaubnis* s možností prodloužení nebo přeměny v *unbefristete* (= neomezený) *Aufenthaltsurlaubnis*; 2) s vazbou na určitý dočasný účel jako *Aufenthaltsbewilligung*; 3) jako nejvyšší stupeň neomezeného povolení pro cizince, *Aufenthaltsberechtigung* (= oprávnění); 4) jako *Aufenthaltsbefugnis* s časovým omezením v případech, kdy přítomnost cizince vynucují humanitární důvody nebo zájem státu. Dále existuje tzv. *Aufenthalts gestattetung* s časovým, prostorovým i jiným omezením, udělované cizincům na dobu průběhu azylového řízení, a konečně tzv. *Duldung* (= trpění), kdy byla žádost o azyl zamítnuta, ale nelze z humanitárních důvodů provést odsun cizince do vlasti, kde by mu hrozila smrt či ublížení na zdraví. Tento systém je novou legislativou výrazně zjednodušen, existující statistiky pro minulá léta jsou však nadále vedeny s použitím starého systému. Viz též obsáhle www.aufenthaltsitel.de.

⁶¹ Pracovní označení „velká“ menšina zde užíváno pro ty národnostní menšiny, počet jejichž příslušníků přesahuje 10.000 osob, tj.: Egypťané, Alžírčané, Iráčané, Jordánci, Libanonci, Maročané, Syřané, Tunisané a Bez státní příslušnosti / nevyjasněné (=Palestinci).

⁶² Podmínkami pro získání občanství jsou u dospělých osob: osmiletý pobyt v SRN, přihlášení se k demokratickým principům, vlastnictví platného povolení k pobytu, schopnost užít sebe a závislé osoby, nemít spáchán žádný trestný čin a ochota vzdát se dosavadního občanství. Poslední bod neplatí pro ty, kteří se občanství vzdát nemohou nebo jen za „obzvláště obtížných podmínek“. Viz §§10-12 *Staatsangehörigkeitsgesetz*.

⁶³ Statistiky jsou k dispozici od roku 1981. Odchylna vznikající ve srovnání s celkovým počtem naturalizací od vzniku SRN však pravděpodobně nebude dramatická, neboť tehdejší roční počet případů byl ve srovnání s dnešními hodnotami často o řád menší. Jiná chyba vzniká v důsledku faktu, že skutečný počet žijících naturalizovaných osob je menší než celkový součet naturalizací, neboť jisté procento naturalizovaných již patrně zemřelo či eventuálně opustilo SRN.

⁶⁴ Zejména ohledně požadované, minimálně osmileté doby pobytu v Německu.

⁶⁵ Vedení těchto statistik spadá do kompetence Spolkové agentury práce (Bundesagentur für Arbeit), která za jejich zprostředkování účtuje poplatky v řádu stovek euro. Autor bohužel neměl potřebné finanční zdroje k dispozici.

⁶⁶ Jedná se o zaměstnance s povinností přispívat do sociálního pojištění (sozialversicherungspflichtig beschäftigte Arbeitnehmer). Údaj nezahrnuje samostatně výdělečně činné osoby.

⁶⁷ Gesemann: Libanesische Migranten in Deutschland a tentýž autor, Ägyptische Migranten in Deutschland, 1995. Počet zaměstnanců se vztahuje ke spolkovému území před sjednocením Německa včetně Západního Berlína. Počet osob obývajících bývalé východní země však dnes představuje pouhých 2,7% u Libanonců a 6,4% u Egypťanů, přičemž lze vycházet z toho, že tento poměr nebyl v dřívějších letech vyšší. Vznikající chyba je proto relativně malá.

⁶⁸ Údaje z roku 1970. Waltner, P.: Migration und soziokultureller Wandel in einer nordmarokkanischen Provinz. 1988: Belguendouz, A.: Les travailleurs émigrés marocains, têtes de turcs en RFA. 1991.

⁶⁹ Gesemann, 1995, str. 61 resp. 62. Údaje z roku 1993.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Údaje Statistisches Bundesamt. 2004.

⁷² Tamtéž, str. 52-55.

⁷³ Ideologické zpodobnění vzdělání jako „nenásilné zbraně“ proti – v tomto případě – izraelské okupaci.

⁷⁴ V SRN začíná školní docházka základní školou (Grundschule), po jejíž páté třídě je možno nastoupit na gymnázium coby nejvyšší typ středních škol či po několika dalších letech na reálnou školu (Realschule).

Tzv. hlavní škola (Hauptschule) je typem škol pro žáky, kteří již dále nepokračují ve studiu. Mimo to ještě existují další vzdělávací instituce jako předškolní výchova (Vorklassen), školy nezávislé na typologii (schulartunabhängige) či integrované celkové školy (integrierte Gesamtschule) a samozřejmě zvláštní školy (Sonderschule). Vzdělání je ve Spolkové republice výsostnou záležitostí zemí, uvedený systém se tedy v jednotlivých spolkových zemích více či méně odlišuje.

⁷⁵ Libano-Palestinci: Obyvatelé sedmi jiholibanonských vesnic, které byly 1924 přiřčeny k Palestině. Se vznikem Izraele 1948 přišla tato skupina jako uprchlíci zpět do Libanonu.

⁷⁶ Viz např. údaje ve Schmalz-Jacobsen 1997. Za chybné lze považovat některé ojedinělé zdroje, které počet křesťanů uvádějí jako 10% z celkového počtu Arabů (např. server Christliches Zentrum Herborn, <http://www.czh-online.de>).

⁷⁷ Viz oficiální stránky Německé koptské ortodoxní církve, <http://www.kopten.de>. Komunity existují v Berlíně, Hamburgu, Stuttgartu, Mnichově, Kröffelbachu, Höxteru, Norimbergu, Frankfurtu, Bitburgu, Düsseldorfu, Dortmundu, Borgentreichu, Hannoveru a Brémách. V čele církve stojí „biskup pro Německo“ Anba Damian.

⁷⁸ Viz Arabische Christen in Deutschland. Christliches Zentrum Herborn, <http://www.czh-online.de/islam/arabs.htm>.

⁷⁹ Gemeinschaft der arabischen Christen in Deutschland. Na německém internetu se vyskytuje několik vzájemně nezávislých odkazů na stránky této organizace, ty jsou však nefunkční.

⁸⁰ Např. Muslimská sociální síť v Evropě (Moslemisches Sozialwerk in Europa), fungující jako muslimské kolegium v Německém odborovém svazu (Deutscher Gewerkschaftsbund).

⁸¹ Nielsen 1992, str. 119. Významnou úlohu v této soutěži hrál rozsah služeb, který byla daná organizace schopna svým členům a sympatizantům poskytovat (Koránské školy, publikace, kázání, zásobování přijatelnými (halál) potravinami, organizace islámských pohřbů a poutí do Mekky (hadždž).

⁸² Ahmadíja (též „Qadjáníja“) je soudobé mesianistické hnutí založené roku 1899 Mírzhou Ghulámem Ahmadem bin Qadján (1839-1908). Jeho Baráhín-i Ahmadíja (Ahmadíjské důkazy), které začal publikovat 1880, byly islámskou komunitou dobře přijaty. V roce 1889 oznámil, že obdržel božské zjevení opravňující

ho přijímat baj' u, tedy přísahu věřících. Později se rovněž prohlásil za Mahdího (spasitele) a očekávaného mesiáše (Masíh) islámu (1891). Jeho nauka zahrnující indické, súfijské, islámské a západní prvky usilovala o revitalizaci islámu tváří v tvář britské koloniální vládě, protestantskému křesťanství a oživujícímu se hinduismu. (The Columbia Encyclopedia. Sixth Edition. 2001-05.)

⁸³ Súfijské i jiné skupiny se v tomto časovém období sjednotily pod vedením charismatického Saláha 'áda za účelem jednotné prezentace islámu. Růst tureckých organizací posléze způsobil rozpad tohoto uskupení.

⁸⁴ Viz Nielsen 1992, str. 27-28. Zaznamenané jsou případy, kdy řada německých „mešitových spolků“ změnila svoji formu z registrované asociace na nadaci, přičemž prvně zmíněná forma má demokratickou strukturu vycházející z valné hromady členů, zatímco druhá je kontrolována sborem jmenovaných kurátorů. Nielsen 1992, str. 125.

⁸⁵ Nezávisle na těchto dvou organizacích působí uskupení Ahlul-Beyt, které sdružuje šíitské muslimy, a přestože není organizačně spjato i íránským Islámským centrem v Hamburku, jeho orientace na Írán je jasně zřetelná (viz např. <http://www.religion-online.info/islam/gruppen/gruppen-vereine.html>). Většina členkých spolků Ahlul-Beyt je pravděpodobně tureckého původu, zastoupení Arabů není přesně známo (Lemmen 2000, str. 63).

⁸⁶ Oficiální stránky Sdružení na <http://www.i-g-d.com/uber%20unss2.htm>.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Náleží sem Deutschsprachiger Muslimkreis im Islamischen Zentrum München, Verein zur Förderung muslimischer Kinder und Jugendlicher, Freunde des Islamischen Zentrums München, Islamische Drogenhilfe.

⁸⁹ Prezentace Asociace na <http://www.islam.de/1629.php>.

⁹⁰ Al-Zaját se stal předsedou IGD v roce 2002. Předtím po léta vedl několik studentských organizací a zastupoval muslimskou mládež i na vysoké politické úrovni, např. v Evropském parlamentu během konference "L'Islam en Europe ou L'Islam d'Europe" v roce 2002. Pod jeho vedením se nyní IGD silně orientuje na práci s muslimskou mládeží (viz Vidino 2005). Pozoruhodné je rovněž osobní spojení al-Zajáta

s organizací Milli Görüs, a to s ohledem na jeho manželství se Sabíhou Erbakan, sestrou bývalého předsedy zmíněné organizace Mehmeta Erbakana a neteří tureckého premiéra Necmettina Erbakana.

⁹¹ Tento odstavec vychází ze zdrojů, jejichž důvěryhodnost lze zpochybnit. Karagasoglu a Nonneman (1996: 255) pouze poukazují na existenci Islámského koncilu ve Frankfurtu, Vidino (2005) zmiňuje souvislost se saúdskou univerzitou a děkanem Abdulláhem at-Turkím. Helmut Zenz pak ve své soukromé databázi muslimských organizací uvádí další informace o Koncilu i Federaci islámské organizace (<http://www.helmut-zenz.de/hzislal2.html>). Obě organizace lze vzhledem k neexistenci dalších informací nejspíše považovat za v současnosti neaktivní. Pozn.: webové stránky Federace byly napadeny a ovládnuty tureckým hackerem (<http://www.fioe.org>).

⁹² Erbakanova radikálně islamistická Strana blahobytu (Refah Partisi) se ujala vlády v Turecku v roce 1996. O rok později byl Erbakan tureckými armádními kruhy přinucen k rezignaci a jeho strana soudním nařízením zakázána. Milli Görüs neboli Národní hledisko je označení pro širší hnutí spojené s Erbakanovou osobou a jeho myšlenkami. Německá organizace IGMG (Islamische Gemeinschaft Milli Görüs) je však s tímto označením spojována nejčastěji.

⁹³ Např. v zápisu z valné hromady spolku v roce 1975.

⁹⁴ Sa'íd Ramadán byl zetěm Hasana al-Banná, zakladatele Muslimských bratří, a pracoval rovněž jako jeho osobní sekretář. Tato organizace, založená v roce 1928 v Káhiře, je dnes rozšířena v mnoha zemích a – ve zkratce řečeno – usiluje o zavedení islámských principů do státního a společenského pořádku. Ve většině zemí je proto zakázána.

⁹⁵ Po tomto skandálu Himmat odstoupil z vedení IGD a vystřídal jej Ibrahím al-Zaját.

⁹⁶ Podle dnešních údajů Islámského centra Čáchy vznikl úmysl vybudovat mešitu už v roce 1958.

⁹⁷ UMSO je zmiňována většinou jen v kontextu s jinými organizacemi, údaje o jejich členských sdruženích nejsou k dispozici.

⁹⁸ Stanovisko vyplývá z opakovaných výroků vůdčích osob IZA, zejména během správních řízení v souvislosti s plánovaným rozšířením mešity, která probíhala během celých 90. let a skončila pro IZA neúspěchem.

⁹⁹ Srv. Ministerium für Inneres und Justiz des Landes Nordrhein-Westfalen 1998b, str. 23.

¹⁰⁰ Zde je patrný rozdíl oproti francouzskému systému, jenž je určován striktní separací náboženství od státu a celé sféry veřejného života.

¹⁰¹ Hlavní obtíží je v této souvislosti největší organizace zastupující turecké muslimy, Turecko-islámská unie Úřadu pro náboženství (Diyanet işleri türk Islam birliđi – DİTİB), která odmítla být součástí střešních organizací. Vedle ní pak také Svaz islámských kulturních center (Verband der Islamischen Kulturzentren – VIKZ) zastupující tureckou náboženskou školu Süleymanci, který po interní změně kurzu vystoupil z Centrální rady muslimů v Německu.

Zvláštním případem je Islámská náboženská obec v Berlíně (Islamische Religionsgemeinschaft in Berlin), která vznikla za časů Německé demokratické republiky a v ní získala status korporace veřejného práva. Ten jí byl ponechán i po sjednocení Německa. Z faktického hlediska ovšem tato organizace (vzhledem ke své zjevné lokální omezenosti) nemůže zastupovat všechny muslimy v SRN a působit jako partner státním strukturám.

¹⁰² Lemmen, Thomas. Muslimische Spitzenorganisationen in Deutschland: Der Islamrat und der Zentralrat, Altenberge 1999. Další autoři: Spuler-Stegeman, Ursula. Muslime in Deutschland – Organisationen und Gruppierungen, in: Islam in Deutschland: Die Grenzen der Religionsfreiheit, http://www.lpb.bwu.de/aktuell/bis/4_01/muslimelorga3.htm; viz rovněž Offensive gegen radikale Moslems in Deutschland, Die Welt am Sonntag, 22. 2. 2004.

¹⁰³ Tibbi, Bassam: Selig sind die Belogenen. Die Zeit, 23/2002. Rovněž článek v Die Welt am Sonntag v předchozí poznámce.

¹⁰⁴ Centrální radu vede od roku 1995 Nadím Iljás, saúdský rodák z Mekky žijící od r. 1964 v Německu, kde vystudoval medicínu. Některé zprávy jej obviňují z kontaktů s příslušníky al-Qá'idy (Vidino cituje Die Welt, 6. května 2003).

¹⁰⁵ Viz Streit um Islam-Unterricht dauert an. www.heute.de, 23.2.2005

¹⁰⁶ Karakasoglu a Nonneman 1996, str. 260.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Viz Nielsen 1992, str. 34.

¹⁰⁹ Viz <http://www.ekd.de/islam>.

¹¹⁰ Velkými svátky se rozumí 'Íd al-fitr při ukončení ramadánového půstu a 'Íd al-Adhá, tj. svátek obětování před koncem muslimského lunárního roku.

¹¹¹ Oficiální stránky Evangelické církve v Německu, http://www.evangelische-kirche.de/EKD-Texte/2114_islam_2000_islam1.html.

¹¹² Např. Křesťansko-islámská společnost Severního Porýní-Vestfálska, založená roku 1982 a přejmenovaná v roce 1989 na Křesťansko islámskou společnost (Christlich-Islamische Gesellschaft). Společnost sdružuje 140 individuálních členů, z nichž více než 1/3 jsou muslimové. Společnost se definuje jako místo pro setkávání a dialog křesťanů s muslimy. Viz <http://www.chrislages.de>.

¹¹³ Reglement betreffend der Prüfung, Finanzierung und Evaluation der Integrationsprojekte für Flüchtlinge und Schutzbedürftige mit Aufenthaltsbewilligung, basierend auf dem Zusammenarbeitsvertrag (ZAV) vom 9. Mai 2000 zwischen der Schweizerischen Eidgenossenschaft, vertreten durch das Bundesamt für Flüchtlinge (BFF), und der Schweizerischen Flüchtlingshilfe (SFH).

¹¹⁴ Koncepce integrace cizinců na území České republiky, schválena usnesením Vlády ČR č. 1266 ze 11.12.2000.

¹¹⁵ Balic, Smail, Muslims in Europe: What Future, in: Arab Thought Forum, 1994; str. 87. Smail Balic (zemřel 2002) byl orientalistou bosenského původu.

¹¹⁶ Viz Langenfeld 2001, str. 181.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 505-509.

¹¹⁸ V případě Berlína je takovou organizací (převážně arabská) Islámská federace (Islamische Föderation Berlin), která již islámskou výuku zajišťuje či Islámská náboženská obec Hesensko (Islamische Religionsgemeinschaft Hessen), která dokázala splnit všechny požadavky. Viz Langenfeld, str. 509-512. Severní Porýní Vestfálsko, spolková země s největším počtem muslimů, se vydalo cestou aktivního sestavování školních osnov pro tzv. „náboženské zaškolení“ (religiöse Unterweisung), neboť z pohledu zákona se tak

čalo vyhnout některým překážkám platným pro „náboženskou výuku“. Pracovní skupina složená z německých pedagogů a individuálních islámských učenců sestavila učební osnovy včetně všech výukových materiálů a tréninku učitelů (výuka měla probíhat převážně v turečtině). Mnoho islámských organizací však v závěru odmítlo projekt z nejrůznějších důvodů podpořit a záměr tak nebyl nikdy plně realizován. Vyskytla se rovněž kritika, že spolková země tímto úsilím porušila zásadu státní neutrality vůči náboženstvím. Viz Nielsen 2002, str. 38.

¹¹⁹ Viz Karasovou a spol. 1996, str. 254.

¹²⁰ Jörg Schönbohm, braniborský ministr vnitra (CDU): Koranschulen ohne Ringparabel. Die Welt, 22. listopad 2004.

¹²¹ Balic, Smail, Muslims in Europe: What Future. In: Arab Thought Forum, 1994; str. 87.

¹²² Viz např. zpravodajství ARD,

http://www.tagesschau.de/aktuell/meldungen/0,1185,OID2357700_NAVSPM1_REF1,00.html

¹²³ BVerfG, 2 BvR 1436/02 vom 3.6.2003, Urteil vom 24.9.2003.

http://www.bverfg.de/entscheidungen/frames/rs20030924_2bvr143602.

¹²⁴ Langenfeld 2001, str. 207-209.

¹²⁵ Gemeinsame Stellungnahme islamischer Organisationen in Deutschland zur „Kopftuchdebatte“, duben 2004. (viz např. <http://www.muslim-markt.de/Recht/kopftucherklaerung.htm>) Společné stanovisko podepsalo celkem 64 organizací. Nepodílela se a něm však největší turecká organizace DITIB, která má přímý vztah ke státním institucím Turecka a vzhledem k tamní situaci není ochotna prosazovat svobodné nošení šátků ani v Německu.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Viz např. Die Welt, Geplatzte Multi-Kulti-Träume, 6. 10. 2003.

¹²⁸ Pro diskusi k tomuto tématu viz například Die Tücken der Toleranz. Die Zeit, 18.11. 2004.

¹²⁹ Vedle vlastního přání příslušníků komunit bydlet ve vzájemné blízkosti se jako příčina popsané skutečnosti uvádí také zavedená praxe realitních agentů nepochybně potenciálně problémové migranty do určitých oblastí a naopak je koncentrovat v oblastech jiných. Srv. Nielsen 1992, str. 101.

¹³⁰ Srv. např. Multikulti will gelernt sein, Die Zeit, 13.1.2005. Nebo Parallelgesellschaften, Islamistische Extremisten und Integration" - Interview mit Bundesinnenminister Otto Schily, Die Welt, 18.11.2004

¹³¹ Nielsen 1992, str. 152.

¹³² Viz např. Nur Allah verpflichtet – Muslimische Parallelgesellschaften in Deutschland, www.heute.de, 29.4.2005.

¹³³ Citováno zpravodajstvím ZDF. <http://www.zdf.de/ZDFde/inhalt/1/1/0,1872,2292971,00.html>.

¹³⁴ K problematice práv muslimských žen v Německu viz Der Spiegel, 15.11.2004 a titulní článek Allahs rechtlose Töchter: Muslimische Frauen in Deutschland.

¹³⁵ Srv. Mehlem 1998, str. 54.

¹³⁶ To dokládá např. německá kriminální statistika z roku 1994, která mezi delikty Maročanů uvádí v 17,4% trestný čin „omezování svobody osob“ (Freiheitsberaubung von Personen).

¹³⁷ Viz Mehlem 1998, str. 55.

¹³⁸ Prohřešky proti zákonu o omamných látkách tvoří podle téže kriminální statistiky (viz předminulou poznámku) 17,6% případů u marockých nedospělých mužů. Mehlem 1998, str. 55.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Informace této kapitoly reprodukovány podle al-Banná 1998, kapitola věnovaná Německu. Sajjid Tánávi je považován za jednu z nejpřednějších reformních postav současného islámu.

¹⁴¹ Není tomu tak např. u muslimských postsovětských republik ve Střední Asii, které si jistým způsobem zachovaly sekulární tradici ze sovětských dob.

¹⁴² Mnichovské islámské centrum (IZM) se považuje za blízké egyptským Muslimským bratřím, zatímco centrum v Cáchách (IZA) je dáváno do souvislosti se syrskou odnoží této organizace. Podrobněji viz v sekci o organizační struktuře muslimů v Německu.

¹⁴³ Islámské dějiny znají celou řadu hnutí, která vznikla za účelem obnovy islámu pocíťovaného jako upadlý či heretický (např. v souvislosti s praxí uctívání mudrců a jejich hrobek a z řady dalších důvodů). Příkladem takových hnutí mohou být středověcí Almoravidé (al-Murábitún) a Almohadé (al-Muwahhidún) v Severní Africe nebo novověký wahhábismus.

¹⁴⁴ Údaj o množství osob dle Statistisches Landesamt Berlin, 2001. Včetně Palestinců z kategorií „nevyjasněné“ a „bez státní příslušnosti“. V jiných spolkových zemích poměr nepřesahuje 0,7%. Podle dat Statistisches Bundesamt, 2004.

¹⁴⁵ John, Barbara. Das Berliner Konzept zur Ausländerintegration. in Ausländerintegration in Deutschland, 1999.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Langenfeld 2001, str. 111.

¹⁴⁸ Viz Bürgerkunde für Muslime, www.heute.de, 15.12.2004.

¹⁴⁹ John 1999, str. 28-31.

¹⁵⁰ Der Beauftragte für Integration und Migration des Senats von Berlin: Integrationspolitische Schwerpunkte 2003-2005, Berlin, květen 2004.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 12-13.

¹⁵² Termín vychází spíše z používaného politického či bezpečnostního úzu než z exaktní definice. Míněny jsou jím, narozdíl od „tvrdých hrozeb“ (hard threats), jevy s nepřímými či zprostředkovanými důsledky pro bezpečnost.

¹⁵³ Bundesverfassungsschutz, Jahresbericht 2003. Spolkový úřad na ochranu ústavnosti je německou vnitrostátní civilní tajnou službou s bezpečnostními a kontrarozvědnými úkoly (obdoba české BIS).

¹⁵⁴ Za poznámku stojí, že v případě Kurdů, kteří přes svůj původ v některých arabských zemích nejsou předmětem této práce, hrají roli naopak jen organizace sekulárně-levicové.

¹⁵⁵ Pojem fundamentalismu je v současnosti často nadužíván bez hlubší úvahy nad jeho významem. Jeho užívání má však některé přednosti: „(1) odráží skutečnost, že hnutí s podobnými myšlenkovými strukturami se objevují globálně a nejsou proto omezeny na jedno náboženství či etnickou skupinu a (2) poukazuje na charakteristický rys všech těchto hnutí, totiž hledání stabilního ‚fundamentu‘, na němž by bylo možno vztýčit stavbu všezahrnující společenské teorie.“ (Schiffauer, Werner, *Islamic Vision and Social Reality*, in: Vertovec, S. a C. Peach (vyd.), *Islam in Europe*, New York 1997).

¹⁵⁶ 20. a 21. března 2003 prohledala policie 8 objektů v Berlíně a okolí včetně nechvalně proslulé mešity al-Núr. Přitom byl zatčen Ihsan G., jeden z dřívějších cvičitelů al-Qá'idy v Afghánistánu, nyní připravující útok v Německu. Do konspirace byl zapleten i diplomat saúdského velvyslanectví v Berlíně.

¹⁵⁷ Podrobné informace viz *The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States: 9-11 Commission Report*, section 5: <http://www.9-11commission.gov/report/index.htm>.

¹⁵⁸ Islámská obec (al-Gamá'a al-Islámíja) byla pachatelem luxorského atentátu z roku 1997, při němž zahynuly desítky Němců. Egyptský Islámský džihád (al-Džihád al-Islámí) pod vedením Ajmana Al-Zawáhíriho je organizací tvořící jednu z centrálních složek al-Qá'idy.

¹⁵⁹ FIS (Front Islamique du Salut) je islamistickou stranou tvořící hlavní opoziční sílu vůči alžírskému režimu.

¹⁶⁰ GIA je zkratkou pro Groupe Islamique Armée, patrně nejextrémnější a nejbrutálnější organizaci v dosavadních dějinách islamismu. GSPC neboli Salafistická skupina pro kázání a boj je viníkem únosu 32 evropských turistů v Alžírsku v roce 2003.

¹⁶¹ Hamás je Hnutí islámského odporu, aktivní na palestinských územích jak v charitativní činnosti (provozování nemocnic, škol apod.), tak i v ozbrojeném odporu proti Izraelské okupaci, včetně sebevražedných atentátů.

¹⁶² Nejvýznamnější shromáždění se tradičně odehrává v Berlíně (v roce 2004 byl datem konání třináctý listopad). Den Jeruzaléma je rovněž označován jako Al-Quds Tag (dle arabského jména pro Jeruzalém).

Jeho smyslem je protest především proti izraelské politice na okupovaných palestinských územích a v Jeruzalémě a proti její podpoře ze strany USA. Událost je vždy předmětem obav bezpečnostních orgánů i veřejnosti, ačkoli zpravidla probíhá bez výraznějších excesů.

¹⁶³ Viz např. Die Aliens dichten wie wir selbst, Frankfurter Rundschau, 6. 12. 2004. Televizní stanice ARD rovněž skrytou kamerou natočila militantní projevy (volání po džihádu proti nevěřícím) jednoho z učitelů na Akademii krále Saúda v Bonnu (Time, 2. listopadu 2003. Citováno ve: Vidino 2005)

¹⁶⁴ Deutschland: Neue Integrationsdebatte. In: Migration und Bevölkerung, 9/04, prosinec 2004, http://www.migration-info.de/migration_und_bevoelkerung/artikel/040902.htm.

¹⁶⁵ Na univerzitě ve Frankfurtu byla založena katedra právě pro takovéto studium (islamische Religionswissenschaft). Projekt probíhá pod vedením tureckého profesora Emína Mehmeta Köktase.

¹⁶⁶ Srv. Henneuse, Roger, Overall Situation of Arab Immigrants, in: Arab Thought Forum 1994.

¹⁶⁷ Zde je zapotřebí vysvětlit jazykovou nuanci němčiny, která rozlišuje mezi „Einwanderung“ (vyskytující se v odkazujícím výroku) a „Zuwanderung“. Zatímco první je chápáno jako klasické trvalé přistěhovaectví à la Spojené státy, Kanada či Austrálie, označuje druhý výraz spíše jen fyzický přísun osob a neřeší otázky jejich statutu. Dodnes trávající výhrady proti prvnímu konceptu potvrzuje i nový Přistěhovalecký zákon, označovaný – jak jinak – jako Zuwanderungsgesetz. Nutné je rovněž připomenout, že Německo vždy podporovalo (a dosud tak činí) přistěhovaectví tzv. etnických Němců (*Folksdeutsche*) především ze zemí Východní Evropy. V tomto procesu však nebyla spatřována imigrace nýbrž „právo na návrat“ a existuje pro něj speciální legislativa. Zřejmá je zde souvislost s německým chápáním „němectví“ na základě pokrevní příbuznosti, v kontrastu k teritoriálnímu principu uplatňovanému např. ve Francii.

¹⁶⁸ Wichtige Begriffe, Zahlen, Daten und Fakten zur Asylpolitik unter Einchluss politischer Bewertungen, Bundesministerium des Innern, 22. März 1989, str. 9.

¹⁶⁹ Daniel Cohn-Bendit: Ich bin politisch heimatlos, Tageszeitung 20.5.1992.

¹⁷⁰ Gerhard Schröder: Wir brauchen Zuwanderer, Der Spiegel, 16.3.1992.

¹⁷¹ Srv. např. Cohn-Bendit/Schmid: Heimat Babylon.

¹⁷² Přednáška Ministerialdirektora Eckarta Schiffera (CSU), červenec 1991.

¹⁷³ Podrobně viz Herbert 2001, str. 322-329.

¹⁷⁴ Předložen Spolkovému sněmu 10.3.1993.

¹⁷⁵ Např. podřízenost dvěma vojenským službám, právní nejistota v rodinném, osobním a dědickém právu. Vedle toho bylo poukazováno na údajně nedostatečnou loajalitu lidí s dvojitým občanstvím vůči SRN atp.

¹⁷⁶ Podle §4 Zákona o státní příslušnosti (s platností od 1. 1. 2000) musí alespoň jeden z rodičů pobývat na území SRN již nejméně 8 let a vlastnit časově neomezené povolení k pobytu již nejméně po 3 roky).

¹⁷⁷ Populace se měla do roku 2002 snížit na 732 milionů, do 2050 na 39 milionů s pohybými čtyřmi miliony 15 až 25-letých. Počet cizinců pak měl do roku 2030 vzrůst 7% celkové populace a ve velkoměstských oblastech dosahovat téměř poloviny.

¹⁷⁸ Požadavky na integrační politiku: integrace na pozadí měnícího se sociálního státu. Řeč spolkového ministra Otto Schilyho na Integračním kongresu Německého svazu Caritas, 28. září 2004).

¹⁷⁹ Schvalovací proces byl poznamenán nesouhlasnými postoji Spolkového sněmu a Spolkové rady, proto musel být v červenci 2003 svolán Zprostředkovací výbor (Vermittlungsausschuss) a legislativní proces tak trval rok a půl. Zákon byl vyhlášen ve Spolkovém věstníku (Bundesgesetzblatt, Teil I 2004 Nr. 41, 5.8.2004). Jedná se ve svém celku o „balík“ novel a nově vytvořených zákonů, z nichž nejpodstatnější je nový tzv. Pobytový zákon (Aufenthaltsgesetz).

¹⁸⁰ §58a odst. 1 Pobytového zákona (Aufenthaltsgesetz).

¹⁸¹ Tj. azylantů dle čl. 16a Základního zákona („Grundgesetz Artikel 16a: (1) Politisch Verfolgte genießen Asylrecht.“) i tzv. Malého azylu dle Ženevské konvence z roku 1951 (Geneva Convention relating to the Status of Refugees).

¹⁸² Mezi „trpěné“ patří 5.666 osob libanonské, 5.803 syrské a 2.482 alžírské národnosti. Údaje z prosince 2003, Statistisches Bundesamt.

¹⁸³ Radikální organizace GIA (Islámská ozbrojená skupina) sice dosud formálně existuje, ale de facto nevyvíjí žádné aktivity. GSPC (Salafistická skupina pro kázání a boj) je aktivní jen v odlehlých a řídkce zalidněných oblastech alžírského jihu.

¹⁸⁴ §43/3 Aufenthaltsgesetz, jenž je součástí Zuwanderungsgesetz.

¹⁸⁵ Metin Kaplan, nazývaný též „Kolínský kalif“ byl vůdcem organizace Kalifatsstaat (Stát chalífátu), militantního sdružení odtrženého v roce 1984 od širokého fundamentalistického hnutí Milli Görüs v Severním Porýní-Vestfálsku. Organizace byla obviňovaná mimo jiné z plánování útoků na území Turecka. Kaplanův rychlý odsun z Německa vyvolal na podzim roku 2004 mimořádnou mediální pozornost. Viz např. Frankfurter Rundschau, Der "Kalif von Köln" wird abgeschoben, 12. 10. 2004

¹⁸⁶ Viz např. Die Welt, Geplatzte Multi-Kulti-Träume, 6. 10. 2003

¹⁸⁷ Viz Lau, Jörg, Der Aufstand der anständigen Muslime, Die Zeit, 18. 11. 2004.